CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

S.V.Vedic University Series No: 93
Research & Publications

प्रधानसम्पादकः
आचार्य का.इ.देवनाथन्, कुलपतिः

शैवकालविवेकः

सम्पादकौ
डा. मुळपूडि सीतारामशास्त्री
डा. सि. कार्तिकेयशिवाचार्यः

श्रीवेङ्कटेश्वरवेदविश्वविद्यालयः
तिरुपतिः
2015

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MO

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MO

S.V. Vedic University Series No : 93
Research and Publications

प्रधानसम्पादकः
आचार्य का.इ. देवनाथन्, कुलपतिः

श्रीनिगमनज्ञानशिवाचार्यप्रणीत

शैवकालविवेकः

सम्पादकौ
डा. मुल्लपूडि जयसीतारामशास्त्री
डा. कार्तिकेयः (शिवाचार्यः)

श्रीवेङ्कटेश्वरवेदविश्वविद्यालयः
तिरुपतिः
२०१५

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

Śaivakālavivēkaḥ

Author : **Sri Nigamanajnana Sivacharya**

Chief Editor : **Prof. K.E. Devanathan**
Vice-Chancellor

Editors : **Dr. M. Seetarama Sastri**
: **Dr. C Kartikeyan Shivacharya**

Supervised by : **Dr. A. Venkata Radhe Shyam,**
Deputy Director, Faculty of Research&Publications

First Impression: **2015**

Copies : **500**

Price : **₹ 90/-**

ISBN : **978-93-81887-67-7**

© **Sri Venkateswara Vedic University, Tirupati, A.P.**

Produced by : **Research & Publications**
S.V. Vedic University,
Tirupati-517502 (A.P)

Published By : **The Registrar**
Sri Venkateswara Vedic University,
Tirupati-517502 (A.P)

Email : svvupublications@gmail.com
Website : www.svvedicuniversity.ac.in

Phone : +91-877-2264651, 2264404, 8330938736
Fax : +91-877-2222587

Printed At : Praja Shakti Daily Printing Press, Renigunta Road, Tirupati

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MC

श्रीवेङ्कटेश्वरवेदविश्वविद्यालयः
(ति.ति.दे. प्रोत्साहितः वि.अ.आ. आमोदितश्च)

आचार्य का.इ.देवनाथन्
कुलपतिः

अलिपिरि-चन्द्रगिरि उपमार्गः
तिरुपति - 517502
Ph: 0877 - 2222586

पुरोवाक्

श्रीनिगमनज्ञानशिवाचार्यप्रणीतः शैवकालविवेकनामा ग्रन्थः श्रीवेङ्कटेश्वर-वेदविश्वविद्यालयस्य शोध-प्रकाशनविभागेन प्रकाश्यते।

अयं ग्रन्थः विस्तरेण वास्तुपूजा-लिङ्गप्रतिष्ठा-पवित्रोत्सव-शीतकुम्भविधि-जन्मनक्षत्र-वारपूजा-नक्षत्रपूजा-भद्रपूजा-छन्नपूजा-क्षीरस्नानघटस्नानादिकाल-विशेषान्, तथा उपनयनादिसंस्कारविशेषकालविशेषांश्च कामिकाद्यागमग्रन्थान्, तथैव रत्नकोशादिज्यौतिषग्रन्थांश्चावलम्ब्य सम्यक् प्रकाशयति।

श्लोकानां संग्रहरूपोऽयं स्वतन्त्रश्लोकघटितश्च ग्रन्थः। अत्र बहूनां ऋषीणां प्रस्तावो वरीवर्ति। अस्य ग्रन्थस्य संपादनाय श्रीमन्तः विदितवेदितव्याः डा.जयसीतारामशास्त्रिणः महान्तं श्रममवहन्। तथा श्री डा.कार्तिकेयमहाभागश्च, यः शैवागमे कृतभूरिपरिश्रमः तेषां साहाय्यं समाचरत्।

तथा प्रकाशनविभागस्य विद्वद्भ्यः सर्वेभ्योऽपि अहं कार्तज्ञ्यं समर्पयामि। प्रार्थये च एतादृश[illegible]कर्मणा प्रीयतां श्रियःपतिः वेङ्कटाचलाधीशः इति।

तिरुपतिः
दि. २९.१०.१५

विद्वज्जनविधेयः
का.इ.देवनाथः

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MO

प्रस्तावना

उपत्यकास्थ-श्रीवेदविश्वविद्यालये प्रियम्।
अधित्यकासमारूढं श्रीनिवासं नुमस्सदा।।

शैवकालविवेकः इत्ययं ग्रन्थः शैवसम्प्रदायविदां गृहेषु अवश्यं वर्तितव्यः। शैवालयनिर्माणोपयुक्त-कर्षणादिप्रतिष्ठान्तविधिषु, गर्भाधान - जातकर्मादि संस्कारविधिषु च शुभदिन मुहूर्तादिनिर्णयः यथा वा अनुसार्यः - इति चात्र ग्रन्थे सुलभं न्यरुपि प्राक्तनैः शिवाचार्यैः। उपपञ्चाशत् श्लोकात्मकः अयं ग्रन्थः अति प्राचीनकालात् अनुस्रियते सम्प्रदायवेदिभिः। निगमज्ञानशिवाचार्याः एतान् श्लोकान् विरच्य अस्मान् शैवमार्गगान् अनुजग्रहुः - इति महत् प्रमोदस्थानम्।

विषयस्यास्य सकलशैवकुटुम्बोपयुक्तत्वात् गणपतिभट्टमहाशयाः एतेषां श्लोकानां व्याख्यां विरचय्य शास्त्रसौलभ्यं कल्पयामासुः। एवमेतौ द्वावपि महाभागौ शैवसंस्कारप्रणयिनां प्रातस्मरणीयौ आस्ताम्।

भक्तिमन्थरचित्तेन प्रणम्य परमेश्वरम्।
कर्षणादि-प्रतिष्ठान्तकालोऽस्माभिः विविच्यते।।

इति प्रारम्भश्लोके ग्रन्थविषयं शिवाचार्याः प्रस्तुतवन्तः। एतद्रचनायां प्रारम्भगताः एकविंशश्लोकाः, शैवालयनिर्माण - प्रतिष्ठादिविधीनां योग्यमुहूर्तकालनिर्देशकाः। तदनन्तराश्च सांसारिकाः गृह्यविषयाः।

काः काः क्रियाः कस्मिन्काले - मुहूर्ते - वारमासादिके समये करणीयाः इति सर्वं करतलामलकं भवेत् एतत् ग्रन्थपाठेन सहृदयानाम्।

गणपतिभट्टः विषयममुं निश्चप्रचं वक्तुम् अनुभूतमहाप्रयासः, मातङ्गपारमेश्वर - सुप्रभेद - ज्ञानरत्नावली - अजित - कामिक - कारणागमादि प्रमाणग्रन्थेभ्यः बहुभ्यः श्लोकजातम् उदाहृत्य, विषयवैपुल्यं सम्पादयन्,

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

मार्गस्यास्य प्रामाणिकतां साधयति स्म। 'दक्षिणं शर्वरी ज्ञेयं, देवानामुत्तरं दिनम्' (पुटसंख्या-१३) इति 'सुप्रभेद' वचनोदाहरणेन जिज्ञासूनां विद्यार्थिनां, 'देवतानाम् उत्तरायणं - दिनप्रायमिति, दक्षिणायनं - शर्वरीप्रायमिति' च कालिकं ज्ञानं प्रबोधयति व्याख्याता।

एवं 'मैत्रादित्य'-इति द्वितीयश्लोकव्याख्यने कर्षणविधि समनुकूलकाले शिवाचार्यैः कथिते सति, आदित्यचन्द्रशनिकुजाः त्रि-षष्ठि-एकादशस्थानस्थिताः शुभफलप्रदाः इति, एत येव लग्नगताः चेत् अशुभप्रदाः इति वदन्, व्याख्याता सुप्रभेदादि ग्रन्थान्तरवचनानि युक्तम् उदाजहार। एवं सर्वत्रापि ग्रन्थे मूल-व्याख्याकारयोः युक्तायुक्तकालनिर्णयसरणिः प्रशस्या, प्रशस्ततारा च प्रतिभाति।

ग्रन्थमिमं जिज्ञासूनां, अपि च शैवविद्यार्थिनां कृते पठन-पाठन योग्यमिति मत्वा मुद्रापयितुं सन्नद्धान् अस्मदीय कुलपतिवर्यान् आचार्य का.ई.देवनाथन् महाशयान् प्रति, कुलसचिववर्यान् आचार्य जि.यस्.आर्.कृष्णमूर्तिमहाशयान् प्रति सकलः शैवकदम्बः कार्तज्ञ्यमावेदयितीति विज्ञापयामि।

एतत् ग्रन्थमुद्रणविषये प्रोत्साहकान् अस्मदुपन्यासवर्यान्, किञ्च सम्पादमित्रभारधरान् डा.सि.कार्तिकेयशिवाचार्यवर्यान्, अस्मद् परिशोधन-प्रकाशन विभागस्य प्रधानाधारभूतान् डा.ए.वि.राधेश्याममहाशयान् सप्रश्रयम् अभिनन्दति अस्मल्लेखिनी।

ग्रन्थस्यास्य एतादृशस्वरूपसम्पादने सहसम्पादकत्वेन कृतिभूरिपरिश्रमान् डा. जि.अमरेश्वरकुमारमहोदयान् सानन्दमभिनन्दामि। तथा अस्मद्विभगगान् शोधकार्य, टङ्कणकार्यादिप्रवीणान् वर्धिष्णून् जगन्- डा.राजशेखररेड्डि प्रभृतीन् शुभाशीर्भिः इतोधिकनैपुणीभाग्ययुक्तान् कर्तुं भगवन्तं गरुडाद्रिनाथं, सर्वस्यास्य वेदविश्वविद्यालयस्य प्राणनाथं प्रार्थयामि मनसा वाचा कर्मणा।

तिरुपतिः

मन्मथाषाढमासशिवरात्रिः

सुधीविधेयः

मु.सीतारामशास्त्री,'जयः'

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MC

विषयसूची

मूलश्लोकाः	1
श्लोकव्याख्यारम्भः	11
प्रार्थनाश्लोकः - १	12
कर्षणकालः -२	15
भूपरीक्षाकालः -३	18
वास्तुविन्यासकालः - ४	22
शिला-दारुसंग्रहणकालः - ५	25
वास्तुपूजाकालः - ६	29
अङ्कुरार्पणकालः -७	32
गर्भन्यासकालः -८	33
बालालयविधिः - ९	36
लिङ्गप्रतिष्ठाकालः - १० & ११	38
चललिङ्गप्रतिष्ठाकालः - १२	56
विघ्नेशप्रतिष्ठाकालः - १३	58
सुब्रह्मण्यप्रतिष्ठाकालः - १४	59
गौरीप्रतिष्ठाकालः - १५	60
नित्यकर्मकालः - १६	65
पूजाकालः -१७	67
पवित्रोत्सवस्य नित्यत्वम् - १८	80
पवित्रोत्सवकालः - १९	82
नैमित्तिके मासपूजाकालः - २०	89
तिथिद्वये निर्णयः - २१	93
गर्भाधानकालः - २२	105
पुंसवनकालः - २३	106
सीमन्तकालः - २४	107
जातकर्म-नामकरणम् - २५	108

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

उपनिष्क्रामणकालः - २६ 110
अन्नप्राशनकालः - २७ 111
चौळकालः - २८ 112
उपनयनकालः - २९ 113
विवाहकालः - ३० 115
दीक्षाकालः - ३१ 116
उत्सवकालः - ३२ 120
स्नपनकालः - ३३ 129
शीतकुम्भविधिकालः - ३४ 131
जन्मनक्षत्रपूजाकालः - ३५ 132
वारपूजाकालः - ३६ 133
नक्षत्रपूजाकालः - ३७ 134
भद्रपूजाकालः - ३८ 134
छत्रपूजाकालः - ३९ 136
क्षीरस्नानकालः - ४० 137
घटस्नानकालः - ४१ 138
घृतधाराकालः - ४२ 139
अष्टमीपूजाकालः - ४३ 139
मौक्तिकग्रहणकालः - ४४ 141
मृगमदाभिषेककालः - ४५ 143
शङ्खाभिषेककालः - ४६ 144
काम्यार्थपूजाकालः - ४७ 145
मुकुटारोपणकालः - ४८ 146
शैवव्रविशेषाः (कृष्णाष्टमी व्रतम्, पिष्टव्रतम्, केदारव्रतम्) 148
उपसंहारः - ४९ 159
देशकालाधिकारः 160

***

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MO

।। श्रीः।।

।। श्रीगुरुभ्यो नमः।।

॥௵॥शैवकालविवेकः ॥௵॥

॥௵॥ ॥௵॥ ॥௵॥

भक्तिमन्थरचित्तेन प्रणम्य परमेश्वरम्।
कर्षणादिप्रतिष्ठान्तकालोऽस्माभिर्विविच्यते।। १।।

मैत्रादित्यमघाश्विपद्मजमरुत्सौम्येशहस्तोत्तराः -
पौष्णं पुष्यहरी तुरीयनवमी द्वादश्युपान्त्याष्टमीः।
त्यक्त्वा दोषगणान् स्थिरश्च युगलो राशिश्च पक्षस्सितो
ग्राह्याश्शुक्रबुधामरार्यदिनदृघ्योरादयः कर्षणे।। २।।

परीक्ष्य भूमिं प्रथमं तु देशिको
रसेन गन्धेन च वर्णितोऽपि च।
मृदा जलाद्येन निमित्ततोऽप्यथाऽ-
शुभे तु कुर्यादपि शान्तिमादरात्।। ३।।

वेधोहस्तमरुन्मघाश्विवरुणत्वाष्ट्रेन्दुपौष्णोत्तर-
श्रोणादित्यधनिष्टमैत्रदिवसेष्वेवायने चोत्तरे।
त्यक्त्वा माघमथेषकार्तिकनभोमासेषु राशींश्चरान्
हित्वारार्कजवासरौ च सुतिथौ वास्तुं न्यसेद्देशिकः।। ४।।

षण्मासेषु तथोत्तरायणगतेषु त्वाष्ट्रसौम्यानिले
विष्णुत्र्युत्तरपौष्णमैत्रभ मघा सावित्रभ ब्राह्मभे।
गोमीनाजघटे यमे च मकरे गच्छेन्निमित्ते शुभे
वर्णाद्यैर्निपुणं परीक्ष्य च शिला सङ्गृह्यतां दारु वा।। ५।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

सत्रे बालसभादिमोपलमखस्थाने च सम्प्रोक्षणे
लिङ्गस्थापनरत्नमण्टपविधौ गर्भस्य संस्थापने।
कर्तव्या सकलप्रतिष्ठितविधौ रङ्गे च नृत्तार्थके
वासस्थानसमस्तदैवतमुदे सा वास्तुपूजागमे।। ६।।

कुर्याच्छिवोत्सवविधिस्नपनप्रतिष्ठा
सम्प्रोक्षणादिकसमस्तशिवक्रियासु।
तत्पूर्वतो नवमसप्तमपञ्चमत्र्ये-
काहस्स्विदं निशि दिवाङ्कुरकर्म सद्यः।। ७।।

पूर्वान्तैकाब्दकेषूत्तममथ गदितं मध्यहीने प्रतिष्ठा
कालस्योदग्गतेर्के सुतिथिशुभदिने माघवर्ज्ये तु मासे।
होराद्रेक्काणकांशे सुकरणसहिते सुस्थिरे चादधीताऽऽ-
चार्यो गर्भं त्वखण्डर्क्षे गुणयुजि शिवस्यालयादौ विशेषात्।। ८।।

द्वेधाद्यान्तरितक्रमेण गदिते लिङ्गे तु बालाभिधे
द्वैतीयीमिह तां वदन्ति दशधा बिम्बासि कुम्भान् पटः।
चित्राऽऽदर्शसुकूर्चमण्डलमहीस्तां पादुकाञ्चादिमे
मूलोक्तस्समयोऽर्चने त्वितरतस्तत्तारतम्याद्विदुः।। ९।।

कार्या तथोदगयनेऽपि च माघवर्ज्ये
रिक्ताष्टमी प्रतिपदः परिहृत्य पर्व।
पापेक्षणांशकदिनानि तथाऽन्धकाण-
पातावयोगमृतभादि शिवप्रतिष्ठा।। १०।।

वेधः पौष्णाऽदिति शशिशिवे तिष्यमित्राश्विविष्णु-
स्वाती हस्तोत्तरयुतदिने शैवलिङ्गप्रतिष्ठा।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MO

त्यक्त्वा चापं चरभमपि तत्सौम्यगुर्विन्दुकाव्य-
द्रेक्काणेक्षोदयविधियुता स्वंशहोरासु कार्या।। ११।।

सावित्रादित्य चन्द्रोत्तरपवनसुराचार्य वैधातृपौष्णे-
ष्वृक्षेषु द्विस्वभावस्थिरतरभवनेष्वष्टमे धाम्नि शुद्धे।
मुक्तामाणिक्यनीलादि मणिविरचितं बाणधातूत्थलिङ्गं
सृष्टिस्थित्यन्तमूर्तीरपि विमलधियो देशिकास्स्थापयेयुः।। १२।।

प्राजाप्तयादित्य हस्तोत्तरेषु
पुष्यस्वातीरेवतीषु प्रतिष्ठाम्।
विघ्नेशस्य त्वष्टमे धाम्नि शुद्धे
कुर्याद्राशीन् वर्जयित्वा चराख्यान्।। १३।।

ज्येष्टा त्रिपूर्वयमनैर्ऋतसार्परौद्र-
मैन्द्राग्निवारुणमथो वसुभाग्निभञ्च।
त्यक्त्वा धनुश्चरभमन्धमुखांश्च दोषान्
कुर्याच्छुभांशकमुखेषु गृहप्रतिष्ठाम् ।। १४।।

हस्तेन्दु वेधोऽदितिमारुतर्क्ष-
त्वाष्ट्रामरार्योत्तरपौष्णभेषु।
शुद्धेऽष्टमे च स्थिरलग्नयोगे
गौरीप्रतिष्ठां प्रवदन्ति सन्तः।। १५।।

प्रातःकालात्प्रथमघटिकापञ्चके ब्राह्मसंज्ञे-
हित्वा निद्रां विमलहृदयो ध्यातदेवाङ्घ्रिपद्मः।
कृत्वा शौचं दशनवदनक्षालनं स्नानसन्ध्ये
लोकक्षेमङ्करमथ रवं कारयेत्पञ्चवाद्यैः।। १६।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

उच्छ्वासादि क्रमादप्युपहित समयोऽसावहोरात्रसंज्ञ-
स्तस्येमे सन्धयोऽष्टौ शिवमतकथितास्तेषु सर्वेषु पूजा।
ख्याता श्रेष्ठोत्तमाधः क्रमितनवविधा, पञ्चधा वाऽपि शम्भो-
र्नित्या, नैमित्तिका तत्समय विरचिता, स्वेच्छया काम्यपूजा।। १७।।

नित्यं काम्यं केऽपि नैमित्तिकञ्च
प्रायश्चित्तं तद्विधेः पूरणञ्च।
इत्थं प्राहुर्देशिकाश्चाभियुक्ताः
नित्याङ्गत्वान्नित्यमेतत्पवित्रम्।। १८।।

आषाढादि त्रिमासाश्शिवमतगदिताश्श्रेष्ठमध्याधमास्युः
पक्षे शुक्ले च कृष्णे भवति शिवतिथिश्चाष्टमी भुक्तिमुक्त्योः।
एते ग्राह्ये च भानोरुदयविलयगे चेत्पवित्रं क्रमात्स्यात्
षष्ठ्याद्यावासपूर्वा नियमविधियुतैर्वर्जयित्वाऽधिमासम्।। १९।।

सूक्ष्मस्स्थूल इति द्विधा निगदितो मासस्तु सौराह्वय-
स्सूक्ष्मो मेषमुखोऽपरोऽथ कथितो मार्गादिपुष्यादितः।
मासर्क्षे शिवभेऽयने च विषुवे पर्वोपरागद्वये
पात-क्रान्ति नृपर्क्षकादिषु यजेद्द्रव्यैस्तदुक्तैश्शिवम्।। २०।।

मासेज्या समये द्विवारमुदिते त्वेकत्रमासे द्वयोः
कर्तव्या दिवसद्वये यदि दिवा प्रोक्तातिरिक्ते शुभा
पूर्वस्मिन्नथ पुण्ययोगसहिते संक्रान्ति-राहूदयौ
त्यक्त्वा पूर्वदिनेऽधिवास्य परतो नित्यार्चनान्ते भवेत्।। २१।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MO

गर्भाधानमुहूर्तकालः

सावित्रवेधो हरिवारुणानि पौष्णानुराधोत्तरमारुतानि।
गुर्विन्दुसौम्योशनसान्तु गर्भाधाने प्रशस्तानि दिनांशकानि।। २२।।

पुंसवनकालः

व्यक्ते तु गर्भेऽथ तृतीयमासे पुष्ये हरौ पुंसवनं विदध्यात्।
शुद्धेऽष्टमे भार्गवजीवसौम्यनिशाकराणामुदये प्रशस्तम्।। २३।।

सीमन्तकालः

वेधः पौष्णादितिमृगशिरो हस्तविष्णूत्तरार्ये-
ष्वृक्षेष्वार्यैरिह निगदितं शैवसीमन्तकर्म।
तुर्ये षष्ठेऽपि च शुभतिथौ मासि सिंहाळिवर्ज्ये
लग्ने शुद्धाष्टमयुजि हरावष्टमे विष्णुपूजा।। २४।।

नामकरणकालः

जाते पुत्रे प्रमुदितमना जातकर्माऽऽशु कृत्वा
स्वाती श्रोणादितिशतभिषक् सौम्यमूलोत्तरेषु।
आर्ये पौष्णाम्बुजभवकरेष्वादधीत प्रशस्तं
नामाचार्यो विधिवदथवैकादशे द्वादशेऽह्नि।। २५।।

निष्क्रामकर्म

अश्विश्रोणाऽदितिवसु मरुन्मैत्र चित्रोत्तरेन्दु
ब्राह्मे पौष्णे सवितृवरुणार्येषु निष्क्रामकर्म।
शुद्धे सम्यक् दशमनिलये सन्मुहूर्ते सुलग्ने
मासे तुर्ये विधिवदुदितं मङ्गलं बालकानाम्।। २६।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

अन्नप्रासनम्

मासे तु षष्ठे महिते मुहूर्ते शशाङ्कदेवेडितवारुणेषु।
अश्विप्रजेशे दशमे विशुद्धेऽन्नप्राशनं कर्म शिशोर्विदध्यात्।। २७।।

चौलकर्म

वर्षे तृतीये वसुपौष्णपुष्यपुनर्वसुस्सौम्यकराश्विभेषु।
त्वाष्ट्रे हरावष्टमधाम्नि शुद्धे कुर्यात्सनान्दीमुखचौलकर्म।। २८।।

उपनयनकालः

विप्रक्षत्रविशां क्रमेण समये गर्भाष्टमादावृतौ
मध्वाद्ये विधिमैत्रवाय्वदितिभत्वाष्ट्रेन्दुसावित्रभे।
कुर्यादुत्तरभत्रये वृषयुगे कन्याकुलीरे धनु-
र्मीने चाष्टमशुद्धिभाज्युपनयं त्वाषोडशाब्दादिकात्।। २९।।

विवाहकालः

माघप्रोष्ठपदातिरिक्तनिखिलामासाः पुना रोहिणी-
पौष्णत्र्युत्तरपैत्रःसौम्यपवनानूराध हस्तासुराः।
शुद्धे सप्तमधाम्नि, सिंह-यम-गो-कन्या-तुला-कर्कटाः
कोदण्डं घट इत्यतोर्ध्ववदनाश्शस्ता विवाहे बुधैः।। ३०।।

दीक्षाकालः

शक्तेः पातं विदित्वा गुरुरसकृदथो प्राप्तशिष्यस्य चिह्नैः
प्रोक्तक्षेत्रेषु दीक्षाविधिमिह विदधीतोत्तमे मध्यमे वा।
मासे, वेधो मघेन्दु श्रवणकरमरुत्पौष्णमूलोत्तरार्या-
दित्यार्द्रामित्रभेषु स्थिरयुगभवने नास्ति कालो मुमुक्षोः।। ३१।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MC

मास्येकत्र तु तीर्थभद्वयगतावन्त्यं सुयोगान्वितं
पूर्वञ्चेदिदमेव वासरयुगप्राप्तेऽधिकं त्वह्नि यत्।
साम्ये पूर्वमथाम्बुधौ तिथिरतोऽन्यत्रर्क्षमित्थं गुरु-
र्मासर्क्षादि विविच्य तन्नवविधं कुर्यान्महेशोत्सवम्।। ३२।।

पञ्चम्यां नवमीतिथौ शिवतिथौ पर्वद्वये संक्रमे
सूर्येन्दुग्रहणेऽयने च विषुवे स्यात्पङ्क्तिवृध्या फलम्।
दीक्षास्थापनसोत्सवाध्वरविधौ सम्प्रोक्षणोत्पातयो-
र्जन्मर्क्षे मनुसाधनादिषु घटैस्संस्नापयेच्छङ्करम्।। ३३।।

दुर्भिक्षे दुर्निमित्ते ज्वरमुखजभये मारिकायाः प्रवृत्तौ
भूकम्पे दिग्विदाहादिषु विजयविधौ वर्षहेतोस्तपस्ये।
चैत्रे वैशाखमासे नृपतिजननभे मासऋक्षे च दर्शे
पञ्चम्यादौ च शीतांशु कविगुरुदिनेष्वाचरेच्छीतकुम्भम्।। ३४।।

भानावुत्तरदिग्गते शुभतिथौ क्रूरापमृत्योर्जये
शत्रूपद्रवनाशने ग्रहजये सर्वेष्टसिद्धावपि।
राज्ञां जन्मदिनेऽभिषेकसमयेऽप्यायोधनाद्यन्तयो-
स्सद्योगैर्युतवासरेषु रचयेज्जन्मर्क्षपूजां गुरुः।। ३५।।

वर्षार्थेऽप्यपमृत्युनाशनविधौ मारी विनाशे तथा
स्याद्दुष्टग्रहपीडने जयाविधौ भीमस्य शत्रोरपि।
राज्ञां शत्रुजये ज्वरादि शमने ग्रामादिशान्तौ तथा
कर्तुर्वाञ्छितसिद्धये समुदितं वारार्चनं त्वागमे।। ३६।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

राजाभिषेक समये नृपजन्मऋक्षे
मध्येऽप्युपान्तिमतिथावपि पक्षयुग्मे।
युद्धावसानसमयेऽप्यथ योगयुक्ते
नक्षत्रयाग उदितस्सकलार्थसिद्ध्यै।। ३७।।

मासे सर्वत्रभूमीपतिजननदिने मासऋक्षेषु चार्द्रा-
शोणर्क्षे पर्वयुग्मे हिमरुचितपनोपप्लवे सङ्क्रमेषु।
अष्टम्यां पर्वपूर्वेऽयन विषुवयुगे पुण्यकालेऽन्यतो वा
प्राग्रात्रावाधिवास्यामलविधिनियतो भद्रपूजां विदध्यात्।। ३८।।

मासे सर्वत्र, वारास्सितशनितपनाश्श्रेष्ठमध्याधमास्स्यु-
र्मध्योपान्त्ये तृतीया तिथिरपि नवमी दर्श एते तु वर्ज्याः।
कर्तुर्जन्मानुकूलर्क्षदिवस उदयात्सत्रिपादत्रिनाड्यां
प्रातर्नित्यार्चनान्तेऽभिमत गणपतेः च्छन्नपूजां विदध्यात्।। ३९।।

युद्धारम्भे शत्रुसम्पीडने वाऽ-
नावृष्ट्यादावुष्णमारी प्रवृत्तौ।
रोगोत्पत्तौ चाचरेदागमोक्तं
क्षीरस्नानं देशिकश्शङ्करस्य।। ४०।।

राज्ञोऽभिषेक जननर्क्षयुतेऽपि काले
चाद्यन्तयोरपि युधो भजनादिकाले।
अन्यत्र मङ्गलदिनेऽपि च पूर्वसन्ध्यां
कृत्वा चरेत्परशिवस्य घटाभिषेकम् ।। ४१।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MO

स्यादाश्विनप्रभृति मासचतुष्टयेऽपि
मासर्क्षजन्मदिनयोरपि पुण्यकाले।
अत्यद्भुतेऽद्भुतदिनेऽसितपक्षमध्ये
धाराघृतस्य विधिवद्गिरिशे विधेया।। ४२।।

कृष्णाष्टमी तु परया यदि पूर्वया वा
विद्धा शिवस्य यजने निशि पूर्वयामे।
ग्राह्यैव साम्यविषये सति पूर्वविद्धा
मासेषु मार्गमुखतस्त्रिपुरां जयान्ते।। ४३।।

चैत्रे चोर्जतपस्ययोरथ सिते पक्षे नवम्यादिषट्
कृष्णे चेच्चतुरस्तिथीन् भृगुमुखं त्यक्त्वा च वारत्रयम्।
वेधः पुष्यमघोत्तराश्विसवितृश्रोणासु योगे शुभे
मेषे कर्क्यळिसिंहभेषु च घटे कुर्वीत मुक्ताग्रहम् ।। ४४।।

राजर्क्षे षडशीतिके शिवहरिब्रह्मर्क्षकेष्वष्टमी
दर्शाऽऽदित्यशशिग्रहेषु च तथा चैत्रे तु चित्रर्क्षके।
फल्गुन्यामपि फाल्गुने मृगमदैस्स्नानं शिवस्योदितं
सर्वाभीष्टफलप्रदं विजयदं सर्वाध्वरेज्याफलम्।। ४५।।

ईशस्यामृतसिद्धयोगदिवसे दर्शे रवेस्सङ्क्रमे
जन्मर्क्षेऽपि च पक्षमध्यमतिथौ शैवे तिथौ देशिकः।
शङ्खैरुत्तममध्यमाधममुखैरेकोनपञ्चाशता
सर्वेष्टाय शतेन वा दशशतैर्वा स्नापयेच्छङ्करम्।। ४६।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

रोहिण्यामनिलोत्तरेषु गुरुभे हस्ते च मैत्रर्क्षके
सोमादित्य बुधासुरेडितदिनेष्वादित्यसोमग्रहे।
पञ्चम्यामथ पर्वणोश्च भजने मासर्क्षमासान्तयोः
पक्षोपान्तिममध्ययोरयनयोः काम्यार्थपूजां चरेत्।। ४७।।

याते तथोदगयनं द्युमणौ तु राज-
ग्रामानुकूलयजमान शिवर्क्षकेषु।
आद्यन्तयोरपि युधो, मुकुटं शिवाय
दद्याद्दिनेषु महितेषु सिते च पक्षे।। ४८।।

इत्थं कामिककारणाजितमुखानामथ्य शैवागमा-
म्भोराशीन्, व्यरचि क्रियापटुधियां प्रीत्यै सुराणामिव।
हृद्यं कालविवेचनामृतमिदं संलब्धमेतत्सदा
माभूत्तैरसुरैरिवातिकुटिलैर्दोषैकदृग्भिः खलैः।। ४९।।

।। शैवकालविवेकमूलश्लोकाः समाप्ताः।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MO

।। श्रीः ।।

।। श्रीमहागणपतये नमः ।।

।। शिवाभ्यां नमः ।।

निगमज्ञानशिवाचार्य प्रणीतः

॥ शैवकालविवेकः ॥

।। गणपतिभट्टविरचितव्याख्यायुतः ।।

कारुण्यमदनिष्यन्दं कैवल्यवनचारिणम्।
कालाम्बुदश्यामलाङ्गं कलभाननमाश्रये।। १।।

आम्नायाञ्चलमञ्चस्थमाननैष्षड्भिरन्वितम्।
हिमाद्रितनयास्तन्यकुक्षिम्भरिमये शिशुम्।। २।।

ऐश्वर्यं परमं तत्वमादिमध्यान्तवर्जितम्।
आधारं सर्वविद्यानामनाधारमविक्रियम्।। ३।।

अनन्तानन्दबोधाम्बुनिधिमद्भुतविग्रहम्।
अम्बिकापतिमीशानमनिशं प्रणमाम्यहम्।। ४।।

सर्वेषां सद्गुणानां निधिरखिलमहाशास्त्रतत्वप्रवीणः
चर्यायोगक्रियाधीचरणपरिचयप्राप्त बुद्धिप्रसादः।
आत्मार्थेज्या प्रयुक्ताऽखिलनिगममहापद्धतीनां प्रवक्ता
वेदज्ञानाभिधानो मुनिरिति महितो व्याघ्रपुर्यां समस्ति।। ५।।

शैवाचारविवेकमात्मयजनं शैवप्रतिष्ठाविधिः
भाषामञ्जरिकाऽरुणाचलमहातीर्थस्थलीवैभवम्।
सिद्धान्तोक्तविशेषतत्वनिवहव्याख्या विशुद्धा क्रिया
रत्नोल्लेख इमान् व्यधत्त निगमज्ञानाभिधानो मुनिः।। ६।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अथेदानीं ग्रन्थकारः स्वग्रन्थस्याविघ्नपरिसमाप्तये शिष्टाचारपरिपालनाय प्रचयगमनाय च स्वेष्टदेवताप्रणामरूप मङ्गलविधानपुरस्सरं चिकीर्षितं प्रतिजानीते।

भक्तिमन्थर चित्तेन प्रणम्य परमेश्वरम्।
कर्षणादिप्रतिष्ठान्तकालोऽस्माभिर्विविच्यते।। १।।

भक्तीति - परमेश्वरम् पञ्चकृत्य साक्षिभूतपरशिवः तस्यैव सर्वानुग्राहकत्वेन परमत्वात् तम्। **भक्तिमन्थरचित्तेन** - भक्तिभावनातरङ्गितान्तःकरणेन, **प्रणम्य** - एतेन कायिक-वाचिक-मानसरूप नमस्कारत्रैविध्यमप्युक्तं भवति। तादृशभावस्यैव नमस्कारत्रयकारणत्वात्। तादृशभक्त्यभावे तु तस्यापि नमस्कारपरिहाररूपत्वमेव। तथैवोदाहृतमालङ्कारिकैः, यथा -

बिन्दुद्वन्द्वतरङ्गिताग्रसरणिः कर्ता शिरोबिन्दुकं-
कर्मेति प्रतिबोधितान्वयविदो ये केऽपि तेभ्यो नमः।
ये तु ग्रन्थसहस्रशाणकषण त्रुट्यत्कलङ्कैर्गिरा-
मुल्लेखैः कवयन्ति बिल्हण कविस्तेष्वेव सन्नह्यति।। इति।

कर्षणादि प्रतिष्ठान्तकालः - कर्षणादिप्रतिष्ठान्तानां क्रियाकलापानां कालः, **अस्माभिः विविच्यते** - विशेषेण प्रदर्शयते। अस्माभिरिति बहुवचनं हृद्गताऽनेक आगमवचनपरम्। ननु अनेकविधज्योतिषग्रन्थजालैः सत्क्रियाजालकालविशेषस्य प्रतिपादितत्वात्कामिकाद्यागमैरपि तत्र तत्र क्रियावसरे प्रतिपादितत्वाच्च कैमर्थक्यग्रस्तोयं ग्रन्थारम्भ इति चेत् - सत्यम्, कालविधान कालनिर्णयादिविषये तेषां साधारणत्वेन कामिकाद्यागमैश्च तत्र तत्र प्रदर्शितत्वेन विशकलिततया दुर्ग्रहत्वाच्च, अनुष्ठातृणां बुद्धिसौकर्यार्थमयमारम्भः इति न कैमर्थक्यम्। "ततश्च कर्षणादि प्रतिष्ठान्त"मित्यत्र कर्षणमादिर्यस्यास्तस्याः प्रतिष्ठाया यः कालः तदन्ते नित्यनैमित्तककाम्यकर्मणाञ्च यः कालः सोऽपि विवक्षितः। ननु कालस्यानाद्यन्तत्वेन दुर्विवेकत्वात् कथं कालविवेचनप्रकार इति चेत्, सत्यम् - अनवच्छिन्नत्वान्महाकालस्य दुर्ग्रहत्वेऽपि त्रुट्याद्यवच्छिन्नस्य

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

कालस्य निरूपणीयत्वात्। अन्यथा सकलक्रियाजालानां तत्तत्कालसापेक्षितत्वेन सर्वव्यवहारोच्छेदप्रसङ्गात्। तथाचोक्तं **मतङ्गपारमेश्वरे** -

कालः कालप्रवाहेस्मिन्नप्रमेयोऽप्यथोच्यते।
विभागस्थितये विप्र स च त्रुट्यादिगोचरः।।
कलादिरुच्यते कृत्स्नं संख्यानेन तवाऽधुना।
स्वस्थस्य पुरुषस्याक्षिनिमेषांशस्त्रुटिस्मृतः।।
सातिसूक्ष्मतया ग्राह्या तदतीतो न लक्ष्यते।
त्रुटिर्नाम कला सूक्ष्मा लवस्तद्द्विगुणस्स्मृतः।।
लवद्वयं निमेषस्तु काष्ठा पञ्चदशात्मिका।
त्रिंशत्काष्ठात्मिका वाहा वाहात्रिंशत्प्रपञ्चितः।।
मुहूर्तसंज्ञो लोकेऽस्मिंस्त्रिशद्भिस्तैस्तु सुव्रत।
अहोरात्रं समाख्यातं तन्त्रेऽस्मिन्पारमेश्वरे।।
पक्षोऽहोरात्रवर्गेण ज्ञेयः पञ्चदशात्मना।
पक्षद्वयात्स्मृतो मासो द्वौ मासावृतुरुच्यते।।
ऋतूनां त्रितयेनोत्थमयनं मुनिसत्तम।
अयनद्वितयेनाऽथ वत्सरः परिभाष्यते।।
सौरो मानुष्यजातीनां तेषां षष्ठ्यधिकैश्शतैः।
त्रिभिर्दिवौकसामब्दः कथितस्तत्वदर्शनात्।। इति।

तथैव **सुप्रभेदे** -

शिशिरश्च वसन्तश्च ग्रीष्मः प्रावृट् तथैव च।
शरच्चैव तु हेमन्तो ऋतवः षट् प्रकीर्तिताः।।
तपस्तपस्यौ शिशिरस्तौ मासौ माघफाल्गुनौ।
वसन्तश्चैत्रवैशाखौ मासौ तु मधुमाधवौ।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

ज्येष्ठाषाढावृतुग्रीष्मौ मासौ शुक्रशुची स्मृतौ।
प्रावृट् श्रवणभाद्राख्यौ नभो नभस्य संज्ञितौ।।
मासौ शरदिषोर्जौ तु तावाश्वयुजकार्तिकौ।।
सहस्सहस्यौ हेमन्तो मार्गपुष्यौ तु तौ स्मृतौ।
दक्षिणं शर्वरी ज्ञेयं देवानामुत्तरं दिनम्।। इति।

तथा च **ज्ञानरत्नावल्याम्** -

मनुष्याणामहोरात्रः पितॄणां घटिका भवेत्।
घटित्रिंशदहोरात्रश्शुक्लपक्षो दिवा भवेत्।।
निशां कृष्णं विजानीयात्पितॄणां तदहर्निशम्।
पूर्वसन्धिरमावास्या मध्याह्नश्चाष्टमी भवेत्।।
पौर्णमास्यपराह्णस्तु ह्यष्टमी चास्तमानकम्।। इति।

अथोत्तरव्यवहारपरिज्ञानार्थं **सुप्रभेदो**क्तनक्षत्रदेवता उच्यन्ते -

कृत्तिका वह्निदैवत्यं रोहिण्याश्च प्रजापतिः।
सौम्यं मृगशिराः प्रोक्तमार्द्रायास्तु शिवस्स्मृतः।।
पुनर्वसुस्तथादित्यः पुष्यस्य तु बृहस्पतिः।
आश्लेषस्सर्पदैवत्यं मघायाः पितरस्तथा।।
भगो हि फल्गुनस्यैव चार्यमोत्तरफल्गुनैः।
हस्तस्सावित्र इत्युक्तस्सर्वकार्येषु पूजितः।।
त्वष्टा चैव तु चित्रायास्स्वाती वै वायुदेवता।
इन्द्राग्नी च विशाखस्य चानूराधस्य मित्रकः।।
ज्येष्ठायाश्च तथेन्द्रश्च मूलस्य निर्ऋतिस्तथा।
पूर्वाषाढाप इत्युक्तः स्थापने तु विवर्जितः।
विश्वेदेवोत्तराषाढां ब्रह्मा त्वभिजितस्तथा।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

श्रवणस्य हरिश्चैव श्रविष्ठा वसवस्तथा।
वरुणश्शताभिषक्चैवाजः प्रोष्टपदस्य तु।
उत्तरप्रोष्ठपदस्य त्वहिर्बुध्न्यः प्रकीर्तितः।।
पूषा चैव तु रेवत्याश्चाश्विनौ चाश्विऋक्षके।
यमश्चैव भरण्यास्तु ऋक्षाणामधिदेवताः।। इति।

ननु ज्योतिषोक्तागमोक्तयोः यत्राविरोधः न कोऽपि तत्रातिशयः। यत्र तु विरोधः तत्र का गतिरितिचेत्, उच्यते - ज्योतिषोक्तागमोक्तयोर्विरोधे ज्योतिषोक्तं विहाय आगमोक्त एव परिग्राह्यः। तथाचोक्तं **बोधायनस्मृतौ** -

विरोधो यत्र दृश्येत ज्योतिषोक्तागमोक्तयोः।
ज्योतिषोक्तं विहायैव ह्यागमोक्तं समाचरेत्।। इति।

वस्तुतस्तु शैवतन्त्रस्यान्यतन्त्रैः न कुत्रापि विरोधः। यत्र तु विरोधस्फुरणं तत्र वक्तुरेव दोषः। तथाचोक्तं **मतङ्गपारमेश्वरे** -

प्रतितन्त्रं विरोधेन योऽर्थस्संगृह्यतेऽत्र तु।
तद्गुरोर्युक्तिदौर्बल्याद्विज्ञेयं वाग्विडम्बनम्।।
यत्र यत्र यथान्यायं येन येन च वर्त्मना।
यदस्ति शक्यते नेतुं तथैव च विचार्यताम्।।
यथाविरोधतस्सर्वं यदि तन्त्रं शिवात्मकम्।
तथाऽचार्येण वक्तव्यं नान्यथा मुनिपुङ्गव।। इति।

न च तर्हि बोधायनविरोध इति वाच्यम्। तस्यापाततस्स्फुरणविषयत्वात्। शैवतन्त्रस्य सर्वज्ञप्रणीतत्वेन सर्वोत्तमत्वाच्च।

अथ तत्र तावत् सकलशैवक्रियाजालानामालयादीनां कर्षणपूर्वकप्रतिष्ठादित्वात् प्रथमं **कर्षणकालमाह** -

मैत्रादित्यमघाश्विपद्मजमरुत्सौम्येशहस्तोत्तराः
पौष्णं पुष्य-हरी तुरीयनवमी द्वादश्युपान्त्याष्टमीः।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

त्यक्त्वा दोषगणान् स्थिरश्च युगलो राशिश्च पक्षस्सितो-
ग्राह्याश्शुक्रबुधामरार्यदिनदृघ्घोरादयः कर्षणे।। २।।

मैत्रेति - अथ तत्र प्रथमं कर्षणे नक्षत्राण्याह। **मैत्र** -अनूराधा, **आदित्य** -पुनर्वसुः, **मघा**-प्रसिद्धा, **अश्वि**-अश्विनी, **पद्मज**-रोहिणी, **मरुत्**-स्वाती, **सौम्य**-मृगशिराः, **ईश**-आर्द्रा, **हस्त**-प्रसिद्धः, **उत्तराः** - उत्तरफल्गुन्युत्त-राषाढोत्तरप्रोष्ठपदास्तिस्रः, **पौष्णं**-रेवती, **पुष्य**-प्रसिद्धः, **हरी**-श्रवणम् च एतानि पञ्चदशनक्षत्राणि कर्षणे ग्राह्याणि।

तथाचोक्तं **सुप्रभेदे कर्षणपटले** -

तिष्यश्रवणहस्तार्द्रा मैत्रादित्यमघास्तथा।
प्राजापत्याश्वयुक्स्वाती सौम्यपौष्णोत्तरात्रयम्।। इति।

अथ वर्ज्यतिथिमुखेन तिथिविधिमाह - **तुरीया**-चतुर्थी, नवमी, द्वादशी, **उपान्त्या** - चतुर्दश्यष्टमीस्त्यक्त्वा अन्या ग्राह्या इत्यर्थः। तदुक्तं **सुप्रभेदे** -

द्वितीया च तृतीया च पञ्चमी षष्ठिसप्तमी।
दशम्येकादशी चैव प्रतिपच्च त्रयोदशी।।
पौर्णमासी तु तिथयश्शुक्लपक्षे विशेषतः।। इति।

दोषगणान् - अनुपदमेव वक्ष्यमाणान् अवयोगादिदोषान् त्यक्त्वा वक्ष्यमाणा सुयोगादयो ग्राह्या इत्यर्थः। **सितपक्षः** पक्षद्वये शुक्लपक्षो ग्राह्यः। अथ राशीनाह - **स्थिरो युगलश्चराशिः** - स्थिरद्विस्वभावराशयश्च, ते च धनुर्विना ग्राह्याः। तदप्युक्तं सुप्रभेदे, "राशयश्च चरा वर्ज्याश्शेषा ग्राह्या धनुर्विना" इति। **शुक्रबुधामरार्यदिनदृघ्घोरादयः** - शुक्रबुधबृहस्पतीनां वार-दृष्टिहोरादयः। आदिशब्देन द्रेक्काणांशकादयो गृह्यन्ते। तदप्युक्तं तत्रैव -

बुधशुक्रस्य जीवस्य वाराश्श्रेष्टास्तु, नेतरे।
द्रेक्काणांशकहोराश्च एषां दर्शन मिष्यते।।
त्यक्त्वा सोमोदयं तत्र चान्येषामुभयत्र च।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

सन्तानसंहितायां गुरुशुक्रयोर्मौढ्यमप्युक्तम्। तद्यथा -

शुक्रस्यास्तमये चैव गुरोरस्तमये तथा।
वर्जयेत्कर्षणादीनि विनश्यन्ति कृतान्यपि।। इति।

आदित्यचन्द्रशनैश्चराङ्गारकास्त्रिषष्ठैकादशस्थिताः शुभफलप्रदा भवन्ति। एत एव लग्नगताश्चेदशुभप्रदाः। तथा च **सुप्रभेदे** -

व्याधिपीडां करोत्यत्र क्रूरैर्जुष्टदिनं त्विह।
सोमसूर्यार्किभूजाश्च त्रिषष्ठायस्थिताश्शुभाः।।

त एव लग्नगाः कुर्युर्व्याधिशोकभयानि तु।
अष्टमस्था ग्रहास्सर्वे क्षेमारोग्यसमृद्धिदाः।।

भयकृद्भार्गवः प्रोक्तष्षट्सप्तदशमस्थितः।
नवद्विसप्तपञ्चस्थो गुरुश्शोभनकृत्तथा।
सोमोऽतिसौख्यकृत्प्रोक्तो द्वितीये पञ्चमेऽपि च।। इति।

अथ वारतिथिनक्षत्रगतसुयोगावयोगादयोऽपि तत्रैव प्रदर्शिताः। यथा-

रविवारश्शुभो युक्तः पौष्णहस्तोत्तरत्रयैः।
सौरिवारश्शुभः प्रोक्तस्स्वाती रोहिणियोगतः।।

बुधयुक्ता द्वितीया च गुरुष्षष्ठीसमायुतः।
इन्दुरेकादशीयुक्तः प्राणपीडां करोति हि।।

पौष्णस्तु सप्तमीयुक्तः प्रजां दहति वह्निवत्।
अशुभस्सोमवारस्तु ह्युत्तराषाढसंयुतः।।

विष्टिस्थूणान्धनक्षत्र गण्डांश्च गुळिकांस्त्यजेत्।
दुर्दिने च दिशां दाहे भूकम्पे चण्डमारुते।।

अशनिध्वनिसंयुक्ते दिवसे त्वशुभं स्मृतम्।
संक्रान्तौ ग्रहणे चैव ह्ययने विषुवे तथा।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

उत्सवे शान्तिकाले च षडशीतिमुखेऽपि च।।
यदि मोहेन कुर्याच्चेत्कर्तुर्वै वास्तुनाशनम्।। इति।

एवं कर्षणकालं प्रतिपाद्य कर्षणस्य शुभप्रदभूमिविधेयत्वात् भूपरीक्षानन्तरकालविधेयत्वाच्च **भूपरीक्षामाह** -

परीक्ष्य भूमिं प्रथमं तु देशिको-
रसेन गन्धेन च वर्णतोऽपि च।
मृदा जलाद्येन निमित्ततोऽप्यथाऽ-
शुभे तु कुर्यादपि शान्तिमादरात्।। ३।।

परीक्ष्येति - अथ देशिकः प्रथमं भूमिं रसगन्धवर्णमृज्जलाद्यैः निमित्ततोऽपि परीक्षयेत्। तत्र कामिके भूपरीक्षाविधिपटले भूमिस्वरूप निरूपणेन भूमेः शैवब्राह्मवैष्णवैन्द्रौक्षभौतिकाऽऽसुरपैशाचराक्षसवायव्यवारुणाग्नेयभेदात् द्वादशविधत्वमुक्तम्। तद्यथा -

शैवं ब्राह्मं तथा वास्तु वैष्णवं चैन्द्रमेव च।
औक्षञ्च भौतिकञ्चैव चासुरं च पिशाचकम्।।
राक्षसं चैव वायव्यं वारुणाग्नेयके तथा।। इति।

एतल्लक्षणव्यवस्थाऽपि तत्रैव प्रतिपादिता। यथा -

जानीयाल्लक्षणैरेतैर्भूभेदं देशिकोत्तमः।
कर्णिकारार्जुनाऽश्वत्थकपित्थाशोकधातकी।।

स्थलारविन्दतुलसीदूर्वाभिर्वा तथा मही।
विष्णुक्रान्त्याखुकर्णेन शाल्मलीगिरिशारिबा।।

कपोतशुकहंसैश्च **शैवी** सा शुभदा मही।
बिल्वैः पलाशैर्दर्भैश्च कुशैश्च हरिणैस्तथा।।

होमद्रव्यैस्सुगन्धैश्च भू**र्ब्राह्मी** शुभदा मता।
तिन्दुकैस्तिन्त्रिणीभिश्च करञ्जैर्वेणुभिस्तथा।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

कार्पास्यर्कजपाभिश्च हंसैः पक्षिमृगैस्तथा।
निष्कण्टकैस्तथा वृक्षैर्या भूमिस्सहिता भवेत्।।

वैष्णवी भूस्समाख्याता शौर्यवीर्यप्रदा नृणाम्।
कदलीपनसाम्रैश्च पुन्नागैर्वकुलैस्तथा।।

पाटलैस्सिन्दुवारैश्च तथा चाऽऽमलकैः पुनः।
इन्दीवरैश्च वैश्यैश्च शूद्रै**रैन्द्री** मही मता।।

पाटल्यगरु गन्धाढ्या धनधान्यसमृद्धिदा।
अङ्कोलैश्च तथा वृक्षैर्मार्जालैर्नकुलैस्तथा।।

शशगोधाचकोरैश्च वृक्षै**रौक्षी** मही मता।
शौर्यवीर्यकरी सा स्यात् प्रजासम्पत्समृद्धिदा।।

निर्गुण्डी-माधवी-दूर्वा-स्वङ्कोलैः किंशुकैस्तथा।
मल्लिकाकरवीरैश्च मधूकै**र्भौतिकी** मता।।

अन्नदा पुष्टिदा नृणां भस्मगन्धसमन्विता।
भल्लातकैर्महावृक्षैर्दुष्टसत्वैः पलाण्डुभिः।।

किरातैः कुक्कटैर्गृध्रैस्सर्पैर्धूर्तैस्समन्विता।
आसुरी युद्धदा भूमिः पथ्यागन्धसमन्विता।।

शाल्मलीभिस्तथा भूमिर्वकुलैश्च विभीतकैः।
श्लैष्मातकैः खरैरुष्ट्रैः शृगालैस्सूकरैः पुनः।।

चण्डालैश्च पुलिन्दैश्च पूतिगन्धोषरा च सा।
पैशाची च स्मृता शास्त्रे सर्वनाशसमन्विता।।

चण्डालविषचोरैश्च शिरो रोगादिभिस्तथा।
मरीचगुडगुन्धाढ्या **राक्षसी** सा क्षयप्रदा।।

गोमायुगणसङ्कीर्णा झिल्लिका शर्करान्विता।
या **वायव्येति** सा प्रोक्ता दुःखनैर्धन्यदायिका।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

या पूगैरावृता भूमि**र्वारुणी** सर्वसिद्धदा।
स्नुहिश्लेष्मातकाद्यैर्वा संयुक्ता क्षुद्रशर्करैः।।
औषरा तोयहीना च साऽऽ**ग्नेयी** सर्वनाशिनी।
शैवी शैवे सामाख्याता वैष्णवी विष्णुदेशके।।
ब्राह्मी स्याद् ब्रह्मदेशे तु शैवी विप्रादियोग्यका।
शैवी विप्रे विशिष्टा च ब्राह्मी स्याद्वैष्णवी च भूः।।
भूभृतां स्याद्विशामौक्षी शूद्राणां भौतिकी मता।
सर्वेषां वारुणी शस्ता सर्वास्सर्वेषु वा मताः।।
पैशाची चासुरी भूमी राक्षसी या च भूर्मता।
अन्त्यजानामिह प्रोक्ता शतशः कर्षिता च या।
सा च गोभिश्चिरं भित्त्वा भूर्ग्राह्या वत्सरोर्ध्वतः।। इति।

अनूप-जाङ्गल-साधारणभेदेनापि त्रैविध्यं तत्रैव प्रतिपादितम्।

अथ वर्णैः परीक्षणं **सुप्रभेदे** -

श्वेता रक्ता तथा पीता कृष्णा भूर्ब्राह्मणादयः।
मोक्षदा ब्राह्मणा भूमिर्जयदा क्षत्रिया तथा।।
वैश्या भूमिस्तु धनदा वृषला पुत्रदायिनी।। इति।

रसैः परीक्षणं च **मयमते** -

तिक्ता च कटुका चैव कषाया लवणाम्लका।
मधुरा षड्रसोपेता सर्वसम्पत्करी धरा।। इति।

गन्धैः परीक्षणं च **मयमते** -

पुन्नागजातिपुष्पाब्जधान्यपाटलगन्धकैः।
पशुगन्धयुता श्रेष्टा सर्वबीजप्ररोहिणी।।
मध्वाज्यगुलगन्धा च तैलाऽसृग्गान्धिका च या।
शवनीपेक्षुगन्धा च सा धरा निन्दिता बुधैः।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

मृदा परीक्षणं **सुप्रभेदे** -

जानुमात्रां खनेद्भूमिं तन्मृदाऽऽपूर्य चावटम्।
उत्तमात्वधिका भूमिस्तत्समा चेत्तु मध्यमा।।
न्यूना वर्ज्या प्रयत्नेन इति शास्त्रविदो विदुः।। इति।

जलेन परीक्षणं **कामिके** -

सपुष्पकुम्भतोयेन पूर्यमाणेऽवटे सति।
शस्तं प्रदक्षिणावर्तमुदकं शान्तबुद्बुदम्।।
उत्तानपुष्पकं श्रेष्टं नत्वधोमुखपुष्पकम्।। इति।

आदि शब्देन बीजैरपि परीक्षणं यथा **कामिके** -

सर्षपाणां तिलानां वा चोप्तानामङ्कुराः भुवि।
त्रिरात्रेण प्रजायन्ते यस्यां, सा शुभदा मही।। इति।

अजिते परीक्षान्तरमप्युक्तम् -

दक्षिणेन तु पादेन कुट्टयेदस्त्रमुच्चरन्।
कुट्टने यदि सा भूमिर्गम्भीरा नदति स्थिरा।।
संग्राह्या सा..............................।। इति।

कामिके -

पूर्वोत्तरप्लवा श्रेष्ठा मध्यमा सर्वतः प्लवा।
सापि ग्राह्या गृहादौ तु सा चोल्बणगुणान्विता।। इति।

निमित्तैः परीक्षणं यथा **अजिते** -

तं देशं समनुप्राप्य प्रणम्य च महेश्वरम्।
दिव्यान्तरिक्षभौमानि निमित्तान्युपलक्षयेत्।।
तच्छुभाऽशुभमालक्ष्य शुभे भूमिं परीक्षयेत्।
अशुभेषु निमित्तेषु ह्यघोरेण शताहुतिम्।। ... इत्यादि।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

कारणे शल्योद्धारप्रकारः उक्तः -

होमान्ते यजमानेन देशिकः शल्यमुद्धरेत्।
गुरुः कर्तारमन्वीक्ष्य वदेच्छल्यांश्च तद्गुणैः।।
यदङ्गं स्पृशते कर्ता वास्तुदेहे तदङ्गके।
शल्यं विनिर्दिशेत् प्राज्ञः शिरस्संस्पर्शने यदि।।
तत्राधस्त्वष्टताले तु हेमशल्यन्तु निर्दिशेत्।
नासिकायास्तु संस्पर्शे चन्दनं सप्ततालके।।
गलस्पर्शेऽस्थिशल्यं स्यात् षट्तालाधस्थितं त्विह।
उरस्संस्पर्शने चैव राजतं पञ्चतालतः।।
नाभौ स्पृष्टे चतुस्तालात्कांस्यशल्यं विनिर्दिशेत्।
गुह्यसंस्पर्शने ताम्रं त्रितालाधस्थितं विदुः।।
स्पर्शने चोरुजान्वोश्च त्वायसं हस्तमात्रतः।
यदा गुल्फस्य संस्पर्शे त्रपुशल्यं विनिर्दिशेत्।।
बाहुसंस्पर्शने बाहुमात्रे नागास्थि चादिशेत्।
विदित्वैवं व्यपोह्याऽथ प्रोक्षयेत्पञ्चगव्यकैः।।
सिकतोपरि मृद्भिस्तु समञ्च सुदृढं कुरु।
अधो मुसलपातैश्च हस्तिपादप्रपाततः।।
अष्टमृद्भिश्च पाषाणैः शर्करैरिभपादकैः।। ... इत्यादि

अथ वास्तुविन्यासकालमाह -

वेधोहस्तमरुन्मघाश्विवरुणत्वाष्ट्रेन्दुपौष्णोत्तर-
श्रोणादित्यधनिष्ठमैत्र दिवसेष्वेवायने चोत्तरे।
त्यक्त्वा माघमथेषकार्तिकनभो मासेषु राशींश्चरान्-
हित्वाऽऽरार्कज वासरौ च, सुतिथौ वास्तुं न्यसेद्देशिकः।। ४।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

वेध इति-तत्र प्रथमं नक्षत्राण्याह। **वेधाः** -रोहिणी, **हस्तः** - सावित्रः, **मरुत्** - स्वाती, **मघाश्विनौ** - प्रसिद्धौ, **वरुणः** - शतभिषक्, **त्वाष्ट्रं** - चित्र, **इन्दुः** - मृगशिराः, **पौष्णं** - रेवती, **उत्तरा** -उत्तरफल्गुन्युत्तराषाढोत्तरप्रोष्ठ-पदास्तिस्रः, **श्रोणा** - श्रवणं, **आदित्यः** - पुनर्वसुः, **धनिष्ठा** - श्रविष्ठा, **मैत्र**-अनुराधा। एतेषु षोडशनक्षत्रेषु (वास्तुपूजा प्रथिता इति उत्तरेणान्वयः।)

तथाचोक्तं **कामिके कालविधानपटले** -

रोहिणी चोत्तरास्तिस्रो हस्तस्वात्यौ पुनर्वसुः।
अनूराधाश्वयुक् सौम्यं वारुणं वैष्णवं मघा।।
चित्रा श्रविष्टा पौष्णं च ह्यन्यभेष्वप्रशंसितः।। इति।

उत्तरे अयने च माघं - माघमासं त्यक्त्वा, **अथ** - अनन्तरं दक्षिणा-यनेऽपि **इषकार्तिक नभोमासेषु, इषः** - आश्वयुजः, **कार्तिकः** - प्रसिद्धः, **नभाः** - श्रावणः एतेषु मासेष्वपि कार्यम्। तथा चोक्तं तत्रैव -

माघमासं विना शस्तं भानोरयनमुत्तरम्।
दक्षिणायनमासानां कार्तिकाश्वयुजावपि।।
श्रवणश्च विधीयन्ते तदन्ये निन्दिता मताः।। इति।

अथ निषेधमुखेन राशिविधिमाह - **चरान् राशीन्** - मेषकर्कटतुला-मकरान्, **आरार्कजवासरौ** - मङ्गलशनिवासरावपि हित्वा कुर्यात्। तदप्युक्तं तत्रैव -

उत्तमस्स्थिरराशिस्स्यान्मध्यमस्तूभयात्मकः।
विवर्ज्यश्चरराशिस्तु सजीवश्शुभदस्स्मृतः।।
वारौ कुजार्कजौ हित्वा शेषवाराः प्रकीर्तिताः।
मानुषे रविवारं च वर्जयेच्छंसिताः परे।। इति।

सुतिथौ - शोभनतिथिषु, तेऽपि तत्रैव -

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

शुक्लपक्षश्शुभोऽन्यश्च सप्तम्यन्तोऽसितो मतः।
शुक्ले वाऽऽद्यतृतीयांशं, कृष्णे चाऽन्त्यन्तु वा त्यजेत्।।
मध्यमौ मध्यगौ भागौ श्रेष्ठावन्यौ प्रकीर्तितौ।
नवमी पञ्चदश्यौ च हित्वा युग्मेतरां तिथिम्।।
आदद्यादपि युग्मासु द्वितीयां दशमीं तथा।
कृष्णे षष्ठीं च, याश्शिष्टास्तास्सर्वा निन्दितास्त्विह।। इति।

एतेषु कालेषु देशिकः वास्तुं न्यसेत्। कामिके ग्रहानुकूल्यवर्ज्यान्यप्युक्तानि। यथा -

गुरुभार्गवचान्द्रीणामुदयस्सम्प्रशस्यते।
गुरूदयस्तु विप्राणां भूपतीनां भृगूदयः।।
विशां बुधोदयः श्रेष्ठश्शूद्राणां च विधीयते।
त्रिषडेकादशस्थाने पापा वास्तुनि शोभनाः।।
व्ययं हित्वा शुभास्सर्वे सर्वत्र शुभदा मताः।
चतुरस्त्रे शुभाः पापा वर्जितव्या द्विजोत्तमाः।।
उदयस्थं हिमांशुं च षट्सप्तमगतं भृगुम्।
वर्जयेद्देशिको धीमान् पञ्चगोचरसंस्थितः।।
कण्टकं ब्रह्मदण्डं च स्थूणं मुक्तं गृहेण च।
युक्तं च काङ्क्षितं चोडुं सन्त्यजेद्देशिकोत्तमः।।
वेधितर्क्षं व्यतीपातं वज्रं शूलं तथैव च।
विष्कम्भं परिघं चैव गण्डं वैधृतिहर्षणे।।
तथाऽतिगण्डं मन्दर्क्षं षडशीतिमुखं तथा।
मासं शून्यं ग्रहैर्भिन्नं दग्धवारं तथैव च।।
तिथि-नक्षत्र-मासान्तं हायनान्तं च वर्जयेत्।
अधिमासं त्यजेद्धीमान् देशिकस्तु विशेषतः।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

यजमानानुकूलर्क्षे चाल्पदोषे गुणाधिके।
पूर्वाह्ने वाऽथ मध्याह्ने लग्ने ग्रहबलान्विते।।
कारयेद्वास्तुकर्मैतत्सर्वसम्पत्समृद्धये।। इति।

अथ शिलादारुसंग्रहणपूर्वकत्वात्प्रतिष्ठायाः **शिलादारुसंग्रहणकालमाह** -

षण्मासेषु तथोत्तरायणगतेषु त्वाष्ट्रसौम्यानिले-
विष्णुत्र्युत्तरपौष्णमैत्रभमघासावित्रभब्राह्मभे।
गोमीनाजघटे यमे च मकरे गच्छेन्निमित्ते शुभे-
वर्णाद्यैर्निपुणं परीक्ष्य च शिला सङ्गृह्यतां दारु वा।। ५।।

षण्मासेष्विति-उत्तरायणगतेषु षण्मासेषु मकरादिमासेषु।

तथा च **सन्तानसंहितायाम्** -

स्थानं गिरिगुहां श्रुत्वा शिलाग्रहणमुत्तमम्।
मेषे वृषे च मिथुने मकरे कुम्भमीनयोः।।
एषु राशिष्विने प्राप्ते ग्राह्या चान्येषु वर्जयेत्।। इति।

कारणे च -

मधुमाधवशुक्रेषु सहस्यकतपस्ययोः।
तपस्येतेषु मासेषु शुक्लपक्षे शुभे दिने।।
अन्येषु सर्वमासेषु शिलारम्भं न कारयेत्।
कृतं चेत्कर्तृनाशः स्यात् स्थाननाशो धनक्षयः।। इति।

अथ नक्षत्राण्याह - **त्वाष्ट्रं** - चित्रा, **सौम्यं** - मृगशिराः, **अनिलं** - स्वाती, **विष्णुः** - श्रवणं, **त्र्युत्तराः** - उत्तराफल्गुन्युत्तराषाढोत्तरप्रोष्टपदास्तिस्रः, **पौष्णभं**- रेवती, **मैत्रभं** - अनूराधा, **मघा**-प्रसिद्धा, **सावित्रभं**-हस्तः, **ब्राह्मभे** - रोहिणी। एतेषु द्वादशनक्षत्रेषु शिलासंग्रहणं कुर्यात्। तथाचोक्तं **कारणे** -

प्राजापत्यमघात्वाष्ट्रे वैष्णवे मृगशीर्षके।
सावित्रे चैव रेवत्यामनिले त्र्युत्तरेषु च।
मैत्रेऽप्येवं शुभेष्वेव शिलाग्रहणमाचरेत्।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अथ राशीनाह- **गौः** - वृषभः, **मीनः** - प्रसिद्धः, **अजः** - मेषः, **घटः**- कुम्भः, **यमे** - मिथुने, **मकरे** - प्रसिद्धः एतेषु षड्राशिषु शिला गृहीतव्या। तदुक्तं **दीप्ततन्त्रे** -

मेषे वृषे च मिथुने मकरे कुम्भमीनयोः।
एतेषु राशिषु ग्राह्या शिला ग्रहणलक्षणा।। इति।

अथ शिलाग्रहणार्थं गमनसमये शुभनिमित्तानि परीक्ष्य गन्तव्यमित्याह- **गच्छेन्निमित्ते शुभे** इति। तथाचोक्तं **सन्तानसंहितायम्** -

आचार्यशिशिल्पिभिस्सार्धं गच्छेत्प्रागुत्तरां दिशम्। इत्यारभ्य,
दिव्यान्तरिक्षभौमानि शकुनानि परीक्षयेत्।।
....
गोकन्याभेरिशङ्खं दधिफलकुसुमं पूर्णकुम्भं ध्वजं वा
धान्यं वा विप्रयुग्मं हयगजवृषभं श्वेतछत्रं च पुष्पम्।
उद्धृत्यापेयकुम्भं जलचरयुगलं पक्कमन्नं गतायुः
वेश्या स्त्री मांसभारं प्रियकरवचनं प्रस्तुतं मङ्गलाय।।

कार्पासौषधकृष्णधान्यलवणं क्लीबश्च तैलावहः
पङ्काकारगुडोऽहि-शाल्मलि-शकृत्केशाश्च संव्याधितः।
वातोन्मत्तजटीन्घनोपलतुष क्षुत्क्षाम-नग्नादयो
मुण्डाभ्यक्त-विमुक्तकेशवनिता काषायिणश्चाऽशुभाः।। इति।

अजिते च -

अतः परं प्रवक्ष्यामि शिलादिग्रहणं हरे।
आचार्यः शिल्पिना सार्धं यदा गच्छेच्छिलां प्रति।।
सुमुहूर्ते निमित्तानि तदा समुपलक्षयेत्।
दध्यन्नं मधु सर्पिश्च पूर्णकुम्भं तथैव च।।
काञ्चनं रजतं चैव सर्वरत्नानि मौक्तिकाः।
भूषणानि च सर्वाणि सायुधानि सरोरुहम्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

साक्षतं सफलं चैव रोचनं गैरिकं तथा।
भद्रपीठं च शङ्खं च सितपुष्पं तथैव च।।

अम्बराणि च शुक्लानि मत्स्यं मांसं तथैव च।
वृषेन्द्रश्च गजश्चैव विप्रौ वैश्यश्च शोभनाः।।

कन्या-तुरग-मीनानि मयूरश्चाषमेव च।
व्याघ्रं च नकुलं चैव यानि मित्राणि चैवहि।।

गीतमङ्गलवाद्यानि वेदघोषादिकं तथा।
उपश्रुतिं च गच्छेति दृष्ट्वा श्रुत्वा व्रजेत्सुधीः।।

कार्पासमौषधं सर्वं कृष्णधान्यं तथैव च।
लवणं चाऽथ तैलं च मद्यं क्षीरं तथैव च।।

पङ्कमङ्गारकं चैव गुळं चर्म तथैव च।
शकृदिन्धनपाषाण तुषकेशानि चैव हि।।

उन्मत्तं जटिलं मुण्डं नग्नं काषायिणं तथा।
क्षुत्क्षामं विकृतं चैव नरं वाजं तथैव च।।

अभ्यक्तं मुक्तकेशं च रोगयुक्तं तथैव च।
सर्पं गोधां च शरभं वाराहं जाहकं तथा।।

शशं च रोदनाक्रोशकलहं शवकुर्यकम्।
आगच्छ विश तिष्ठेति वचनानि तथैव च।।

किमर्थं गच्छसीत्येवमादि चोक्तं वचः स्मृतः।
दृष्ट्वा श्रुत्वा च नोगच्छेदुषित्वा त्र्यह मुन्मनाः।।

सम्पूज्य दीक्षितान् विप्रान् शिवबृन्दपरायणान्।
हुत्वा दोषनिवृत्यथमघोरेण शताहुतिम्।।

परिलिप्योदितं कृत्वा ह्यहोरात्रमतन्द्रितः।
प्रक्षाल्य तु पुनः सम्यक् स दोषं च परीक्षयेत्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

परीक्ष्य बहुधा पश्चात्तत्कृत्यन्तु समाचरेत्।
मण्डलं तत्क्षणे च स्यात्तां सगर्भां विनिर्दिशेत्।।

माञ्जिष्टे मण्डले भेको गोधा स्यात्पीतवर्णके।
शुभ्रे सर्पस्समुद्दिष्टः कपिले मूषिकाः भवेत्।।

सरटो रक्तवर्णे च गुळवर्णे दृषद्भवेत्।
कपोतवर्णे गौळी च चित्राभे वृश्चिकं तथा।।

निस्त्रिंशसदृशे तोयं खद्योतो मधुसन्निभे।
सिकता भस्मवर्णे तु तेषां फलमथ शृणु।।

राजनाशप्रदा गोधा पशुनाशस्तु वृश्चिके।
ज्वरमारीप्रदः सर्पो मण्डूकोऽरिभयप्रदः।।

गर्भस्रंसो जलात्प्रोक्तः खद्योतोऽग्निभयप्रदः।
पाषाणवृष्टिः पाषाणात् क्षयरोगस्तु वालुकात्।।

सरटो व्याधिदः प्रोक्तः मूषको धान्यनाशकृत्।
गौळिका शोकदा ज्ञेया तस्माद्गर्भयुतां त्यजेत्।।

चिह्नानि यदि सन्त्यत्र सच्चिह्नान्युपलक्षयेत्।
पद्म-स्वस्तिक-चन्द्रार्क-चक्र-योनि-ध्वजोपमम्।।

खड्गच्छत्रमृगेन्द्राभं वृक्षकं चापमत्स्यवत्।
हस्ति-श्री-धेनुवच्चाऽपि स्रुक्-जटा-नेत्रवत्स्थितिः।।

एवं भूतानि चिह्नानि कल्याणानि भवन्ति हि।
गृध्रकङ्कसमानं च काकसर्पकबन्धवत्।।

श्येनोलूकसमानं च वृषदन्तकरोपमा।
गोमायूष्ट्रोपमा चैव खड्गरेखा च निन्दिता।।

वर्णात्मकं तथा चिह्नं शुभाऽशुभफलप्रदम्।
शृणु लिङ्गेषु संशिलष्टं वक्ष्यमाणं मया हरे।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

स्वरेषु तु ऋ ॠ ऌ ॡ ए ऐत्वं चापि शोभनम्।
वर्गेष्वाद्यं शुभं ज्ञेयं द्वितीयं निन्दितं भवेत्।।
तृतीयं शुभदं ज्ञेयं चतुर्थमुभयात्मकम्।
आद्यक्षरञ्च प्रासादमतीव शुभदं भवेत्।।
अनुनासिकवर्गौ च त्याज्यावेतौ मनीषिभिः।
कूटो विसर्गकस्त्याज्यस्सबिन्दुस्सोऽतिशोभनः।।
मकारौकारकौ चाऽपि वर्णौ शुभफलप्रदौ।
शुभचिह्नयुता ग्राह्या त्यजेदन्यामशोभनाम्।। इति।

दारुलक्षणं च **अजिते** -

अथ गच्छेद्वनं शैलं सनाथं देशिकः सुधीः।
तत्र रम्यतरे देशे वानप्रस्थाश्रमोचिते।।
नदीतटाकसंयुक्ते फलपल्लवशोभिते।
पुष्पभारावनम्रैश्च तरुषण्डैरलङ्कृते।।
जिघांसुसत्वनिर्मुक्ते प्रविश्याऽऽचार्यशिल्पिनौ।
वृक्षसंग्रहणार्थन्तु तदुक्तं वृक्षमाश्रयेत्।।
ऋजुं वृत्तं समं चैव ग्रन्थिरन्ध्रविवर्जितम्।
सत्वचं पुष्पपत्राढ्यं गृह्णीयाद्वृक्षमुत्तमम्।।
गजादिभग्नं वज्रादिदग्धं वक्रं क्षतं तथा।
स्वयं शुष्कञ्च मन्त्रज्ञो वर्जयेद्भूरुहं तथा।। इति।

अथ वास्तुपूजाकालमाह -

सत्रे बालसभादिमोपलमखस्थाने च सम्प्रोक्षणे-
लिङ्गस्थापन-रत्नमण्डपविधौ, गर्भस्य संस्थापने।
कर्तव्या सकलप्रतिष्ठितविधौ रङ्गे च नृत्तार्थके-
वासस्थानसमस्तदैवतमुदे सा वास्तुपूजाऽऽगमे।। ६।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

सत्रेति-सत्रे-यागादौ, **बाले**-बालस्थापने, **सभायां** - आस्थानमण्डप-स्थापने, **आदिमोपले** -आद्येष्टकायां, **मखस्थाने** - यागशालायां, **सम्प्रोक्षणे**-अशुचिस्पर्शादिविषये क्रियमाणावर्तनावर्तादिक्रियाविशेषे, **लिङ्गस्थापने-रत्नमण्टपविधौ**-रत्नमण्टपप्रतिष्ठायां, **गर्भस्य संस्थापने** - प्रसाद-गोपुरादि क्रियमाणगर्भन्यासविधौ, **सकलप्रतिष्ठितविधौ**-नृत्तमूर्त्यादि-पञ्चविंशति-विग्रहप्रतिष्ठाविधौ, **नृत्तार्थके रङ्गे च** - नाट्यस्थाने च, एतेषु कालेषु, **आगमे**-शैवागमोक्ता, **सा वास्तुपूजा** - वासस्थानसमस्तदैवतमुदे कर्तव्या - इत्यर्थः।

तथाचोक्तं **कारणागमे** -

अथ वक्ष्ये विशेषेण वास्तुहोमविधिक्रमम्।
बालस्थाने सभास्थाने सत्रे वा यागमण्टपे।।

आद्योपलेष्टकाधाने लिङ्गसंस्थापने तथा।
प्रोक्षणे गर्भविन्यासे सकलस्थापने तथा।।

मण्टपस्थापने चैव नृत्तरङ्गे विशेषतः।
देवतायतने चान्यस्थापने च समाचरेत्।।
वास्तुहोमं प्रकर्तव्यं सर्वसम्भारसंयुतम्।। इति।

वास्तुपूजाऽभावे दोषप्रतिपादनार्थं वास्तुस्वरूपनिरूपण**मजिते** प्रत्यपादि। यथा -

पुराऽभूत्पुरुषः कश्चिद्भुवनत्रयभीषणः।
भुवनानि शरीरेणच्छादयन्भीमविक्रमः।।

तं दृष्ट्वा सर्वतो देवा भीताश्चासन् परस्परम्।
सम्प्रधार्य तु सम्भूय गृहीत्वा तमधोमुखम्।।

सर्वाण्यङ्गान्यवष्टभ्य भुवः पृष्टे न्यपातयन्।
स एव वास्तुरित्युक्तः तस्याङ्गानि सुराऽसुरैः।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

यत्र येन गृहीतानि तत्र तस्य बलिं हरेत्।
बलिं गृहीत्वा ते सर्वे प्रीणन्ति सुचिरं सुराः।।
यदि तेषां यदा पूजा सुराणां न विधीयते।
तदा देवास्तदङ्गानि हित्वा गच्छन्ति वै ध्रुवम्।।
गतेषु तेषु तद्वास्तु क्षीयते नाऽत्र संशयः।
क्षयहेतुस्तदङ्गानां विक्षेपोऽत्र भविष्यति।।
तस्मात्तद्वास्तुदेहस्थानमरानर्चयेत्सुधीः।
ईशाने तु शिरो वास्तोः पादौ निर्ऋतिगोचरौ।।
कुक्षिर्ब्रह्मणि विज्ञेयश्चैवमङ्गानि कल्पयेत्।
अन्येष्वङ्गेषु ये देवास्ते च पूज्याः पराश्रिताः।।
यत्र प्रसादमन्यद्वा क्रियते तत्र देशिकैः।। इति।

अथ कामिके -

अथ वक्ष्ये विशेषेण वास्तुदेवबलिक्रमम्।
रात्रौ कुर्याद्बलिं विद्वानह्नि ग्रामादिवास्तुषु।।
रात्रौ वाऽथ दिवा वाऽथ गृहदेवालयादिषु।।

इत्यादि वास्तुपूजाप्रकारमुक्त्वा पटलान्ते -

सर्वमङ्गलकार्ये च मण्टपादिविशोधने।
पर्यग्निकरणोपेतं वास्तुपूजनहोमकम्।।
बलिं चैव विशेषेण शिवविप्रस्समाचरेत्।
वास्तुपूजाविहीनं तु वास्तु वास्तु विनश्यनि।।
प्रतिसंवत्सरं कुर्यात्सर्वदोषाऽपनुत्तये।
ग्रामादि ग्रहशालासु देववेश्मनि देशिकः।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अथ अङ्कुरार्पणकालमाह -

कुर्याच्छिवोत्सवविधिस्नपनप्रतिष्ठा-
सम्प्रोक्षणादिकसमस्तशिवक्रियासु।
तत्पूर्वतो नवमसप्तमपञ्चमत्र्ये-
काहस्स्विदं निशि, दिवाऽङ्कुरकर्म सद्यः।। ७।।

कुर्यादिति। शिवोत्सवादिषु अङ्कुरार्पणं कुर्यात्। अत्र उत्सव शब्देन एकाह-त्र्यह-पञ्चाह-सप्ताह-नवाह-द्वादशाह-पञ्चदशाह-सप्तदशाहभेदभिन्न शिवोत्सवोऽपि विवक्षितः। **स्नपन** शब्देन नित्यस्नपनव्यतिरिक्त-नैमित्तिक-काम्य-विषयक-मध्यमत्रयमुत्तमत्रयं च विवक्षितम्। **प्रतिष्ठा** शब्देन च शिवलिङ्गादि-सकल-सकळप्रतिष्ठा विवक्षिता। **सम्प्रोक्षण**शब्देन प्रायश्चित्तरूपावर्तनावर्तादि शान्ति-शान्तिहोम-दिशाहोम-मूर्तिहोम-संहिताहोमाश्च विवक्षिताः। **आदि** शब्देन मासपूजादयोऽपि गृह्यन्ते। एतेषु सर्वकर्मसु पूर्वमेव, **नवाह-सप्ताह-पञ्चाह-त्र्यहैकाहस्सु** रात्रावङ्**कुरार्पणं** कुर्यात्। **सद्य**श्चेद्दिवाऽपि कुर्यात्।

तदुक्तं सुप्रभेदे -

अथातस्सम्प्रवक्ष्यामि ह्यङ्कुरस्य विधिक्रमम्।
सर्वमङ्गलकार्यादौ कर्तव्यं मङ्गलाङ्कुरम्।।
स्थापने प्रोक्षणे चैव स्नपने चोत्सवे तथा।
नवरात्रे सप्तरात्रे पञ्चरात्रेऽथवा पुनः।।
त्रिरात्रे ह्येकरात्रे वा सर्वकर्मसु देशिकः।
सायादि दिनमारभ्य साये चैवाङ्कुरार्पणम्।।
बीजानामधिपस्सोमस्तस्माद्रात्रौ तु वापयेत्।। इति।

तथा कारणे -

उत्सवे स्नपने चैव प्रोक्षणे स्थापने तथा।
अन्यत्र मङ्गले कार्ये मङ्गलाङ्कुरमुच्यते।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

सर्वेषु यागपूर्वेषु नवमे सप्तमेऽहनि।
पञ्चमे वा शिवं पूज्य कारयेदङ्कुरार्पणम्।।
सद्योऽङ्कुरार्पणं वाऽपि कारयदङ्कुरार्पणम्।
बीजानामधिपश्चन्द्रस्तस्मात्तु निशि निर्वपेत्।।
सद्योऽङ्कुरार्पणं चेत्तु दिवा वा निशि निर्वपेत्।। इति।

तथा कामिके -

सर्वमङ्गलकार्यादौ कर्तव्यं मङ्गलाङ्कुरम्।
उत्तमो मध्यमो नीचस्त्रिविधः परिकीर्तितः।।
नवाहे वाऽथ सप्ताहे पञ्चाहे त्रिदिनेऽपि वा।
सद्योऽङ्कुरार्पणं वाऽपि शिवं सम्पूज्य कारयेत्।। इति।

अजिते च -

शिवमुद्दिश्य यत्कर्म यत्र वै क्रियते दिने।
तस्मात्पूर्वे प्रयुञ्जीत नवमे सप्तमेऽपि वा।।
पञ्चमे च त्र्यहे वाऽपि कुर्यात्तद्बीजवापनम्।
उक्तानां दिवसानान्तु निशि पूर्वे प्रयोजयेत्।।
एकाहे वा शिवं पूज्य सद्योङ्कुरमथाऽपि वा।। इति।

तथा **सिद्धतन्त्रे -**

अनङ्कुरन्तु यत्कर्म तत्कर्म निष्फलं भवेत्।। इति।

अथ गर्भन्यासकालमाह -

पूर्वान्तैकाब्दकेषूत्तममथ गदितं मध्यहीने प्रतिष्ठा-
कालास्योदग्गतेऽर्के सुतिथिशुभदिने माघवर्ज्ये तु मासे-
होराद्रेक्काणकांशे सुकरणसहिते सुस्थिरे चादधीताऽऽ-
चार्यो गर्भं त्वखण्डर्क्षगुणयुजि शिवस्यालयादौ विशेषात्।। ८।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

पूर्वेति - प्रतिष्ठाकालस्य **पूर्वान्तैकाब्दकेषु** - प्रतिष्ठायाः पूर्वं वा प्रतिष्ठायाः अन्ते वा तदनन्तरमेकसंवत्सरे वा, गर्भस्थापनं क्रमेण उत्तमं मध्यममधमं च भवति।

तदुक्तं **कामिके** -

देवतास्थापनात्पूर्वं स्थापनं चोत्तमं भवेत्।
देवतास्थापनस्यान्ते स्थापनं मध्यमं भवेत्।।
ग्रामविन्यासमारभ्य चैकाब्दादूर्ध्वकालके।
स्थापनं कन्यसं प्रोक्तं ग्रामादीनामिति स्मृतम्।। इति।

पुनः कालविशेषमाह - **उदग्गतेऽर्के** - उत्तरायणे, तत्राऽपि **माघवर्ज्ये मासे सुतिथि शुभदिने** - शोभनतिथियुक्ते शुभवारे, **करण सहितेषु सुस्थिरेषु-होराद्रेक्काणकांशेषु।**

तथा चोक्तं **कारणे** -

उत्तरायणकाले तु माघमासविवर्जिते।
सुवारे सुतिथौ चैव शुक्लपक्षे शुभे दिने।।
स्थिरांशे स्थिरनक्षत्रे होराकरणयोस्तथा।
स्थिरद्द्रेक्काणके चैव स्थिरवारे स्थिरे ग्रहे।। इति।

अखण्डर्क्ष-गुणयुजि - अखण्डनक्षत्रेण गुणैश्च युक्ते।

तथा चोक्तं **कारणे** -

अखण्डर्क्षे स्थिरे लग्ने सुमुहूर्ते विशेषतः।। इति।

एतादृशमुहूर्ते आचार्य उक्तलक्षणः शिवस्यालयादौ, आदिशब्देन मण्टप-गोपुरादिषु च गर्भमादधीत गर्भन्यासं कुर्यात्। तथोचोक्तम् **अजिते** -

अथ वक्ष्यामि ते सम्यक् गर्भन्यासविधिक्रमम्।
प्रासादे मण्टपे वाऽथ गोपुरे वा सभादिषु।।
विन्यसेत्सम्पदे गर्भभाजनं विधिवत्सुधीः।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

तत्राऽपि स्थानविशेषोऽपि तत्रैव प्रतिपादितः। यथा -

सर्वत्राद्येष्टकोर्ध्वे तु गर्भन्यासमुदाहृतम्।
प्रासादे पादुकोर्ध्वे तु पट्टिकोपरि विन्यसेत्।।
द्वारस्य दक्षिणे पार्श्वे स्तम्भमूलेऽथवा पुनः।
मण्टपेषु च सर्वेषु दक्षिणे स्तम्भमूलके।।
गोपुरद्वारपार्श्वे तु दक्षिणे भित्तिमूलके।
सभायामपि तत्पादमूले तु परियोजयेत्।।
सम्यग्गर्भसमायुक्तं तत्तत्सम्पत्करं नृणाम्।। इति।

सुप्रभेदे विशेष उक्तः। यथा -

आलये मण्टपे चैव निर्गमस्य तु दक्षिणे।
गोपुराणां च सर्वेषां प्रवेशस्य तु दक्षिणे।।
प्रासादे मूलतः कुर्यादुपाने वा वृतौ तथा।
भूमिष्टं शूद्रजातीनामुपाने नृपवैश्ययोः।।
वृतेरुपरि विप्राणां गर्भस्थानं विधीयते।
सर्वेषां तु वृतौ शस्तं भूगतं वाऽपि कारयेत्।।
प्राग्द्वारं चेत्प्रकर्तव्यमैन्द्रपावकमध्यमे।
यदि चेत्पश्चिमद्वारं दक्षिणे भित्तिके न्यसेत्।।
कवाटार्गलयोगे वा न्यस्तव्यं गर्भभाजनम्।
मण्टपे स्तम्भमूले तु प्रथमावरणे बुधः।।
गोपुराणां तु कर्तव्ये दक्षिणे विनिवेशयेत्।। इति।

कारणे तु -

ग्रामादीनां तु तद्रात्रौ, दिवाकाले तु सद्मानि।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

कामिके -

पादबन्धविमाने तु गर्भं हर्म्योपरि न्यसेत्।
प्रतिबन्धविमाने तु वृतेरुपरि विन्यसेत्।।
वृतेरुपरि विप्राणां कुमुदोपरि भूभुजाम्।
जगत्युपरि वैश्यानां शूद्राणां पादुकोपरि।।
सर्वेषां भूगतं कार्यं सर्वसिद्धिकराय च।
वापीकूपतटाकादौ दीर्धिकासेतुबन्धने।।
गर्भंश्चेत्तदुदग्भागे पूर्वस्मिन्वाऽथ विन्यसेत्।
ग्रामादीनां तु रात्रौ स्यात्सद्मनिस्तु दिवाऽपि वा।।
नागयोगे दिवा वाऽपि ग्रामगर्भं तु विन्यसेत्।
नक्तं न्यसेन्नराणां तु देवानां तु दिवापि वा।।
गृहिणी गर्भिणी कर्तुः यदि, गर्भं न निक्षिपेत्।। इति।

गर्भन्यासे कृते फलं, तदभावे दोषश्च, कामिके -

गर्भन्यासविधिं वक्ष्ये ग्रामादीनां च सद्मनाम्।
सगर्भं सर्वसम्पत्यै विगर्भं नाशनं भवेत्।।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गर्भं संस्थापयेत्सुधीः।। इति।

अथ बालालयविधानमाह -

द्वेधाद्यान्तरितक्रमेणगदिते लिङ्गे तु बालाभिधे
द्वैतीयीमिह तां वदन्ति दशधा बिम्बाऽसि-कुम्भाः पटः।
चित्राऽऽदर्श-सुकूर्च-मण्डलमहीस्तां पादुकाञ्चादिमे
मूलोक्तस्समयोऽर्चने त्वितरतस्तत्तारतम्याद्विदुः।। ९।।

द्वेधेति । बालाभिधे, **लिङ्गे** - बाललिङ्गे, **आद्यान्तरितक्रमेण** - आद्यमन्तरितं चेति क्रमेण, **द्वेधा गदिते** - उक्ते, तत्र आद्यं मूललिङ्गात्पूर्वं क्रियमाणम्। द्वितीयन्तु, छिन्न भिन्न जीर्ण प्रासादादिविषये क्रियमाणम्।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

तथा चोक्तमजितागमे -

बाललिङ्गप्रतिष्ठां तु प्रवक्ष्यामि समासतः।
द्विविधा सा समुद्दिष्टात्वाद्यात्वन्तरितेति च।।

इत्यादिना प्रतिष्ठां सविशेषमभिधाय,

एवमाद्या समुद्दिष्टा द्वितीया वक्ष्यतेऽधुना।
सा तु लिङ्गेषु जीर्णेषु प्रयोक्तव्या हि देशिकैः।। इति।

तथा सुप्रभेदे -

आद्यं द्वितीयमेवं तु द्विविधं तरुणालयम्।
मूलस्थानस्य यत्पूर्वं तदाद्यं तरुणालयम्।।
पुनः प्रासादकरणे भिन्ने च्छिन्ने नवीकृते।
यत्कृतं तद्द्वितीयाख्यं तरुणालयमुत्तमम्।। इति।

तत्राद्ये भेदो नास्ति। द्वितीये तु दशविधत्वमाह। **बिम्बाः** - उमामहेश्वरादिमूर्तयः, **असिः** - खड्गः, **कुम्भाः** - स्नपनप्रकरणोक्तलक्षणान्विताः, **पटः** - पटगतचित्रम्, **चित्रं** - भित्त्यादिचित्रं, **आदर्शः** - दर्पणः, **सुकूर्चः** - करणाधिकारोक्तलक्षणान्वितः, **मण्डलम्** - अनन्तविजयादिमण्डलभेदः, **मही**-गोमयोपलिप्तस्थण्डिलं, **पादुकां** - तत्तत्पादुकालक्षणलक्षिताम्, एतानि दशविधान्यपि द्वितीयबाललिङ्गविषये वदन्ति।

तथोक्तमंशुमत्तन्त्रे -

द्वितीयं तत्र विज्ञेयं तद्भेदं दशधा विदुः।
खड्गे कूर्चे च बिम्बे च दर्पणे प्रतिबिम्बके।।
कुम्भे च स्थण्डिले चैव मण्डले पादुकेऽथवा।
पटे वा भित्तिचित्रे वा बाललिङ्गार्थकं यजेत्।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

तत्र, **आदिमे** - मूललिङ्गात्पूर्वबाललिङ्गविषये, **अर्चने** - पूजाविषये, मूलोक्त एव समयः, **इतरतः** - द्वितीये तु, **तस्मात्** - तेषां तारतम्यात्, चिरकालाऽल्पकालावस्थायित्वतारतम्यात् वदन्ति।

तथाचांऽशुमत्तन्त्रे -

मासादूर्ध्वं न कर्तव्यं कुम्भसंस्थापनं विदुः।
कलशस्थापनस्योक्तमार्गेणैव समाचरेत्।।
मण्डले स्थण्डिले चैव कूर्चे चैव विशेषतः।
तद्बिम्बस्यार्चनं कुर्यादासप्तदिवसान्तकम्।।
मण्डलार्चनमार्गेण कारयेद्देशिकोत्तमः।
शेषाण्यन्यानि बिम्बानि द्वादशाब्दावधौ यजेत्।। इत्यादि।

अथेदानीं **शिवलिङ्गप्रतिष्ठाकालं** श्लोकद्वयेन प्रदर्शयन् प्रथमश्लोकेन **अयनमासतिथीन् वर्ज्यानवयोगादींश्चाऽऽह -**

कार्या तथोदगयनेऽपि च माघवर्ज्ये
रिक्ताष्टमी प्रतिपदः परिहृत्य पर्व।
पापेक्षणांशकदिनानि तथाऽन्धकाण-
पातावयोगमृतभादि शिवप्रतिष्ठा।। १०।।

कार्येति - तत्र तावत्प्रथमम् अयनमासनिर्णयमाह - **माघवर्ज्ये उदगयने** - उत्तरायणे, शिवप्रतिष्ठा कार्या। तथोक्तमजितागमे शिवलिङ्गप्रतिष्ठा-प्रशंसापुरस्सरं शिवाभिव्यक्तिस्थानवर्णनपूर्वकं -

लिङ्गप्रतिष्ठां वक्ष्यामि भोगमोक्षकरीं नृणाम्।
आदिमध्यान्तनिर्मुक्तस्स्वभावविमलः प्रभुः।।
सर्वज्ञः परिपूर्णश्च शिवो ज्ञेयः शिवागमे।
दिक्कालाद्यनवच्छिन्नो वाङ्मनोतीतगोचरः।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

निष्कलो निष्क्रियश्चैव सर्वदृक् सर्वगस्सदा।
तज्ज्ञानादेव मुक्तिः स्यात्तद्भक्त्या वा जनार्दन।।
तत्पूजापि ददात्येव फलमिन्द्रपदादिकम्।
पूजितो देवदेवेशो भक्तिं ज्ञानं प्रयच्छति।।
ज्ञानेन भक्तियोगेन विनाऽन्यैः कर्मकोटिभिः।
प्राप्यते न क्वचिन्मुक्तिस्तस्माल्लिङ्गार्चनं वरम्।।
लिङ्गार्चनसमो नास्ति धर्मोऽत्र भुवनत्रये।
पूजा च त्रिषु लिङ्गेषु व्यक्ताव्यक्तोभयात्मसु।।
स्थापितेषु भवेन्मुक्तः स्थापनं द्विविधं भवेत्।
स्थापनं च प्रतिष्ठा च स्थापनं शिल्पिसंयुतम्।।
प्रतिष्ठा तद्विहीना स्यान्मन्त्रेणैव हि सा भवेत्।
मन्त्ररूपी महादेवश्शिवः परमकारणः।।
मन्त्रं स्यात्परमं ज्ञानं मन्त्रवाच्यः सदाशिवः।
वाच्यवाचकसम्बन्धो मन्त्रस्यास्य च दृश्यते।।
वाच्यस्य देवदेवस्य लोकानुग्राहकस्य च।
लिङ्गं चिह्नं शरीरं च कथ्यतेऽत्र जनार्दन।।
शरीरं मन्त्र एव स्याच्छब्दब्रह्मेति संज्ञितः।
शरीरं प्रथमं कृत्वा व्यक्ताव्यक्तो भयात्मकम्।।
त्रिविधं तत्सुरश्रेष्ठ पूजार्थं तस्य नित्यशः।
प्रतिलिङ्गस्थितं मन्त्रं प्रतिष्ठेति प्रकीर्तितम्।।
प्रतिष्ठाविधिकालोऽयमुच्यते साम्प्रतं मया।
उत्तरायणकाले तु माघमासविवर्जिते।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अथ वर्ज्यतिथिमुखेन तिथिविधिमाह - **रिक्ताष्टमी प्रतिपदः - रिक्ताः** चतुर्थी नवमी चतुर्दश्यः। **अष्टमीप्रतिपदौ** - पक्षमध्यादी, **पर्व**-पूर्णिमाऽमावास्ये, एताः परिहृत्यान्ये ग्राह्या इत्यर्थः।

तदुक्तं कारणे -

अयनं दक्षिणं नेष्टं प्रशस्तं चोत्तरायणम्।
शुक्लपक्षे चतुर्थी च ह्यष्टमी च चतुर्दशी।।
नवमी प्रतिपच्चैव पञ्चदश्यशुभाः स्मृताः।। इति।

अजिते -

शुक्लपक्षे द्वितीया च तृतीया पञ्चमी तथा।
षष्ठी च सप्तमी चापि दशमी च त्रयोदशी।।
तिथयश्शुभदाः प्रोक्ताः दिनपूर्वार्धमिष्यते।
श्रेष्ठा वारा गुरुज्ञेन्दुशुक्राणां परिकीर्तिताः।।
पक्षच्छिद्रांश्च पर्वेण रिक्तांश्चापि विवर्जयेत्।। इति।

भीमसंहितायां विशेष उक्तः। यथा -

अयनं दक्षिणं नेष्टं प्रशस्तं चोत्तरायणम्।
तदुत्तरायणे श्रेष्ठं दक्षिणेत्ववरं मतम्।।
तत्रापि सर्वमासेषु चैत्रवैशाखयोर्वरम्।
पुष्यश्च फाल्गुणज्येष्ठौ मध्यमाः समुदाहृताः।
श्रवणे पूर्वाभाद्रे वा चाश्वयुक्कार्तिकेऽधमः।।
मार्गशीर्षमथाषाढं माघमासं विवर्जयेत्।। इति।

मोहसूरोत्तरे अधिमासस्य वर्ज्यत्वमुक्तम् -

दीक्षादिस्थापनं चैव पवित्रादि शतक्रतो।
अधिमासे न कुर्वीत यदीच्छेच्छुभमात्मनः।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

ज्योतिषे तु, द्वादशमासानां बृहस्पतिना प्रतिष्ठाफलमुक्तम्। यथा -

पुष्ये राज्यविवृद्धिस्स्यान्माघमासेऽतिसम्पदः।
फाल्गुणे द्रव्यलाभस्स्याच्चैत्रमासे श्रियावहा।।
अतीव सौख्यं वैशाखे ज्येष्ठे मासे श्रियावहा।
कुम्भभानौ प्रशस्तं स्यात्कुम्भं यदि न पश्यति।।
जीवं पश्यति चेच्छस्तं प्रतिष्ठायां रवौ गते।
आषाढे स्थापितो देवो यजमानविनाशनः।।
सौरमासेन विज्ञेयः श्रावणे राजराष्ट्रहन्।
भाद्रपदे महानाशश्चाश्वयुज्यपि राजहा।।
कार्तिके शत्रुवृद्धिस्स्यान्मार्गशीर्षे तथैव च।। इति।

तथा च **रत्नकोशाख्ये ज्योतिषग्रन्थे** -

उदगयने सितपक्षे शुभतिथियोगे शुभे च नक्षत्रे।
लिङ्गस्थापनकर्म कुर्याच्छुभसंस्थिते चन्द्रे।। इति।

अगस्त्यश्चाह -

रुद्रस्य स्थापनं श्रेष्ठं चोत्तरायणगे रवौ।
दक्षिणायनगे कुर्यात्कर्तृनाशकरं भवेत्।। इति।

इत्याद्यनेकागमज्योतिषग्रन्थैरुत्तरायणस्यैव प्रतिष्ठाकालत्वं प्रतिपादनं कृतम्। अथ पापेक्षण-पापांशक-पापदिनानि च वर्ज्यानि। तथाचोक्त**मजिते** -

पापयुक्तं तथा दृष्टं विद्धं काङ्क्षितमेव च।
सव्यतीपातभं चैव वर्जनीयं प्रयत्नतः।।

भीमसंहितायां यथा -

सितसौम्यकगुर्विन्दुवाराः श्रेष्ठतमास्स्मृताः।
अशुभा रविसौराराः, शुभयोगे शुभप्रदाः।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अजिते च -

शन्यङ्गारदिनेशानां वारांश्च परिवर्जयेत्।। इति।

कारणे -

अशुभा रविसौराराः, शुभयोगे शुभप्रदाः।
रोहिण्यनिलसंयुक्तः शनिवारस्तु शोभनः।।
पूषासावित्रसंयुक्तस्सूर्यवारो वरः स्मृतः।
विश्वेदेवाश्विनीयुक्तः कुजवारो वरः स्मृतः।। इति।

दीप्ते च -

गुरुभार्गवसौम्यानां वारास्सोमस्य शोभनाः।
एषां द्रेक्काण-होराश्च चांशका, दर्शनं शुभम्।।
एषामेवोदयश्शस्तो वर्ज्यस्सोमोदयस्तथा।। इति।

तथान्धकाणपातावयोगमृतभादि - अन्धनक्षत्र काणनक्षत्र मृतनक्षत्रादीनि वर्ज्यानि। तदुक्तं **दीप्ततन्त्रे -**

अन्धं काणं च नक्षत्रं वर्ज्यं स्थापनकर्मणि।। इति।

अन्धकाणनक्षत्रलक्षणं यथा ज्योतिषे -

अर्कादि वारं त्रिगुणमश्विन्यादि क्रमान्न्यसेत्।
शेषेषु नव सूर्यर्तु काणनेत्रद्वयान्धकाः।। इति।

पातशब्देन व्यतीपातमहापातावुच्येते। तथाचोक्त**मजिते -**

सव्यतीपातभं चैव वर्जनीयं प्रयत्नतः।। इति।

ज्योतिषे तु - यस्मिन्दिने महापातस्तद्दिनं परिवर्जयेत्।। इति।

अवयोगशब्देन कारणोक्ताः दग्धवारादयो गृह्यन्ते -

द्वादश्येकादशी चैव पञ्चमी च द्वितीयका।
षष्ठ्यष्टमी च नवमी सूर्यादिभिः क्रमान्विता।।
दग्धवारा इति ज्ञेयास्स्थापनादिषु वर्जयेत्।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

भीमसंहितायाम् -

द्वादशी रविसंयुक्तैकादशी सोमवारयुक्।
पञ्चम्यङ्गारसंयुक्ता द्वितीया बुधसंयुता।।
षष्ठी च गुरुसंयुक्ता चाष्टमी शुक्रसंयुता।
नवमी शनिसंयुक्ता दग्धवारा इति स्मृताः।।
स्थापनादिष्वमी वर्ज्याः कुर्यू राष्ट्रविनाशनम्।। इति।

कारणे -

पूषा च सप्तमीयुक्तश्चाश्विनी च द्वितीयया।
पुष्यवैष्णवसंयुक्तस्सितवारेण चोत्तरः।।
सौम्येन गुरुवारस्तु चोत्तराषाढसंयुतः।
सोमवारस्तु हस्तेन चाश्विन्या बुधवारकः।।
दग्धवारा इति ज्ञेयास्स्थापनादिषु वर्जयेत्।
एतेत्वशुभदाः प्रोक्ताः कुर्युः प्राणविनाशनम्।। इति।

तत्रैव केचिद्वर्जनीयाः दोषाः उक्ताः। यथा -

पापग्रहसमायुक्तं कांक्षितं मुक्तकं ग्रहम्।
कण्टं स्थूणं व्यतीपातं विषं काणं च संक्रमम्।।
कण्टकं ब्रह्मदण्डं च चोल्कापातं च विद्धकम्।
ग्रहणं वेधनक्षत्रं शूलं च भूमिकम्पकम्।।
ध्वजं चैव विशेषेण वर्जयेत्तु प्रयत्नतः।। इति।

अस्यार्थः - पापग्रहसमायुक्तं सूर्याङ्गारकमन्दराहुकेतुभिर्युक्तं, काङ्क्षितं- एतैः काङ्क्षितं च, मुक्तं - एतैः मुच्यमानं च, ग्रहं - लग्नम्। तदुक्तं **कालविधाने-**

पापग्रहैर्युक्तनिरीक्षितं भं सन्ध्यायुतं दग्धगृहं च शून्यम्।
अन्धं च मूकं बधिराख्यभं च शुभेषु सन्त्याज्यमधोमुखञ्च।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

केन्द्र-त्रिकोणादिस्थानेऽपि पापग्रहावस्थानं वर्ज्यम्। तथोक्तं **भरद्वाजेन**-

लग्नद्वितीये जामित्रे नैधने क्रूरसंयुते।
लग्नं तु क्रूरमित्याहुरन्यथा तु शुभं भवेत्।। इति।

कण्टं-कण्टकाख्यदोषः। यथाह बृहस्पतिः -

यावदर्कात्तु नैर्ऋत्यात्तावन्नैर्ऋतभाद्विषम्।
कण्टकाख्यो महादोषः सर्वकर्मविनाशनः।। इति।

स्थूणम्-स्थूणाख्यदोषः। यथाह बृहस्पतिः -

मूलमङ्गारकाद्यावन्मूलात्तावति भं विषम्।
स्थूणाख्यः सर्वकार्येषु निषिद्धस्सुरमानुषैः।। इति।

अत्र स्थूण शब्देन रक्तस्थूणस्यापि ग्रहणम्। अत्र बृहस्पतिः -

वेधर्क्षे धृतिभागेभ्यः कुजास्पदगतिं त्यजेत्।
शिष्टमङ्गारकस्थर्क्षाद्रक्तस्थूणसमाह्वयः।।
रक्तस्थूणस्य नक्षत्रे कृतं शुभमतोन्यथा।
विनाशमुपयात्याशु कर्तृवत्कर्म चोदितम्।। इति।

भरद्वाजश्चाह -

त्यजेदण्डकसङ्ख्येभ्यो भागेभ्यो भूततस्फुटम्।
शिष्टभागपरिज्ञानं रक्तस्थूणं परित्यजेत्।। इति।

अत्र कण्टस्थूणशब्देन कण्टस्थूणाख्यो दोषश्च विवक्षितः।

अत्र बृहस्पतिः -

हेमार्कसदृशा दृष्टिर्यावन्नैर्ऋतभं तयोः।
सङ्ख्याद्वययुते मूलात्कण्टकस्थूणसंज्ञितम्।। इति।

व्यतीपातं - उक्तमेतत्, विषं - अत्र विषशब्देन तिथिविष नक्षत्रविष वारविष राशिविषाणि च गृह्यन्ते।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अत्र तिथिविषमगस्त्येनोक्तं यथा -

तिथि पञ्चाष्ट सप्ताष्ट रुद्र वेदाष्ट सप्त दिक्।
राम विश्वेन्द्र सप्ताष्ट नाड्यस्सर्पविषोपमाः।।
शुभकर्म मृतिं दद्युः तिथिषु प्रथमादिषु।। इति।

नक्षत्रविषं यथा - तच्चतस्रो नाडिकाः। अत्र नारदः -

त्रिंशच्च चत्वारिंशच्च मनुरुद्रश्च त्रिंशता।
विंशश्च सद्वात्रिंशश्च त्रिंशद्विंशद्धृतिस्तथा।।
द्वाविंशद्विंशतीन्द्राश्च मनुदिक् मनवस्तथा।
विंशतिश्च चतुर्विंशद्विंशद्दिक्पंक्तिरेव च।।
तथैव च पुराणानि राजानो रवियुक् तथा।
त्रिंशत्पञ्चाशत् संङ्ख्यास्युः तज्ज्ञिनाः कृत्तिकादिषु।।
नाडीनां परतो ज्ञेयाश्चतस्रो नाड्य एव च।
विषाख्याः शुभकार्याणां विषपानोपमास्सदा।।
विषनाड्याख्यकालेषु यत्कृतं शोभनं स्वयम्।
विनश्यतीति प्रोवाच ब्रह्मा देवगुरोर्गुरुः।। इति।

कालदीपे च -

नीलं नैव घटः पटो नग नरः फालं नगं नाखुना -
दीपं रुद्र नरो वयं घट नयं भूयान्नरो वारिणा।
नारी नृत्य नृपा जटा क्षय विराट् नागो निशा वज्रमि-
त्याग्रेयादिषु तानतीत्य परतो नाड्यश्चतस्रो विषम्।। इति।

वारविषं यथा - अत्रागस्त्यः -

अर्कवारे विषा नाड्यो विंशतेः परतश्चतुः।
सोमवारे विषाख्याश्च चत्वारो वेदसंख्यया।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

भौमवारे विषाख्याश्च द्वादश्या नाडिकाश्चतुः।
बुधवारे गराख्याश्च दशनाड्यः परश्चतुः।।
तथैवेन्द्रगुरोर्वारे सप्तनाड्यः परं विषम्।
भूतनाड्यः परं चैव चत्वारस्सितवासरे।।
पञ्चविंशत्परा नाड्यश्चतस्रश्शनिवासरे।
विषनाडीषु वाराणां शुभानि परिवर्जयेत्।। इति।

राशिविषन्तु घटिकार्धमात्रमेव -

अजवृषभधनुः कन्यकाद्ये भृजङ्गः
तुलामिथुनघटसिंहमध्ये तु गृध्रः।
झष मकर कुळीरे वृश्चिकान्ते वराहः।। इति।

अत्र भरद्वाजस्तु -

मेषे च वृषभे चैव कन्यायां कार्मुके तथा।
भागत्रयं विशेषेण चादिमे विषसंज्ञितम्।।
तुलामिथुनकुम्भेषु सिंहमध्ये विषं विदुः।
झषे कुळीरे मकरे वृश्चिकान्ते विषं विदुः।। इति।

अथ कण्टकं-कण्टकाख्यदोषं-महाकण्टक यमकण्टकाख्यौ।

महाकण्टकदोषो यथा बृहस्पतिः -

ऋक्षात्सौम्ययुतादष्टौ धृति जैने निशाकरे।
महाकण्टकनामायं दोषत्रितयमाहितम्।। इति।
चन्द्रेणा सहिताद्दक्षादष्टभं धृतिभं तथा।
चतुर्विंशतिभं चैव महाकण्टकसंज्ञितम्।।
महाकण्टकसंज्ञेषु दोषेषु शुभकर्म यत्।
कृतं च नाशमायाति न चेच्चान्द्रिरनस्तगः।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

यमकण्टकं यथा बृहस्पतिः -

षड्दशैकादशाख्यानान्मन्दस्थाद्यमकण्टकम्।। इति।

ब्रह्मदण्डम्-ब्रह्मदण्डाख्यदोषं, उल्कापाताख्यदोषञ्च यथाह **वृद्धगर्गः** -

यावदंशे स्थिते सूर्ये तावदंशे निशाकरे।
वर्जयेत्सूर्यदोषे तु शेषकर्माणि कारयेत्।।
पूर्वाह्णे ब्रह्मदण्डस्स्यादपराह्णे तु मोघकम्।
उल्कास्यादर्धरात्रे तु कम्पोऽहोरात्रपश्चिमे।।
कम्पोल्कमोघदण्डानां स्वरमास ऋतुर्नव।
आदित्यघटिकास्तेषु व्यपनीयं हितं बुधैः।। इति।

विद्धकं - पापग्रहविद्धराशिं। ग्रहणं - सोमसूर्योपरागौ। वेधनक्षत्रम् एतल्लक्षणं **वृद्धभारद्वाजीये** -

दशराशिर्नवांशात्तु द्विगुणग्रहचारकान्।
विशोध्य शेषमुद्धृततारकं ग्रहवेधकम्।। इति।

बृहस्पतिनाप्युक्तम् -

मकरे दशभागांश्च सर्वग्रहगतैस्त्यजेत्।
शिष्टं तद्ग्रहवेधं स्यात्तद्ग्रहस्थर्क्षमादितः।।
शुभग्रहाणां वेधस्थनक्षत्रे कर्मनाशनम्।
पापग्रहाणां वेधर्क्षे कर्मकर्तृविनाशनम्।।
कालरात्रोर्कवेधस्स्यात्कुजवेधोस्तरात्रकः।
बुधवेधस्त्रिरात्रिस्स्याद्गुरुवेधोपरात्रिकः।।
शनिवेधोप्यरात्रिस्स्याद्राहुवेधो विषाह्वयः।
केतुवेधो गरोरात्रिस्सर्वरात्रिं वदन्त्यसन्।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

शूलम् - शूलाख्यदोषं महाशूलाख्यदोषं च। तदुक्तं **बृहस्पतिना** -

प्राच्यास्सप्तकरेखाश्चोदीच्यास्सप्तोपरि न्यसेत्।
तदन्तेऽनलभाद्यं स्यात्तारायां वा गृहास्थिताः।।

तद्रेखाभिमुखी तारा महादोषवती तथा।
महाशूलं च शूलं च पापसौम्यग्रहाह्वयोः।।

महाशूले कृतं कर्म कर्त्रा सह विनश्यति।
शूले कर्मविनाशाय तेषु चन्द्रे यदि स्थिते।। इति।

भूमिकम्पध्वजाख्यौ दोषौ मृतभं - मृतनक्षत्रम्। तद्यथा - नक्षत्रं त्रिविधम्। पूर्णजीवार्धजीवमृतनक्षत्रभेदात्। तदुक्तं **ज्योतिषे** -

आदित्यमुक्तस्थिकगम्यतारा-
स्तिस्रोऽमृतास्सप्त ततोऽर्धजीवाः।
एका मृताऽथाष्ट तु पूर्णजीवा-
श्चैका मृता सप्त ततोर्धजीवाः।। इति।

एतेषामवयोगानां क्वचिद्दोषत्वमपि प्रतिपादितं ज्योतिषे। षडशीतिमुखादिदोषा अपि वर्ज्या इत्यजितागमे प्रतिपदितम्। यथा -

षडशीतिमुखाः पापास्तद्द्वाविंशक एव च।
लग्नगाः प्राणसन्देहं यजमानस्य कुर्वते।। इति।

षडशीतिमुखलक्षणं निश्वासकारिकायां -

मिथुनं कन्यका चैव धनुर्मीनं तथैव च।
षडशीतिमुखान्येवमपराः परिकीर्तिताः।। इति।

बृहस्पतिनाप्युक्तम् -

रवौ चरस्थिरद्वन्द्वदेहेषु नवमांशके।
षडशीतिमुखो नाम दोषो भवति मृत्युदः।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अजितागमे उत्पातादि कालविशेषोऽपि निन्दित इत्युक्तम्। यथा -

उत्पाते दुर्दिने वाऽपि निर्घाते तापसे मृते।
निन्दितं दिवसं प्रोक्तं मृते जनपदेश्वरे।।
एवमादिषु कालेषु न कुर्याल्लिङ्गसंस्थितिम्।। इति।

भीमसंहितायां -

पापग्रहसमायुक्तमुक्तं कांक्षितमन्धभम्।
कण्टं स्थूणं व्यतीपातं विष्टिं काणं च सङ्क्रमम्।।
कण्टकं ब्रह्मदण्डं च चोल्कापातं च विद्धकम्।
ग्रहणं वेधनक्षत्रं शूलं भूमेश्च कम्पनम्।।
ध्वजं चैव विशेषेण वर्जयेत्तु प्रयत्नतः।
प्रतिष्ठां वर्जयेद्धीमान् भार्गवास्तमयोपि च।। इति।

दीप्ते च -

पांसु लोहितवर्षेषु मेघानां स्तनितेषु च।
उल्कापाते दिशां दाहे ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः।।
षडशीतिमुखे चैव स्थापनं न समाचरेत्।। इति।

एवमवयोगादीन् परित्यज्य, शिवलिङ्गादिस्थापनोक्त-षड्वर्ग-दशवर्ग-शुद्धिप्रकारैरपि परीक्षा कर्तव्या। तथा चोक्तं सन्तानसंहितायां **लिङ्गस्थापनपटले**-

आयं व्ययं च नक्षत्रं योनिवारांशकं सदा।
तस्य लिङ्गस्य नक्षत्रे प्रतिष्ठा ऋक्षसंयुतम्।।
शुभे तु स्थापनं कुर्यादशुभे वर्जयेद्बुधः।। इति।

एतत् षड्वर्गलक्षणं **कामिके** सम्यगुक्तम्। यथा -

नाग नन्द गुण नाग नन्द दृग्भानुनाडि वसुभं मुनिर्नव।
आयमन्यतरयोनिर्ऋक्षकं वारमंशकगुणक्षयक्रमात्।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

दशवर्गलक्षणं मानसारे शिल्पे -

आयं च व्ययकं वारं नक्षत्रं भानुमंशकम्।
पक्षं च योनि राशिश्च वयश्च दशधा मतम्।।

वसु भानुस्तथा पञ्च नन्दनाडी व्ययं भवेत्।
गुण नागं च योनिस्स्याद्वसुभं ऋक्षमेव च।।

नन्द सप्त च वारं स्याद्वेदनन्देन चांशकम्।
नन्दवेदेन जातिः स्यान्नवत्रिंशत्तिथिर्भवेत्।।
वेदार्कैर्गुणयेद्राशिं ऋक्षं शतहरे द्वये।। इति।

तत्रैव योन्यष्टकं प्रतिपादितम् -

ध्वजो धूमश्च सिंहश्च श्वानश्च ऋषभः खरः।
हस्ती काकश्च सर्वत्र विज्ञेयश्चाष्टयोनयः।। इति।

अंशकलक्षणं यथा -

तस्करो भक्ति शक्तिश्च धन्यो नृपति षण्ढकौ।
निर्भीतिरधनः प्रेक्ष्यस्त्वंशकानि नवैव तु।। इति।

अथ बालादिपञ्चकपरीक्षाऽपि कर्तव्या। यथा -

बालादिपञ्चसंख्या च ह्यष्टवृध्या दिनैर्हरेत्।
शेषं तु पञ्चमात्राणि बालादिमरणान्तकम्।।

बालः कुमारो राजा च वृद्धश्च मारणं क्रमात्।
शुभे शुभं तु सर्वत्र त्वशुभे त्वशुभं विदुः।। इति।

एतञ्च षड्वर्ग-दशवर्ग-परीक्षणं प्रासादगोपुरादीनां विस्तारमादाय लिङ्गस्य त्वौन्नत्यमादाय कर्तव्यम्। तथाचोक्त**मंशुमत्काश्यपे** -

अथ वक्ष्ये विशेषेण चाऽऽयादीनान्तु लक्षणम्।
हर्म्यं विस्तारहस्तन्तु गुणस्य वसुभिर्भजेत्।। इत्यादि।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

किञ्च, लिङ्गपरीक्षणं पञ्चसूत्रैरपि कर्तव्यम्। तद्यथा -

लिङ्गनाहसमपीठविस्तरं विस्तृतार्धसमगोमुखान्तरम्।
विस्तृतस्य शरवेदतुङ्गकं विस्तृतार्धसमकण्ठनाहकम्।। इति।

विस्तृतार्थसमकण्ठनाहकमित्यत्र - विस्तृतं च तत् अर्धसमञ्च तावत्प्रमाणं कण्ठनामकमित्यर्थः। एवमवयोगादिकं लक्षणञ्च परीक्ष्य प्रतिष्ठामुहूर्तं तावदाह-

वेधाः पौष्णादिति शशिशिवे तिष्यमित्राश्विविष्णु-
स्वाती हस्तोत्तरयुतदिने शैवलिङ्गप्रतिष्ठा।
त्यक्त्वा चापं चरभमपि तत्सौम्यगुर्विन्दुकाव्य-
द्रेक्काणेक्षोदयविधियुता स्वंशहोरासु कार्या।। ११।।

वेध इति। वेधाः - रोहिणी । **पौष्णाः** - रेवती। **अदितिः** - पुनर्वसुः। **शशी** - मृगशिराः। **शिव** - आर्द्रा। **तिष्यः** - पुष्यः। **मित्रम्** - अनुराधा। **अश्वि** - अश्विनी। **विष्णुः** - श्रवणम्। **स्वाती** - प्रसिद्धा। **हस्तः** - सावित्रः। **उत्तरा** - उत्तरफल्गुन्युत्तराषाढोत्तरप्रोष्ठपदास्तिस्रः। एतेषु नक्षत्रेषु शिवलिङ्ग-प्रतिष्ठा कार्या।

तथाचोक्त**मजितागमे** -

प्राजापत्यैन्दवे तिष्यरुद्रस्वाती पुनर्वसुः।
अश्विनी रेवती हस्तश्चोत्तरत्रितयं तथा।।
मैत्र-वैष्णव-संयुक्तं नक्षत्रं शुभदं स्मृतम्।। इति।

ब्राह्मीयशिवागमे -

रोहिणी रेवती तिष्य मैत्रादित्यमघास्तथा।
उत्तराश्चाश्वयुक्सौम्यं श्रेष्ठाश्च दिवसास्तथा।।
वायुहस्तहरीशाश्च मध्यमा इति कीर्तिताः।
शेषांस्तु वर्जयेद्विद्वान्विशेषात्स्थापनक्रमे।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

स्वायम्भुवे -

प्राजापत्याश्वयुक्सौम्यतिष्यपौष्णोत्तरास्त्रयः।
मैत्रादित्यमघास्वाती हस्तार्द्राश्रवणाश्शुभाः।। इति।।

दीप्ते तु -

प्राजापत्यं च सौम्यं च शैवमादित्यमित्रकम्।
पौष्णो बृहस्पतिश्चैव चित्रभं वैष्णवं तथा।।
नैर्ऋताश्वी च वायव्यं पैतृकं चोत्तरत्रयम्।
एषु नक्षत्रयोगेषु प्रतिष्ठान्तु समाचरेत्।। इति।

ब्राह्मीय स्वायम्भुवयोः पञ्चदशनक्षत्राणि। दीप्ते तु - षोडश नक्षत्राणि, चिन्त्यागमे तु -

तिष्यादित्येन्दुपौष्णार्कविधिवातोत्तरत्रयाः।
श्रेष्ठा मध्यावमौ(सौ) मित्रश्रवणे मूलभेऽपि च।। इति।

सन्तानसंहितायां -

पुनर्वसुश्च पुष्यश्च मृगशीर्षं च रोहिणी।
उत्तरत्रयमेवोक्तं प्रतिष्ठायां विशेषतः।
वैष्णवे रौद्रवेधोऽपि वायव्ये चाऽथ मैत्रभे।
सिद्धयोगे प्रतिष्ठां च आचरेत्तु विशेषतः।। इति।

वर्ज्यनक्षत्राणि कामिके -

यमाश्लेषाग्निशूर्पाणि श्रविष्ठाञ्चैव वारुणम्।
ज्येष्ठाञ्च त्रीणि पूर्वाणि वर्जयेत्स्थापनादिके।। इति।

कारणे -

यमाग्नेयादिशूर्पाणि श्रविष्ठा सार्पवारुणम्।
ज्येष्ठाञ्च त्रीणि पूर्वाणि नैर्ऋतं चैव वर्जयेत्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

भीमसंहीतायाम् -

यमाश्लेषाग्निशूर्पाणि श्रविष्ठा चैव वारुणम्।
ज्येष्ठां च त्रीणि पूर्वाणि वर्जयेत्तु विशेषतः।।
शेषाणि तिथियोगानि शस्ता स्थापनकर्मणि।। इति।

ज्योतिषे, सुप्रभेदग्रन्थे -

भौजङ्गेन्द्रमथाप्यवारुणवसुं भाग्यं भमैन्द्राग्निभं-
पूर्वप्रोष्ठपदं च वारुणयुतं त्वाग्नेययाम्ये उभे।
मूलं त्वाष्ट्रमवद्यऋक्षनिकरं मध्यान्यमित्राणि वै-
स्वाती च श्रवणं च हस्तसहितं शिष्टं प्रतिष्ठोत्तमम्।। इति।

अथ द्वादशनक्षत्राणि निषिद्धानि। चत्वारि मध्यानि। एकादशोत्तमानि।

तथा च **विधिरत्ने** -

त्रीण्युत्तराण्यश्वपतिश्च मैत्रं मघा च तिष्यं मृगशीर्षभं च।
पूषादितिब्राह्ममतिप्रशस्तं रौद्रानिलार्कश्श्रवणास्समास्स्युः।।

अथ वर्ज्यलग्नमुखेन लग्नविधिमाह, **त्यक्त्वा चापं चरभमपि** इति। **चरभं** - मेषकर्कटतुलामकरराशीन्, **चापमपि** - धनुरपि, **त्यक्त्वा** - वर्जयित्वा, अन्ये राशयो ग्राह्याः।

तथाचोक्तं **कामिके** -

राशयश्च चरा वर्ज्याश्शेषं पूर्ववदीरितम्।। इति।

कारणे -

राशिष्वपि धनुश्चैव चत्वारश्चरराशयः।
अप्रशस्ता इति ख्याताः, शेषास्तु शुभदा मताः।। इति।

अजिते च -

चराणि वर्जयेद्वानि धनुश्चाऽशुभदं मतम्।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

दीप्ते - मेषं कर्कटकं तौल्यं मकरं च विवर्जयेत्।
शेषेषु स्थापयेल्लिङ्गं धनूराशिं च वर्जयेत्।। इति।

सन्तानसंहितायाम् -

स्थिरराशौ तु कर्तव्यमुभराशौ तथैव च।। इति।

अथ शुभग्रहाणां द्रेक्काणेक्षणहोरादयो ग्राह्या इत्याह। **सौम्येत्यादि, सौम्यः** - बुधः, **गुरुः** - बृहस्पतिः, **इन्दुः** - चन्द्रः, **काव्यः** - शुक्रः। एतेषां द्रेक्काणेक्षणोदयहोरांशकाः - चन्द्रोदयं विना ग्राह्याः।

कारणे -

शुभानां होरकांशाश्च द्रेक्काणा दर्शनं शुभम्।
शुभानामुदयश्शस्तस्तत्र शन्युदयं विना।।

तथाचोक्तम् **अजिते** -

द्रेक्काणांशकहोराश्च दर्शनं शुभदं सदा।
विना सोमोदयं तेषु देवस्थापनकर्मणि।। इति।

भीमसंहितायाम् -

शुभानां होरकांशाश्च द्रेक्काणा दर्शनं शुभम्।
शुभानामुदयश्शस्तस्तत्र शन्युदयं विना।।
बुधचन्द्रसिताचार्यवारेषु स्वोदयांशकाः।। इति।

दीप्ते -

गुरुभार्गवसौम्यानां वारास्सर्वत्र शोभनाः।
एषां द्रेक्काणहोराश्च ह्यंशकं दर्शनं शुभम्।।
एषामेवोदयश्शस्तो वर्ज्यस्सोमोदयस्तथा।
भानुमन्दाऽऽरसोमाश्च त्रिषष्ठाऽऽयगताश्शुभाः।।
सर्वे ग्रहा विवर्ज्यास्स्युरष्टमस्था विशेषतः।
षट्सप्तदशमं हित्वा शुक्रश्चान्यत्र शोभनः।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अजिते -

पापास्त्वष्टमराशिस्थाश्शुभाश्चैव विनिन्दिताः।
षट् सप्त दशमस्थोऽपि शुक्रो वर्ज्य उदाहृतः।।
द्वितीयपञ्चमौ हित्वा चन्द्रः शेषेषु शोभनः।
सप्त-द्वि-पञ्च-नवमं हित्वान्यत्र तथा गुरुः।।
सोऽपि लग्नगतः कुर्याच्छुक्रश्च शुभसम्पदम्।। इति।

इतः परं कालविशेषप्रदर्शनाय वचनान्तरमुदाह्रियते। चिन्त्ये -

क्रियानक्रालिझषके मिथुने वार्कसङ्गते।
शशाङ्कप्रबले काले सिताचार्यप्रकाशने।।
नृपकर्त्रोश्च जन्मर्क्षादनुकूलदिनेषु च।। इति।

कामिके कालविधानपटले च -

शुभकर्म न कर्तव्यं जीवेचाऽस्तङ्गते बुधैः।
शुक्रस्यास्तमये चापि प्रतिष्ठाद्यं न कारयेत्।।

कामिके विशेष उक्तः -

पूर्वाह्णे चैव मध्याह्ने लग्ने ग्रहबलान्विते।
सायाह्ने नैव कर्तव्यं प्रतिष्ठाकर्षणादिकम्।।
दिवा वा देवकर्माणि रात्रौ वा कारयेत्सुधीः।।
..................चाह्नावपि समाचरेत्।।
अधमा पूर्वरात्रिस्तु मध्यमा मध्यमा स्मृता।
अपरा ह्युत्तमा ज्ञेया प्रतिष्ठादिषु कर्मसु।।

मकुटे -

दिवा सायं पूर्वरात्र्यां प्रतिष्ठादि न कारयेत् (?)।
रात्रौ वापि प्रकर्तव्यं दिवालग्नबलक्षये।।
एवं विचार्य यत्नेन स्थापनीया विचक्षणैः।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अजिते कालविशेष उक्तः -

सावकाशे विमाने तु द्वारबन्धविधेः पुरा।
मूर्धेष्टकाविधेर्वापि स्थापनं स्यान्निजेच्छया।।
बाणलिङ्गं तदुद्भूतमन्यद्रत्नादिकं च यत्।
तत्सर्वं धाम्नि निष्पन्ने स्थापनीयं विचक्षणैः।। इति।

अथ चललिङ्गप्रतिष्ठामाह -

सावित्रादित्य-चन्द्रोत्तर-पवन-सुराचार्य-वैधातृ-पौष्णे-
ष्वृक्षेषु द्विस्वभावस्थिरतरभवनेष्वष्टमे धाम्नि शुद्धे।
मुक्तामाणिक्यनीलादि मणिविरचितं बाणधातूत्थलिङ्गं-
सृष्टिस्थित्यन्तमूर्तीरपि विमलधियो देशिकाः स्थापयेयुः।। १२।।

सावित्र इति। सावित्रः - हस्तः, **आदित्यः** - पुनर्वसुः, **चन्द्रः** - मृगशिराः, **उत्तराः** - उत्तरफल्गुन्युत्तराषाढोत्तरप्रोष्ठपदास्तिस्रः, **पवनः** - स्वाती, **सुराचार्यः** - पुष्यः, **वैधातृ** - रोहिणी, **पौष्णः** - रेवती एतेषु दशसु नक्षत्रेषु, अपि च, **द्विस्वभावस्थिरतरभवनेषु** - उभय-स्थिरराशिषु, **अष्टमे धाम्नि शुद्धे**- अष्टमस्थाने ग्रहवर्जिते सति, चललिङ्गप्रतिष्ठां कुर्युः।

तथा चोक्तं **वीरतन्त्रे चललिङ्गप्रतिष्ठापटले -**

रोहिणी च पुनर्वसुः पुष्यो मृगशिरास्तथा।
हस्तश्च रेवती चैव स्वाती चैवं त्रिरुत्तराः।।
स्थिरराशिषु कर्तव्यमुभराशिष्वथापि वा।। इति।

अथ चललिङ्गान्येवाह - **मुक्तामणिक्यनीलादिमणिविरचितं** - मौक्तिकादिरत्नविशेषैर्विनिर्मितं, **बाण-धातूत्थलिङ्गं** - बाणलिङ्गं, हिरण्यादि-धातुभिर्विरचतञ्च। तदुक्तं **वीरतन्त्रे -**

स्फटिकं मरकतं चैव माणिक्यं पद्मरागकम्।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

मौक्तिकं च तथा नीलं वैडूर्यञ्च प्रवालकम्।
इन्द्रनीलं पुष्यरागं वज्रं चैव तु कारयेत्।। इति।

बाणलिङ्गादि लक्षणन्तु **वातुले** -

कार्मुकं तु परित्यज्य मृगे रविगते दिने।
गङ्गायमुनयोर्योगे न्यसेद्वाणं तु मध्यमे।।
उद्धृतोपलकं तत्र बाणलिङ्गमिहोच्यते।
सौवर्णं राजतं ताम्रं कांस्यञ्चैवारकूटकम्।।
आयसं सीसकं चैव त्रपुजं धातुजं भवेत्।। इति।

एतेषां फलमपि तत्रैव -

बाणजं मोक्षदं विद्यात्पूजयेत्तु विशेषतः।
माणिक्यं श्रीप्रदं विद्यात्प्रवाळं जयकारणम्।।
आकर्षणे तु वैडूर्यं स्फाटिकं पुत्रसिद्धिदम्।
विद्वेषणं मरकतं स्तम्भनं पुष्परागजम्।।
मौक्तिकं मुक्तिदं चैव वज्रमारोग्यवृद्धिदम्।
ताम्रं पुत्रसमृद्ध्यर्थं कांस्यं विद्वेषकारणम्।।
आरकूटं पाटवं च आयसं क्षयकारणम्।
सीसजं रोगकरणं त्रपुरायुर्विवर्धनम्।। इति।

सृष्टिस्थित्यन्तमूर्तीरपि - सृष्टिस्थितिसंहारमूर्तीनां स्वरूपं **वीरतन्त्रे, सृष्टिमूर्तिस्थापनपटले** -

उमास्कन्दयुतश्चैव सुखासीनस्तथैव च।
कल्याणसुन्दरश्चैव चन्द्रशेखर एव च।।
गङ्गाधरश्च पञ्चैते सृष्टिरूपमिहोच्यते।
वृषवाहनमूर्तिश्च अर्धनारीश्वरस्तथा।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

किरातश्चैव वीरेशो भिक्षाटनस्तथैव च।
एतास्तु मूर्तयः पञ्च स्थितिमूर्तिरुदाहृताः।।
नृत्तेशश्चैव कामारिः कालदाहस्तथैव च।
गजघ्नस्त्रिपुरघ्नश्च जलन्धरहरस्तथा।।
षट्कं संहारमूर्तीनां स्थापनं त्विहचोच्यते।। इति।

एतेषां प्रतिष्ठादिष्वपि एतान्येव नक्षत्रलग्नान्यस्मिन्नेव तन्त्रे तत्र तत्र कथितानि। **वातुले** स्वार्थ-पारार्थलिङ्गयोः प्रमाणमुक्तम् -

द्व्यङ्गुलादिक-भूतान्तमात्मार्थे वा प्रपूजयेत्।
भूताङ्गुलात्तदूर्ध्वे तु परार्थं तत्प्रकीर्तितम्।। इति।

अथ विघ्नेशप्रतिष्ठाकालमाह -

प्राजापत्यादित्यहस्तोत्तरेषु
पुष्यस्वातीरेवतीषु प्रतिष्ठाम्।
विघ्नेशस्य त्वष्टमे धाम्नि शुद्धे-
कुर्याद्राशीन् वर्जयित्वा चराख्यान्।। १३।।

प्राजापत्येति। प्राजापत्यः - रोहिणी। **आदित्यः** - पुनर्वसुः। **हस्तः**- प्रसिद्धः। **उत्तराः** - उत्तरफल्गुन्युत्तराषाढोत्तरप्रोष्ठपदास्तिस्रः। **पुष्यस्वातीरेवत्यः**- प्रसिद्धाः। एतेषु नवसु नक्षत्रेषु, **अष्टमे धाम्नि शुद्धे** - अष्टमराशौ सर्वग्रह-वर्जिते सति, **चराख्यान्** - राशीन् वर्जयित्वा, स्थिरोभयराशिषु विघ्नेशस्य प्रतिष्ठां कुर्यात्।

तथाचोक्तं **वीरतन्त्रे विघ्नेशस्थापनपटले** -

रोहिण्यादित्यपुष्याश्च हस्तपौष्णोत्तरत्रयम्।
स्वाती च स्थापने प्रोक्ताः प्रतिष्ठात्रृक्षमेव च।।
स्थिरराशिषु कर्तव्यमुभराशिष्वथापि वा।
अष्टमस्था ग्रहास्सर्वे नेष्टा वै स्थापनेषु च।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अथ सुब्रह्मण्यप्रतिष्ठाकालमाह -

ज्येष्ठा-त्रिपूर्व-यम-नैर्ऋत-सार्प-रौद्र-
मैन्द्राग्नि-वारुणमथो वसुभाऽग्निभं च।
त्यक्त्वा धनुश्चरभमन्धमुखांश्च दोषान्-
कुर्याच्छुभांशकमुखेषु गुहप्रतिष्ठाम्।। १४।।

ज्येष्ठेति। तत्र वर्ज्यमुखेन नक्षत्रराश्यादीनाह। **ज्येष्ठा** - ऐन्द्रं, **त्रिपूर्वाः**- पूर्वफल्गुनी-पूर्वाषाढ-पूर्वप्रोष्ठपदास्तिस्रः, **यमः** - भरणी, **नैर्ऋतं**- मूलं, **सार्पं**- आश्लेषा, **रौद्रं** - आर्द्रा, **ऐन्द्राग्निः** - विशाखा, **वारुणं** - शत- भिषक्, **वसुभं**- श्रविष्ठा, **अग्निभं** - कृत्तिका एतानि द्वादशनक्षत्राणि विहाय, धनुः चरभश्च। **अन्धमुखान् दोषांश्च** - अन्धनक्षत्र-प्रमुखायन-मास-तिथ्यादिगत- दोषांश्च विहाय, **शुभांसकमुखेषु** - शुभानां गुरुशुक्रबुधचन्द्राणामंशकमुखेषु अंशकादिषु, आदिशब्देन द्रेक्काणहोरादर्शनवारेषु गुहप्रतिष्ठां कुर्यात्।

तथाचोक्तं **कुमारतन्त्रे** -

उत्तरायणकाले स्यान्न कुर्याद्दक्षिणायने।
शुक्लपक्षेऽपि रिक्ताश्च प्रतिपच्चाष्टमी तिथिः।।

पञ्चदश्याशुभा ज्ञेया गुर्विन्दुज्ञसिताश्शुभाः।
अशुभा रविसौराराश्शुभयोगे शुभप्रदाः।।

ज्येष्ठा त्रिपूर्वनैर्ऋत्य-यमाश्लेषाग्निवारुणम्।
श्रविष्ठार्द्राविशाखाश्च नेष्टाः स्थापनकर्मणि।।

चरराश्यश्चतस्रश्च धनुर्नेष्टास्तु राशिषु।
शुभग्रहाणां होरांश-द्रेक्काणाः दर्शनं शुभम्।।

पापग्रहसमायुक्तं मुक्तं काङ्क्षितमन्धकम्।
कण्टं स्थूणं व्यतीपातं विष्टं काणं च सङ्क्रमम्।।

कण्टकं ब्रह्मदण्डं च विद्धमुत्पातकं तथा।
ग्रहणं वेधनक्षत्रं शूलर्क्षं भूमिकम्पकम्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

ध्वजं चैव विशेषेण वर्जयेत्तु प्रयत्नतः।
गुरुशुक्रास्तमनयोः प्रतिष्ठां वर्जयेत्सदा।। इति।

प्रतिष्ठास्थापनविशेषोऽपि सुब्रह्मण्यस्य तत्रैव प्रतिपादितः -

शिखरे पर्वते वाऽपि पर्वतस्यान्तिकेऽपि वा।
नदीतीरेष्युपवने पुण्यक्षेत्रे चतुष्पथे।।
ग्रामे च नगरे चैव पत्तने खेटकेऽपि वा।
राजधान्यां वीथिमध्ये वीथ्यग्रे सर्वदिक्षु च।।
पूर्वास्यं पश्चिमास्यं वा दक्षिणास्यमुदङ्मुखम्।
परिवारामरैर्युक्तं स्थापयेच्छरसम्भवम्।। इति।

इत्यचलबेरप्रतिष्ठामुक्त्वा चलबेरप्रतिष्ठायां मासविधौ विशेष उक्तः -

चलबेरे प्रतिष्ठां च वक्ष्येऽहं शृणु कौशिक।
भुक्तिमुक्तिप्रदं नृणां सर्वकामार्थसाधनम्।।
बालवृद्धिकरं सर्वशत्रुक्षयकरं शुभम्।
सर्वकामदमन्यत्किं कुमारस्थापनादृते।।
मृगादिमासषट्के तु विकुम्भेषु शुभावहम्।
अयने चोत्तरे श्रेष्ठं दक्षिणे स्यात्त्वरान्विते।।
मार्गशीर्षकमाघौ द्वौ वर्जयेत्तु प्रयत्नतः।
जीवदृष्टियुते कुम्भे चलस्थापनमुत्तमम्।।
प्रशस्तपक्षनक्षत्रे स्थापनं सम्यगाचरेत्।। इति।

अथ गौरीप्रतिष्ठाकालमाह -

हस्तेन्दु वेधोऽदितमारुतर्क्ष-
त्वाष्ट्रामरार्योत्तरपौष्णभेषु।
शुद्धेऽष्टमे च स्थिरलग्नयोगे-
गौरीप्रतिष्ठां प्रवदन्ति सन्तः।। १५।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

हस्त इति। हस्तः - सावित्रः, **इन्दुः** - मृगशिराः, **वेधः** - रोहिणी, **अदितिः** - पुनर्वसुः, **मारुतर्क्षं** - स्वाती, **त्वाष्ट्रं** - चित्रा, **अमरार्यः** - पुष्यः, **उत्तराः** - उत्तरफल्गुन्युत्तराषाढोत्तरप्रोष्ठपदास्तिस्रः, **पौष्णभं** - रेवती, एतेषु एकादशनक्षत्रेषु, **शुद्धेऽष्टमे** - अष्टमशुद्धौ सत्यां, **स्थिरलग्नयोगे** - स्थिरलग्नेषु, गौरीप्रतिष्ठां, **सन्तः** - आगमविदः प्रवदन्ति।

तथाचोक्तं वीरतन्त्रे गौरीप्रतिष्ठापटले -

पुनर्वसुः रोहिणी च पुष्यो मृगशिरास्तथा।
हस्तश्च रेवती चैव स्वाती चैत्रोत्तरत्रयम्।।
स्थिरराशौ च कर्तव्यमष्टमे ग्रहवर्जिते।। इति।

अथ प्रसङ्गादितरदेवतानां च प्रतिष्ठाकालस्तत्र तत्र ज्योतिश्शास्त्रे उक्तः सङ्गृह्य प्रदर्श्यते। भृगुप्रोक्त श्रीशास्त्रे विष्णुप्रतिष्ठायाः -

श्रवणं वारुणं हस्तं रेवती च पुनर्वसुः।
उत्तरत्रयरोहिण्यस्सङ्ग्राह्याश्च विशेषतः।
पूर्वात्रयं तथार्द्रा च मघा मूलं तु कृत्तिका।
ज्येष्ठाश्लेषा च वर्ज्येत मन्दाङ्गारौ विवर्जितौ।। इति।

श्रीपतिः -

रोहिण्युत्तरपौष्णवैष्णवकरादित्यश्विनी वासवाऽ-
नूराधैन्दवजीवभेषु कथितं विष्णोः प्रतिष्ठापनम्।। इति।

रत्नकोशेऽप्युक्तम् -

रोहिण्यां त्रिषु चोत्तरेषु विमले विष्णुं प्रतिष्ठापयेत्
ब्रह्माणं च महेश्वरं च विधिवत्पुष्यादिभे वैष्णवे।
हस्ते चापि निवेशयेद्दिनकरं मैत्रेप्युमायास्सुतं-
मूले मातृगणं च सर्वभगिनीमार्यांश्च देवीं शुभाम्।।
रक्षो भूतगणं तथा च भुजगान् सर्वान् प्रतिष्ठापये-
न्मैत्रे वाऽपि निवेशयेद्धनपतिं श्रीं श्रीपतिं नित्यशः।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

रोहिण्यान्तु सरस्वतीं बहुगुणां रौद्रीं गणान्नन्दिनं-
कुर्याद्वा विनिवेशनं तु विधिवद्विष्णोर्यथोक्तस्थितैः।।
आलेख्यं च पितॄन्मखासु विधिवत्पुष्ये ग्रहान्स्थापये-
दाग्नेये ज्वरकं तथा हुतवहं चन्द्रोदये ज्ञस्य वै।। इति।

नृसिंहस्तु नक्षत्रक्रमेण प्रतिष्ठाविधिमुक्तवान्। तद्यथा -

विष्णुविघ्नेशरुद्रार्कमातॄणां ब्रह्मणस्तथा।
नासत्ययोश्च दुर्गायाः प्रतिष्ठा वाजिभे सदा।।

यमस्य तु प्रतिष्ठायां भरणी चोदिता बुधैः।
कुजाग्नि-दुर्गा-स्कन्दानां प्रतिष्ठा शोभनानले।।

क-मातृ-भूत-विष्णूनां यक्षाणां रक्षसामपि।
गन्धर्वाणां पिशाचानां किन्नराणां तथैव च।।

प्रतिष्ठा सुगतस्यापि रोहिण्यां सुशुभा मता।
भूतेन्दुमातृविघ्नार्कयक्षगन्धर्वरक्षसाम्।।

ब्रह्मरुद्रपिशाचानां किन्नराणां विधोस्तथा।
दुर्गायाश्च प्रतिष्ठायामैन्दवं शुभदं भवेत्।।

विघ्नरुद्राग्निदिगाऽर्कमातृणामार्यया सह।
प्रतिष्ठा रुद्रदैवत्ये सुशुभा स्मर्यते बुधैः।।

भूत-शङ्कर-गन्धर्व-यक्ष-किन्नर-रक्षसाम्।
किन्नराणां पितॄणां च प्रतिष्ठा मखभे शुभा।।

पूर्वफल्गुनि नक्षत्रे पिशाचानां भगस्य तु।
मातृविघ्नार्यमार्काणां दुर्गायाः ब्राह्मणः श्रियः।
रौद्राणां च प्रतिष्ठा स्यात्सावित्रर्क्षे शुभावहा।।

ज्येष्ठा विघ्नेशरुद्रार्कमातॄणां विश्वकर्मणः।
दुर्गायाश्च ततोग्राणां (?) रौद्राणां त्वाष्ट्रभे शुभा।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

भूत-मातृ-मरुद्वायु-यक्षकिन्नर-रक्षसाम्।
रुद्रस्य लोकपालानां गन्धर्वाणां तथैव च।।
पिशाचानां प्रतिष्ठापि वायव्यर्क्षे शुभावहा।
अग्नीन्द्रमातृस्कन्दानां ज्येष्ठा गन्धर्वरक्षसाम्।।
किन्नराणां पिशाचानामैन्द्राग्नी शुभदा मता।
रुद्रमातृपिशाचानां यक्षकिन्नरयोस्तथा।।
मित्रस्य शुभदा प्रोक्ता प्रतिष्ठा मित्रभे बुधैः।
मातृ-विघ्नेन्द्र-भूतानां ज्येष्ठा गन्धर्वरक्षसाम्।।
पिशाचकिन्नराणां च यक्षाणामिन्द्रभे शुभा।
भूतगन्धर्वमातॄणां नागकिन्नररक्षसाम्।।
सिद्ध-नैर्ऋत-यक्षाणां पिशाचानां च मूलभे।
जलस्य च पिशाचानां पूर्वाषाढा शुभावहा।।
रुद्रमातृगणेशानां दुर्गाया ब्रह्मणो रवेः।
श्री बुद्ध विश्वविष्णूनामुत्तराषाढभे शुभा।।
त्रिमूर्तिसुगतार्काणां मातृगन्धर्वरक्षसाम्।
भूतकिन्नरविघ्नानां रुद्राणां च श्रियस्तथा।।
दुर्गापिशाचयक्षणामुग्राणां हरिभे शुभा।
दुर्गामातृगणेशार्करौद्राणां ब्रह्मणः श्रियः।।
विष्णोर्वसोस्तथा श्रेष्ठा धनिष्ठायां विशेषतः।
रुद्रार्कमातृविष्णूनां भूतगन्धर्वरक्षसाम्।।
पिशाचयक्षविघ्नानां ब्रह्मणो वारुणं शुभम्।
रौद्राणां सर्वदेवानां दुर्गायास्तु विशेषतः।।
अजैकपात्पिशाचानां पूर्वप्रोष्ठपदे शुभा।
दुर्गामातृगणेशार्करुद्राणां ब्रह्मणः श्रियः।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अहिर्बुध्न्यस्य विष्णोश्च शुभाहिर्बुध्न्यभे सदा।
विष्णुविघ्नेशमातॄणां दुर्गाया ब्रह्मणस्तथा।।
रुद्राणां च सरस्वत्याः पौष्णभे तत्पतेश्शुभा।। इति।

अथ सामान्येन प्रतिष्ठातिथिविषये **वसिष्ठेनोक्तम्** -

ओजाश्च तिथयश्शस्ताः प्रशस्ता नवमीं विना।
युग्मेषु दशमी-षष्टी-द्वितीयास्सम्प्रपूजिताः।। इति।

बृहस्पतिना वर्णक्रमेण विशेष उक्तः -

पूर्वपक्षश्शुभः प्रोक्तः कृष्णपक्षो विगर्हितः।
कृष्णे तु पञ्चमीं यावद्दशमीं वाऽपि पूज्यते।।
तेषु त्रिधा कृतांशेषु पूर्वांशौ शोभनावुभौ।
ब्राह्मणानां द्वितीया च तृतीया चापि शोभना।।
पञ्चमी क्षत्रियाणां तु सप्तमी च शुभप्रदा।
वैश्यानां दशमी प्रोक्ता शूद्राणां च त्रयोदशी।। इति।

वसिष्ठश्च- शुक्लगा प्रथमा शस्ता द्वादश्येकादशी तथा।
षष्टी च ब्राह्मणादीनां क्रमेण यदि सङ्कटे।।
द्वितीया च तृतीया च पञ्चमी सप्तमी तथा।
त्रयोदशी च सर्वेषां शुभदा शोभने विधौ।। इति।

नृसिंहस्तु- चतुर्दशी चतुर्थी च विघ्नेशस्य शुभप्रदा।
दुर्गाया नवमी श्रेष्ठा, विष्णोश्श्रेष्ठा च पूर्णिमा।। इति।

बृहस्पतिः- शकुनादीनि विष्टिं च वर्जयेत्करणानि तु।
बवाद्द्विकं द्विजातीनां क्षत्रियाणां ततो द्विकम्।।
वैश्यानां गरजं प्रोक्तं शूद्राणां तु वणिक् स्मृतम्।
शुभयोगे शुभं प्रोक्तं त्वशुभे तु विनाशदम्।। इति।

प्रतिष्ठाभागः समाप्तः

* * * *

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

नित्यनैमित्तिककाम्यानि

अवतारिका - अथेत्थं प्रतिष्ठाभागमभिधाय, प्रतिष्ठानन्तरं क्रियमाण नैमित्तिक-काम्यकर्मणां नित्यकर्मपूर्वकत्वात्, नित्यकर्मकालमाह -

प्रातःकालात्प्रथमघटिकापञ्चके ब्राह्मसंज्ञे-
हित्वा निद्रां, विमलहृदयो ध्यातदेवाङ्घ्रिपद्मः।
कृत्वा शौचं दशनवदनक्षालनं स्नानसन्ध्ये
लोकक्षेमङ्करमथ रवं कारयेत्पञ्च वाद्यैः।। १६।।

प्रातः कालादिति। प्रातःकालात् - प्रातःकालापेक्षया, **ब्राह्मसंज्ञे**- ब्राह्ममुहूर्ताभिधाने, **प्रथमघटिकापञ्चके**, तथा च सूक्ष्मे, काललक्षणपूर्वकं ब्राह्ममुहूर्तलक्षणमुक्तम्। तथा -

अर्कोदयात्समारभ्य चाभूतद्वयनाडिकाम्।
पूर्वाह्न इति विज्ञेयं मध्याह्नं च ततः शृणु।।

प्रातःकालान्तमारभ्य यावत्तत्पङ्क्तिनाडिकाम्।
मध्याह्न इति विज्ञेयं अपराह्नमथ शृणु।।

मध्याह्नान्तं समारभ्य यावत्तु दशनाडिकाः।
सायङ्काल इति प्रोक्तः प्रदोषोप्यथ वक्ष्यते।।

अस्तमयं समारभ्य सार्धेन सप्तनाडिकाः।
प्रदोष इति विख्यातस्त्रिपादेन त्रिनाडिकाः।।

अर्धयामेति च प्रोक्तो ह्याभूतद्वयनाडिकाम्।
मध्यरात्र इति प्रोक्तो त्रिपादेन त्रिनाडिकाः।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

राज्यन्त इति च प्रोक्तो यावदाभूतनाडिकम्।
प्रातःकाल इति प्रोक्तो ज्ञात्वा कर्म समाचरेत्।।
ब्राह्मं तत्कालनामापि पूजोपकरणानि च।। इत्यादि।

तथा च अघोरशिवाचार्यवर्यैः क्रियाक्रमद्योतिकायामुक्तम् - अथ प्रातः समयात्पूर्वं पञ्चनाडिकाऽवच्छेदे समुत्थाय .... इति।

निद्रां हित्वा - निद्राजाड्यं विहाय, **विमलहृदयः** - निर्मलचित्तो भूत्वा, **ध्यातदेवाङ्घ्रिपद्मः** - विमलतरान्तःकरण विचिन्तित श्रीपरमेश्वर पादारविन्दः, देशिक इति शेषः।

सुप्रभेदे विशेष उक्तः -

त्रिपादेन त्रिघटिका रात्र्यन्ते तु दिने दिने।
ब्राह्मं मुहूर्तमाख्यातं सङ्घोषस्त्विति कथ्यते।।
ब्राह्मे मुहूर्ते विद्वान्वै मनसा चिन्तयोच्छिवम्।। इति।

शौचम् - दशनवदनक्षालनम्। दन्तधावन गण्डूषाद्यं, **स्नानसन्ध्ये** - वारुणाद्यष्टविधस्नानमध्ये द्वयं त्रयं यथा सम्भवं वा, **सन्ध्यां च** - वैदिक शैवरूप सन्ध्याद्वयं च कामिकाद्यागमोक्तप्रकारेण कृत्वा।

अत्रोक्तं ज्ञानरत्नावल्याम् -

उत्तमा दृष्टनक्षत्रा मध्यमा लुप्ततारका।
अधमा सूर्यसहिता प्रातस्सन्ध्या त्रिधा स्मृता।। इति।

अथ **लोकक्षेमङ्करं** - जगन्मङ्गलावहम्। पञ्चवाद्यै रवं कारयेत्।

तदुक्तं **कामिके -**

अरुणोदयाच्च पूर्वे तु कालेन प्रहरार्धतः।
कुर्यात्पञ्च महाशब्दं सर्वप्राणितमोपहम्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

वातुलागमे -

अरुणोदयपूर्वे तु त्रिपादेन त्रिनाडिका।
कुर्यात्पञ्चमहाशब्दं तदाऽशुभनिवृत्तये।।
काण्डं चार्मं च कांस्यं च न्यक् धृक् सुषिरकं तथा।
एतत्पञ्चमहाशब्दं शिवाय विनिवेदयेत्।।
महाभूतविकारांशश्शब्दः पञ्चविधः स्मृतः।
दारुजं पृथिवीजातं तच्छङ्खं चाप्यमुच्यते।।
अग्नेयं लोहजं जातं वायुजातं च वंशकम्।
गेयं गगनजातं स्यात्तस्माद्भूतविकारकम्।।
दारुजं चैव शङ्खं च लोहं सुषिरमेव च।
गेयं सर्वसमायुक्तं शब्दः पञ्चविधः स्मृतः।। इति।

इत्थं कृतसन्ध्यावन्दनादिक्रियो गुरुः पूजामारभेत।

ततः पूजाकालं तावदाह -

उच्छ्वासादि क्रमादप्युपहित समयोऽसावहोरात्रसंज्ञ-
स्तस्येमे सन्धयोष्टौ शिवमतकथितास्तेषु सर्वेषु पूजा।
ख्याता श्रोष्ठोत्तमाधः क्रमितनवविधा, पञ्चधा वाऽपि शम्भोः
नित्या, नैमित्तिका तत्समय विरचिता, स्वेच्छया काम्यपूजा।। १७।।

उच्छ्वासादिक्रमादिति। उच्छ्वासादिक्रमात् - उच्छ्वासप्राणादिक्रमेण, **उपहितसमयः** - उपाधियुक्तकालः। वस्तुतः कालस्यैकत्वेनापरिच्छिन्नत्वादुच्छ्वासप्राणाद्युपाधिभेदयुक्तः, क्रमेणाहोरात्र संज्ञोऽयं समयः।
तथाचोक्तं **कामिके -**

षष्ट्युच्छ्वासा भवेत्प्राणः षट्प्राणा घटिका भवेत्।
घटिकाष्षट्यहोरात्रमष्टसन्ध्यं तदुच्यते।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

तस्य अहोरात्रसंज्ञस्य कालस्य **सन्धयः - अष्टौ** - अष्टसङ्ख्या यामापरपर्यायाः। तदप्युक्तं **कामिके** -

भास्करोदयमारभ्य यावद्वै भास्करोदयः।
सप्तार्धघटिकामानो यामोऽयं सन्धिरुच्यते।। इति।

तेषु सर्वेषु सन्धिषु पूजा **श्रेष्ठोत्तमा** - उत्तमोत्तमा इत्यर्थः। सा पुनः पूजा **अधःक्रमिता** - अधःक्रमयुता। **नवविधा च** - अष्टसप्तषट्पञ्च चतुस्त्रिद्व्येकार्ध सन्धिक्रमेण क्रियमाणा नवविधा भवति।

तथाचोक्तं **कामिके** -

अष्टसन्ध्यासु या पूजा सा भवेदुत्तमोत्तमा।
सप्तषट्भूतवेदाग्नि युग्मेन्दु प्रहरेषु च।।
यामार्धकालसम्प्राप्ता पूजैवं नवधा भवेत्।। इति।

अजिते ह्यष्टविधत्वमेव पूजायाः प्रतिपादितम्। तद्यथा -

उत्तमत्रितयेनाऽथ मध्यमत्रितयेन तु।
अधमद्वितयेनापि पूजैषा ह्यष्टधा स्मृता।।

अह्नि यामचतुष्के च प्रतियामं विशेषतः।
निशि यामचतुष्के च प्रतियामं कृतार्चना।।

यथोक्तविधिना पूजा सा भवेदुत्तमोत्तमा।
दिवा यामचतुष्के च पूजनन्तु विशेषतः।।

रात्रौ त्रये च क्रियते सासावुत्तममध्यमा।
दिवा यामचतुष्के तु रात्रौ सन्धिद्वयेऽपि च।।

षट्सन्धिषु कृता पूजा सा भवेदुत्तमाधमा।
प्रातर्मध्याह्नसायेषु रात्रौ यामे द्वितीयके।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

चतुर्थे च कृता पूजा सा भवेन्मध्यमोत्तमा।
अर्धयामार्चना हीना सा भवेन्मध्यमध्यमा।।

प्रातर्मध्याह्नसायेषु सा पूजा मध्यमाधमा।
प्रातःकाले च सायं च या पूजा साऽधमोत्तमा।।

एकधा तु कृता पूजा सा स्यादधममध्यमा।
अधमादधमा पूजा नैव लिङ्गेषु दृश्यते।।

तस्मादष्टप्रकारेयं इति तत्रैव निश्चिता।
शुद्धा मिश्रा च सङ्कीर्णा त्रिविधा साऽत्र कथ्यते।।

शुद्धा हविः प्रदनान्ता मिश्रा नित्योत्सवान्तका।
सङ्कीर्णा शुद्धनृत्तान्ता तासु पूजासु सर्वदा।।

प्रातर्मध्याह्नसायेषु या पूजा क्रियते जनैः।
तां मिश्रां तु प्रकुर्वीत सङ्कीर्णां वा विशेषतः।।

सम्पत्तावपि सर्वासु सोपसन्ध्यासु सर्वदा।
मिश्रसङ्कीर्णयोः प्राप्तिर्नेष्यतेऽत्र जनार्दन।
तासु शुद्धैव पूजा स्यादिति शास्त्रस्य निश्चयः।

सूर्योदयं समारभ्य यावद्यामन्तु या कृता।
पूर्वसन्ध्येति सा प्रोक्ता महासन्ध्या च सा भवेत्।।

तदूर्ध्वे चार्धयामेन या पूजा तु समर्पिता।
सोपसन्ध्येति विज्ञेया मध्याह्ने यामतः कृता।
मध्याह्नसन्ध्या सापि स्यान्महासन्ध्येति नामतः।।

तदूर्ध्वे चार्धयामेन या पूजा तु समर्पिता।
सापि स्यादुपसन्ध्यैव चाह्नि यामचतुष्टये।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

महासन्ध्याद्वयं प्रोक्तमुपसन्ध्याद्वयं पुनः।
रात्रौ चास्तं समारभ्य यावद्यामान्तमर्पिता।
पूजा साऽपि महासन्ध्यात्वर्धयामस्ततो भवेत्।।
ततश्चाप्यर्धयामेन तृतीयं परिकल्पयेत्।
पञ्चनाडिकया पश्चाच्चतुर्थीं परिकल्पयेत्।।
नाडिकापञ्चकं प्रोक्तमुदयात्पूर्वमेव हि।
रात्रौ महत्यां सन्ध्यायां भवेदेका ततो हरे।।
त्रिस्रश्चाप्युपसन्ध्यास्स्युरेवं पूजाक्रमो भवेत्।
विभवे सति पूजासु क्रम एष उदाहृतः।।
एवमष्टविधेष्वेषु यजनेष्वेकमाश्रयेत्।। इति।

महासन्ध्यासु सार्धसप्तघटिकानां विविच्य विभागः **कारणे** प्रदर्शितः। यथा -

घटिके द्वे भवेत्स्नाने घटिकैकार्चने भवेत्।
घटिकार्धन्तु नैवेद्ये बलिदानन्तु तत्समम्।।
नित्याग्निकार्यमर्धं च नित्योत्सवे द्विनाडिका।
ताण्डवे त्वेकनाडीस्यात्प्रतिसन्धिषु कारयेत्।। इति।

सूक्ष्मे मध्यमपूजायां पञ्चविधत्वं प्रतिपादितम्। यथा -

कालं द्विविधमाख्यातं स्थूलं सूक्ष्ममिति द्विधा।
स्थूलं लौकिकसंज्ञं स्यात्सूक्ष्ममाध्यात्मिकं मतम्।।
स्थूलकाले प्रयोक्तव्यं शिवपूजादि सर्वदा।
योगिनां च निमेषेषु वेदभागस्त्रुटिस्मृतः।।
लवं तद्द्वयसङ्ख्यातं तद्द्वयं निमिषं ततः।
निमिषं तिथिसङ्ख्यं स्यात्काष्ठा चेति प्रकीर्तिता।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

काष्ठा च तिथिसङ्ख्या च कला चेति प्रकीर्तिता।
तत्कलांशो मुहूर्तश्च तथैव घटिकाद्वयम्।।
मुनिसङ्ख्यार्धनाडी च याम इत्युच्यते बुधैः।
तत्सन्ध्यष्टौ ह्यहोरात्रो यजनं प्रतियामके।।
अष्टसन्ध्यासु यजनमुत्तमं चेति कीर्तितम्।
चतुस्सन्ध्यार्चनं कुर्यान्मध्यमं चेति कीर्तितम्।।
त्रिसन्ध्यं त्वर्चनं कुर्यादधमं चेति कीर्तितम्।
पूजायामष्टसन्ध्या चेन्महासन्धिचतुष्टयम्।।
उपसन्ध्या चतुष्कं स्यात् त्रिसन्ध्यं चोत्सवं कुरु।
चतुस्सन्ध्यार्चने कुर्यादुपसन्ध्येकमेव च।।
नित्योत्सवन्तु सन्ध्यासु त्रिसन्ध्यासु विशेषतः।
उपसन्ध्येकसंयुक्तं द्विसन्ध्यं बलिमाचरेत्।।
अथवा चैकसन्ध्यायामचरेत्तु बलिक्रमम्।
उपसन्धौ विशेषेण बलिदानं विवर्जयेत्।।
तत्सन्धौ च विशेषेण स्नान-नैवेद्यकान्तकम्।
अथवा दीपदानान्तमाचरेदुपसन्ध्यकम्।।
नित्यमेवं समाख्यातं कुर्यान्नैमित्तिकोत्सवम्।। इति।

अजिते पूर्वकालाऽऽगतपूजाक्रमवैकल्ये प्रायश्चित्तं विहितम्। यथा -

यत्र लिङ्गे यथा पूजा क्रियते विधिना पुरा।
तस्मिञ्जाते तु वैकल्ये प्रायश्चित्तं विधीयते।। इति।

कामिके च -

शास्त्रसिद्धैव पूर्वाऽपि ततो वृद्धिस्सुखप्रदा।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूर्वस्मादधिकां चरेत्।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

नैमित्तिका तु - निमित्ते सति क्रियामाणा यथा ग्रहणमासपूजादिः। **काम्या तु** - पुत्रादिकामनोद्देशेन क्रियमाणा विशेषयजनादिः। अस्याश्च काम्य-पूजायाः कालनियमो नास्ति। तथा च **सूक्ष्मे** -

नित्यसन्ध्यासमायुक्तं नैमित्तिकमथाचरेत्।
नित्यपूजासमायुक्तमयुक्तं काम्यमाचरेत्।। इति।

ननु नित्यनैमित्तिककाम्यकर्माणां परस्पर समावेशे सति - एकाचार्येण कर्तव्यमेकदेवालयस्थितमिति कामिकवचनादेकदेवालयक्रियाया एकाचार्येणैव कर्तव्यत्वात्। तद्यथा -

आचार्यशङ्करेणैव राजराष्ट्रं विनश्यति।। इति।

तत्रैव, आचार्यशङ्करस्य दोषावहत्वप्रतिपादनात् एकस्मिन्समये एकाचार्येणानेकक्रियायाः दुष्करत्वात् कथमत्र समाधानमितिचेत्। सत्यम् - एवमेव कामिके ऋषिप्रश्नपूर्वकं भगवता सिद्धान्तितम्।

यथा ऋषयः ऊचुः -

जलाद्याहरणं गन्धपुष्पधूपादिकल्पनम्।
दीपनैवेद्यसंक्लृप्तिर्देवे नित्यार्चनादिकम्।।
सकलाराधनं यच्च परिवारार्चनादिकम्।
नित्योत्सवं च गानाद्यं स्नपनाद्यङ्गकल्पनम्।।
उत्सवाद्यङ्गक्लृप्तिर्वा देवतावाहनादिकम्।
तत्काले मूललिङ्गादिपूजनं नित्यहोमकम्।
अनेकनरनिर्वर्त्यं कथमेकः करोत्यहो।।

ईश्वर उवाच -

साधवस्ते महाप्राज्ञाः, समाधिं कथयामि वः।
नित्यं नैमित्तिकं काम्ये यत्कार्मैकालये स्थितम्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

एकाचार्येण कर्तव्यमिति साधूदितं मया।
देशिकस्यास्य पुत्रो वा पौत्रो वा तस्य बान्धवाः।।
तद्दीक्षितास्तदादेशसमाविष्टाश्च ये नराः।
आदिशैवकुले जाता ब्राह्मणा क्षत्रिया विशः।।
शूद्रा वाप्यनुलोमाश्च गन्धर्वा नर्तकादयः।
रुद्रकन्याश्च मद्दास्यस्तदाज्ञापालका यदि।।
तैरप्यनुष्ठितं कर्म देशिकानुष्ठितं भवेत्।
यथा राजनियुक्तैस्तु सामन्तप्रमुखैरपि।।
यत्कृतं राजकार्यं स्यात्तथैवात्रापि सम्मतम्।
अन्यथा सति कर्तव्ये राज्ञो ध्वंस उदाहृतः।।
शान्तिस्तदर्थं कर्तव्या तद्दोषविनिवृत्तये।। इति।

अंशुमत्तन्त्रे विविच्य प्रतिपादितम्। यथा -

नित्यं नैमित्तिकं वक्ष्ये श्रूयतां रविसत्तम।
नित्ये प्रवृत्तकाले तु तथा नैमित्तिकं चरेत्।।
नित्यपूजावसाने तु नैमित्तिकमुपक्रमेत्।
सन्ध्यावसानं त्रिविधं सन्ध्यैकेन विशेषतः।।
नैवेद्यान्तं च बल्यन्तं दीपान्तं च त्रिधा मतम्।
यत्कर्म तु समारब्धं तत्तत्कर्मावसानके।।
सन्ध्यावशिष्टमापाद्य नित्यं वै देशिकोत्तमः।
आचार्यश्चार्चकाश्चैव द्विधा ये च प्रकीर्तिकाः।।
आचार्येणैव कर्तव्या पूजा नैमित्तिकक्रिया।
अर्चकेनार्चनं कार्यं नित्यपूजा विशेषतः।।
नैमित्तिकं चतुर्भेदं साकल्यं पावनं ततः।
शान्तिकं चैव माङ्गल्यं चतुर्भेदमुदाहृतम्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

द्वारादि च निवेद्यान्तं साकल्यं चेति कीर्तितम्।
हुतादि बलिदानान्तं पावनं त्विति कीर्तितम्।।

धूपान्नृत्तावसानन्तु तच्छान्तिकमिहोच्यते।
द्वारादि ताण्डवान्तं च माङ्गल्यं प्रविधीयते।।

नैमित्तिकविधानेन तथा नैमित्तिकं चरेत्।
नैमित्तिकावसानान्तं नित्यं नैमित्तिकं तथा।।

आचार्येणैव कर्तव्यं यथा नैमित्तिकार्चनम्।
नित्यसन्ध्यावसानं यदर्चकेन समापयेत्।।

नित्यं नैमित्तिकं काम्यं त्रिविधं चेति कीर्तितम्।
नित्यमागन्तुकं नित्यं द्विविधं परिकीर्तितम्।।

दिनं प्रत्यर्चनं नित्यं यजेन्मासं प्रति प्रति।
विशेषयजनं यत्तदागतं नित्यमुच्यते।।

अष्टम्याराधनं चैव प्रदोषयजनं तथा।
अमावास्याराधनं च विषुसङ्क्रान्तिपूजनम्।।

इदमागन्तुकं नित्यमर्चकेनैव कारयेत्।
नैमित्तिकं द्विधा प्रोक्तं नैमित्तिकागन्तुकं तथा।।

कर्षणादि प्रतिष्ठान्तं नैमित्तिकमुदाहृतम्।
अन्यानि सर्वकर्माणि नैमित्तिकागन्तुकं स्मृतम्।।

काम्यं तद्विविधं प्रोक्तं बाह्यमाभ्यन्तरं तथा।
बाह्यं प्रसिद्धिदं कर्म चात्मार्थं चेष्टकर्मसु।।

काम्यं नैमित्तिकं चैव ह्याचार्येणैव कारयेत्।
अङ्गोपाङ्गं च प्रत्यङ्गं त्रिविधं चेति कीर्तितम्।।

स्नानं चैव निवेद्यञ्च हुतं नित्योत्सवं ततः।
धूपदीपादिकं सर्वमङ्गमित्युच्यते बुधैः।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

वस्त्रमाभरणाद्यञ्च गन्धमाल्याद्यलङ्कृतम्।
उपाङ्गमिति विज्ञेयं चामरं छत्रदर्पणे।।
शेषाण्यन्योपचाराणि प्रत्यङ्गमिति कीर्तितम्।
स्नानाद्यङ्गानि वै तत्र न पुनः कारयेत्सुधीः।।
उपाङ्गभूतं प्रत्यङ्गं यथावद्वा समाचरेत्।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन विशेषयजने कृते।।
नैमित्तिकार्चने चैव महास्नपनसेचने।
सायरक्षाभिषेकन्तु भावनेन प्रकल्पयेत्।।
अशेषाण्युपचाराणि यथावत्कारयेत्पुनः।
नित्यं नैमित्तिकं कर्म समकाले समाचरेत्।।
स्नाने स्नानं प्रकर्तव्यं नैवेद्ये च निवेद्यकम्।
हुतं वै होमकाले च बलिकाले बलिभ्रमम्।।
धूपं दीपं च तत्काले ह्येवमेवं समाचरेत्।
नित्यं नैमित्तिकं कर्म यत्काले तु विमिश्रितम्।।
तत्काले चोभयं कर्म त्वाचार्येणैव कारयेत्।
शेषाणि नित्यकर्माणि चार्चकेन समापयेत्।।
असन्ध्यायां कृता पूजा चाभिचारकव(कृ)द्भवेत्।
कर्मारम्भे तथाचार्यस्त्वशक्तश्चेद्विशेषतः।।
तत्पुत्रो वाऽथ शिष्यो वा सर्वकर्म समारभेत्।
आचार्यश्चार्चकश्चैव साधकोऽलङ्कृतस्तथा।
वाचकश्च, कुलोद्भूताः पञ्चाचार्याः प्रकीर्तिताः।।
आचार्यश्चागमाल्लोकाद्यजेन्नैमित्तिकक्रियाम्।
एवमाचार्यकृत्यं स्यादर्चकेनार्चनं कुरु।
अलङ्कृतेनालङ्कृत्य साधको द्रव्यसाधकः।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

वाचकस्तु श्रुतेः कर्ता पञ्चाचार्यक्रमं विदुः।
अर्चकादि चतुर्णान्तु नित्यकर्मार्हता भवेत्।।
एवं क्रमेण त्वभ्यर्च्य नित्यनैमित्तिकक्रियाम्।। इति।

सूक्ष्मे -

प्रायश्चित्तादिकं सर्वं नित्यकाले समाचरेत्।
असन्ध्यायां चरेद्विद्वानाभिचारसमुद्भवम्।।
नित्यं नैमित्तिकं चैव प्रायश्चित्तं तथैव च।
नित्यसन्ध्यासमायुक्तं कारयेत्सर्वसिद्धिदम्।।
सन्ध्यातिक्रमणाद्दोषो न्यूनं चेत्तु न दोषभाक्।
शास्त्रातिक्रमणं तस्य सर्वदोषं नियच्छति।। इति।

सूक्ष्मागमे तावत् सावश्य सौभाग्य सौख्य सौचकाभिधान चतुर्विधोपचार-प्रदानमुक्त्वा पाद्याचमनीयादीनां कालविशेषः प्रतिपादितः। तद्यथा -

स्नानादौ च तदन्ते च नैवेद्यादौ तदन्तके।
धूपादौ च विशेषेण पाद्यमाचमनं ददेत्।।
पञ्चकालेषु मतिमान् पाद्यमाचमनं कुरु।
पूजादौ चाभिषेकान्ते पूजान्ते च विशेषतः।।
त्रिकालेष्वर्घ्यदानं स्यात् त्रिकाले गन्धमाचरेत्।। इति।

सुप्रभेदे -

अर्घ्ये विलेपने स्नाने त्रिषु गन्धं प्रयोजयेत्। इति।

सूक्ष्मे -

आवाहनेऽर्घ्यकाले च स्नानान्ते धूपकालके।
विलेपने च नैवेद्ये चोत्सवान्ते विशेषतः।
पूजान्ते च प्रयोक्तव्यमष्टपुष्पाणि योजयेत्।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

सुप्रभेदे -

आवाहानार्घ्यपाद्येषु स्नाने धूपे विलेपने।
नैवेद्ये च विसर्गे च पुष्पाण्यष्टौ सुयोजयेत्।
आवाहनं विना सप्तकाले वाऽपि सुयोजयेत्।।

सूक्ष्मे -

स्नानान्ते चार्चनान्ते च नैवेद्यं स्याद्द्विकालके।
पूजाकाले तु तत्पूर्वे स्नानान्ते चार्चनान्तके।।
कपिलाघृतसंयुक्तधूपदीपौ समाचरेत्।
चतुष्काले तु मतिमान् धूपदीपौ ददेत्प्रभोः।।
स्नानादौ च तदन्ते च ह्यर्चनान्ते तथैव च।
नैवेद्यादौ चोत्सवादौ तदन्ते नर्तनान्तके।।
एवमादिषु कालेषु महाघण्टान्तु ताडयेत्।
स्नानकाले निवेद्ये च बलिभ्रमणकालके।
धूपदीपादिकालेऽपि चोषःकालसमन्विते।।
पञ्चकाले विशेषेण वाद्यघोषं तु कारयेत्।
आरात्र्याराधने काले पूजान्ते तु विशेषतः।।
बलिभ्रमणकाले च तल्लक्षणपुरस्सरम्।
त्रिषु कालेषु गणिका मद्दासी नर्तनं चरेत्।।
स्नानादौ च तदन्ते च पूजान्ते च विशेषतः।
नैवेद्योत्थापने काले पुष्पकाले तथैव च।।
पञ्चकाले विशेषेण शङ्खध्वनिमथाचरेत्।
स्नानकाले निवेद्ये च धूपदीपौ तदन्तके।।
ऋगाद्यध्ययनं कुर्यात् त्रिकाले चैव बुद्धिमान्।
स्नाने निवेद्ये धूपे च पूजान्ते च विशेषतः।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

भक्तादिस्तोत्रभाष्याद्यैश्चतुष्काले समाचरेत्।
स्नानकाले निवेद्ये च चोत्सवे धूपकालके।।
पटावरोहं कर्तव्यं चतुष्काले समाचरेत्।
एवं क्रमेण विधिवत्सन्ध्यैकेन समाचरेत्।।
त्रिपादेन त्रिनाडी च सावश्यकमिति स्मृतम्।
सौभाग्ये पञ्चनाडी च सौख्यके याममेव च।।
सौचके दशनाडी स्यादेवं सम्पूज्य देशिकः।
कालातिक्रमणाद्दोषो न्यूनं चेत्तु न दोषभाक्।। इति।

कारणे -

सायरक्षाविधिं वक्ष्ये सर्वप्राणितमोपहम्।
सर्वरोगनिवृत्यर्थं सर्वद्रव्यस्य वर्धनम्।।
देवस्य नयनोच्छिष्टनिवृत्यर्थं प्रदोषके।
कर्तव्या सायरक्षा तु धूपदीपावसानका।। इति।

कामिके -

नीराजनविधिं वक्ष्ये स च रात्रौ विधीयते।
प्रदोषादौ विधेयो वा धूपदानावसानके।।
उत्सवादौ विधेयो वा चान्यस्मिन्मङ्गलेऽपि च।। इति।

सूक्ष्मे -

सायरक्षाविधिं वक्ष्ये शृणु त्वं तत्प्रभञ्जन।
आदित्यार्धास्तसमये शम्भोरग्रे नटेशितुः।।
वादयेद्वादकांश्चैव तालेन तालवित्क्रमात्।
देवस्य नयनोच्छिष्टं तन्निवृत्यर्थकारणम्।।
सायरक्षा प्रकर्तव्या सर्वदेवेषु योग्यकम्।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

कामिके -

नैमित्तिकार्थं नित्यार्थमन्नलिङ्गमुदाहृतम्।
त्रिकालमन्नलिङ्गं वा प्रातर्मध्याह्नयोस्तु वा।।
मध्याह्ने वाऽथ पूर्वाह्ने पुष्पलिङ्गमुदाहृतम्।
प्रदोषेऽक्षतलिङ्गं स्यात्तत्र पाशुपतं यजेत्।। इति।

सुप्रभेदे -

पूर्वसन्ध्यासु गन्धारष्षाडवश्च ततः परम्।
मध्याह्ने नाट्टरागः स्यात्कौशिकश्च ततः परम्।।
साये तु चेन्दळः प्रोक्तो ह्यर्धरात्रे तु पञ्चमः।
भरतोक्तं तथा नृत्तं सन्धिं प्रति सुकारयेत्।।
एवं नृत्तं कृतं यत्र सुभिक्षं लोकशान्तिकम्।। इति।

कामिके -

प्रतिष्ठोत्सवकर्मादावन्ते नित्योत्सवस्य च।
सौख्यकर्म प्रकर्तव्यं यथावच्छृणुत द्विजाः।।
कृतस्नानाङ्गभूषाढ्यं शुक्लमाल्यादियुक्तया।
पञ्चाचार्यसमोपेतं रङ्गेशं प्राग्वदावृतम्।।
समभ्यर्च्य तदग्रे तु नवनाट्यरसान्वितम्।
श्लोकार्थभावनोपेतं शुद्धनृत्तं समाचरेत्।।
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सन्ध्यात्रयाधिपाः स्मृताः।
प्रातर्मध्याह्नसायेषु क्रमाच्छ्लोकत्रयं पठेत्।।

मन्दारपुष्प-भावानुबन्ध-सन्तानकादि-इति श्लोकत्रयम्।

स्थापने प्रोक्षणेऽन्यत्र प्रायश्चित्ते हुतादिके।
उत्सवे स्नपने मासपूजायां होमकर्मणि।।
ध्वजारोहणकालादौ काम्यादौ च विशिष्यते।। इति।

* * * *

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अथ पवित्रकालं निर्णेतुं पवित्रस्य नित्यनैमित्तिकत्वाद्यनेकविकल्पग्रस्तत्वेन प्रथमं **पवित्रस्य नित्यत्वं** साधयति।

नित्यं काम्यं केऽपि नैमित्तिकं च
प्रायश्चित्तं तद्विधेः पूरणं च।
इत्थं प्राहुर्देशिकाश्चाभियुक्ताः
नित्याङ्गत्वान्नित्यमेतत्पवित्रम्।। १८।।

नित्यमिति। पविः - वज्रं "कुलिशं भिदुरं पविः" इत्यमरकोशाभिधानात्। पवेः नित्यपूजा वैकल्यदोषजनिताद्वज्रनाम्नो नरकात् त्रायत इति पवित्रम्। तदुक्तं **सिद्धान्तशेखरे** - "सन्त्रायते यन्नरकात्पुमांसं वज्राभिधानाच्च ततः पवित्रम्" इति। एतच्च पवित्रं केचित् आचार्या अभियुक्ता **नित्यमिति** वदन्ति। केचिदभिरुचितकामनया क्रियमाणं **काम्यमिति।** केचित्तु, निमित्ते सति - क्रियमाणं **नैमित्तिकमिति।** अपरे दोषपरिहारकत्वात्, **प्रायश्चित्तमिति।** अन्ये तु - "समस्तविधिविच्छिद्रपूरणेशमखं प्रति" इति मन्त्रार्थानुसारेण **विधिपूरणमिति।** तथाचोक्तं **पवित्रनिर्णये** ग्रन्थे लक्ष्मणद्वयाध्यापकाघोर शिवाचार्यैः - अधिकारस्वरूपनिर्णये विकल्पान् वदन्ति गुरवः। केचिन्नित्यमिति। केचिन्नैमित्तिकमिति। केचित्काम्यमिति। केचित्प्रायश्चित्तमिति। केचिद्विधेः पूरणमिति। एवं विकल्पान् प्रदर्श्य सिद्धान्तमाह - "नित्याङ्गत्वान्नित्यमेतत्पवित्रम्" इति।

दर्शपूर्णमासवदस्यापि नित्यविधिविशिष्टत्वेन चातुर्मास्य विधिश्रवणात् नित्यत्वमेव। तथा हि - तत्र प्रथमं न तावत् काम्यमिदम्। कामनया अननुष्ठेयत्वात्। विधिछिद्रपूरणमेव कामनेति चेत्, इदमेव शिरोवेष्टनया नासिका ग्रहणम्। नित्यविधिपूरकत्वेन नित्याङ्गत्वाद्दर्शपूर्णमासवन्नित्यमित्येव वक्तव्यम्। तथाचोक्तमघोरशिवाचार्यैः - यथा सोमयागानन्तरमन्वहमग्निहोत्रहवनं कुर्वतो विधिच्छिद्रपूरणार्थं दर्शपूर्णमासोष्टिः नित्याङ्गत्वेन क्रियते। तथैवेदं मन्तव्यमिति। षट्सहस्रकालोत्तरेऽपि - अतो नित्याङ्गमेवाहुः पवित्रारोहणन्तु यत् इति। नापि नैमित्तिकम्। दीक्षाप्रतिष्ठयोरेव नैमित्तिकत्वविधानात्।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

तदुक्तं षट्सहस्रकालोत्तरे -

स्नानं पूजा जपो होमो ध्यानं चैव तु पञ्चमम्।
एवं नित्यं सदा कुर्यान्नित्याङ्गं प्रोच्यते पुनः।।
अष्टम्यां च चतुर्दश्यां पक्षयोरुभयोरपि।
पञ्चदश्यां व्यतीपाते सङ्क्रान्तौ चोत्तरायणे।।
मासवृद्धौ दिनध्वंसे षडशीतिमुखेष्वपि।
रवीन्दुग्रहणे चैव द्विगुणाऽर्चाजपादिका।।
नित्याङ्गमागमे चोक्तं नैमित्तिकमथोच्यते।
दीक्षा चैव प्रतिष्ठा च नैमित्तिकमिदं द्विधा।। इति।

तथा च मोहसूरोत्तरे -

"इति नित्यं त्रिधाख्यातं शृणु नैमित्तिकं ततः" इत्यादिना पवित्रनैमित्तिकत्वस्याप्यघोरशिवाचार्यैः परिहार उक्तः। यथा - सत्यं, प्रत्यहमनुष्ठेयत्वाद्विष्णुस्वापस्यापि निमित्तमात्रेण कर्तुं योग्यत्वाच्च। यद्वा निमित्तमेव नैमित्तिकमिति स्वार्थिक कप्रत्ययान्तो नैमित्तिक शब्दः इति। ननु, उपरागस्नानादिवदकरणे नियमेन क्रियाङ्गत्वात्कार्यो दोषोऽन्यथा भवेत् इति किरणोक्तेः प्रत्यवायश्रवणान्नैमित्तिकमेवेति चेत्, हन्त। क्रियाङ्गत्वादित्यनेनैव नित्याङ्गत्वं सिद्धम्। नापि प्रायश्चित्तम्। प्रायश्चित्तं तावत् क्रियावैकल्यरूपे सत्येव द्वारे कर्तव्यम्। द्वाराभावे द्वारिण एवाभावात्। अस्य प्रोक्तकालेष्ववश्यं कर्तव्यत्वोक्तेः। अत एव विधेः पूरणमिति न पञ्चमः पक्षोऽपि। तस्य नित्याङ्गपक्ष एवान्तर्भावात् न पक्षान्तरत्वम्। एवं काम्यादिपक्षाणां परास्तत्वात् नित्यपक्ष एव सुस्थः।

एतत्पवित्रस्वरूपं तु **सिद्धान्तशेखरे** प्रदर्शितम् -

पवित्रको वासुकि नामकोऽन्यः सर्पौ सगर्भ्यौ तपसा समर्च्य।
शतं समार्धेन समाश्च दिव्या वरप्रदं चक्रतुरम्बिकेशम्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

कण्ठेन मूर्ध्ना भुजगौ गृहीत्वा पवित्रकं प्राह हरस्तदाऽहिम्।
प्रत्यब्दमेतन्नकरोति सूत्रं यस्तस्य पूजा फलमस्तु ते तत्।।
इति प्रसिद्धं ब्रुवते पवित्रं नैमित्तिकं केचिदिदन्तु नित्यम्।। इति।

अथास्य कालविधानमाह -

आषाढादित्रिमासाश्शिवमतगदिताः श्रेष्ठमध्याधमास्स्युः
पक्षे शुक्ले च कृष्णे भवति शिवतिथिश्चाष्टमी भुक्ति मुक्त्योः।
एते ग्राह्ये च भानोरुदयविलयगे चेत्पवित्रं क्रमात्स्यात्
षष्ठ्याद्या वा सपूर्वा नियमविधियुतैर्वर्जयित्वाऽधिमासम्।। १९।।

आषाढादीति। आषाढादिं त्रिमासाः - आषाढ श्रावण भाद्रपदास्तिस्रो मासाः, **क्रमेण श्रेष्टमध्याऽधमाः** - एतेष्वसम्भवे आश्वयुज कार्तिकौ वा ग्राह्यौ।

तदुक्तं कामिके -

आषाढादित्रिमासाश्च ज्येष्ठमध्यमकन्यसाः।
अश्विनी कृत्तिका मासावथवा सम्प्रकीर्तितौ।। इति।

सूक्ष्मे -

आषाढादित्रिमासेषु तुलायां वृश्चिकेऽपि वा।
न्यूनादिपूरणार्थं च पवित्रारोपणं कुरु।। इति।

मृगेन्द्रे -

श्रावणे तदुपान्ते वा नभस्ये वाश्विमासि वा।। इति।

किरणे तु -

चतुरो वार्षिकान्मासान्नियमेन नयेत् खग।। इति।

तथाचांशुमत्तन्त्रे-

पवित्रारोहणं वक्ष्ये श्रूयतां रविसत्तम।
मनसा कर्मणा वाचा यन्न्यूनं कर्मणामपि।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

पतनात् त्रायते यस्मात् पवित्रं तदिहोच्यते।
स्वसिद्धं सर्वसिद्धं च द्वयं शस्तं पवित्रकम्।।

आत्मार्थयजने कुर्यात्स्वसिद्धिरिति चोच्यते।
परार्थे चार्चयेद्धीमान् सर्वसिद्धिरिति स्मृतम्।।

एतेषां सर्वसिध्यै च पूजां वक्ष्ये यथाक्रमम्।
आषाढे श्रावणे मासे प्रोष्ठमासे तथैव च।।

अश्विनी कृत्तिकामासे पवित्रारोपणं कुरु।
पूर्वपक्षे चतुर्दश्यामेवाषाढे पवित्रकम्।।

अन्येषु सर्वमासेषु पक्षयोस्सितकृष्णयोः।
चतुर्दश्यामथाष्टम्यां पवित्रं विधिवत्कुरु।।

कृत्तिकादीपतः पश्चान्नाचरेत्तु पवित्रकम्।
मेषादि मिथुनार्केषु यदा दर्शद्वयं भवेत्।।

अब्दान्तरे तदावश्यं मिथुनार्के हरिस्वपेत्।
कर्कटाख्यादिके वाऽपि यदा दर्शद्वयं भवेत्।।

अब्दान्तरे तदावश्यं कर्कटान्ते हरिस्वपेत्।
शेते विष्णुस्तदाषाढे भाद्रे च परिवर्तते।।

कार्तिके स प्रबुध्येत शुक्लपक्षे हरेर्दिने।
ते मैत्रश्रवणोपेते पावने परिकीर्तिते।।

आषाढाऽसितपक्षेषु मैत्रश्रवणरेवती।
आदिमध्यावसानेषु भवेयुर्द्वादशीषु चेत्।।

ते पावनास्तथा योगाः कथ्यन्ते रविसत्तम।
आषाढशुक्लद्वादश्यां पौर्णमास्यामथापि वा।
सुप्ते हरौ तु कर्तव्यं पवित्रारोहणं शिवे।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

सिद्धान्तशेखरे -

रवौ गते कर्कटकाख्यराशिं सुप्ते मुरारौ मलमास वर्ज्यम्।
आषाढमासे प्रवरं पवित्रं तच्छ्रावणे मध्यममन्यदन्त्यम्।। इति।

अथ पक्षतिथिनियममाह - **शुक्लेकृष्णे पक्षे** - शुक्लपक्षे कृष्णपक्षे च, **शिवतिथिः** - चतुर्दशी, **अष्टमी** - पक्षमध्या, भुक्तिमुक्त्योर्विषये ग्राह्ये। **भुक्तिविषये** - शुक्लपक्षः, **मुक्तिविषये** - कृष्णपक्षोऽपि ग्राह्य इत्यर्थः। तथा च **सिद्धान्तशेखरे -**

आषाढमासे शुभदा वलक्षा चतुर्दशी स्यादपरा तु नेष्टा।
चतुर्दशी स्याच्छुभदाष्टमी च शुक्लाऽथ कृष्णा तु विमुक्तिहेतुः।। इति।

कामिके च -

पूर्वपक्षे चतुर्दश्यामेवाषाढे पवित्रकम्।
इतरेषु च मासेषु पक्षयोः शुक्लकृष्णयोः।।
चतुर्दश्यामथाष्टम्यां पवित्रं विधिना चरेत्।। इति।

अनेन आषाढमासे शुक्लपक्ष एव ग्राह्यः। अन्यत्र पक्षद्वयमपि ग्राह्यम्। एवं च बुभुक्षुमुमुक्ष्वोरुभयोरपि शुक्लपक्ष एव ज्यायान्। मुमुक्षोस्त्वसम्भवे कृष्णपक्षोऽपि ग्राह्यः। तथाच **कामिके** -

शुक्लपक्षे गृहस्थस्य यतेरुभयपक्षयोः।। इति।

एवमेवाघोरशिवाचार्यैरपि प्रत्यपादि। ननु चतुर्दश्यष्टम्योर्दिनद्वयसम्बन्धे कदा कार्यमिति चेत्, तत्राह - **एते ग्राह्ये** - इति। एते चतुर्दश्यष्टम्यौ, **भानोः**-सूर्यस्य, **उदय विलयगे** चेत् - क्रमात्पवित्रं स्यात्। अयमर्थः - शुक्लपक्षे उदयकालव्यापिनी ग्राह्या। कृष्णपक्षे त्वस्तमयप्यापिनी। तथैवाघोरशिवाचार्यै-र्मार्कण्डेयवचनमुदाहृतम्। यदाह **मार्कण्डेयः -**

सा तिथिस्तदहोरात्रं यस्यामस्तमितो रविः।
तया कर्माणि कुर्वीत ह्रासवृद्धी न कारणम्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

शुक्लपक्षे तिथिर्ज्ञेया यस्यामभ्युदितो रविः।
सा तिथिः सकला ज्ञेया त्रिमुहूर्तन्तु सा भवेत्।।

इति वचनात्तावता कालेनोदयास्तमयव्यवस्था तिथिषु प्राधान्येन स्थितेति पक्षान्तरमाह - **षष्ठ्याद्या वा सपूर्वा** इति सपूर्वाः पूर्वतिथियुक्ताः षष्ठ्याद्या वा ग्राह्याः। तथा चोक्तं **सुप्रभेदे** -

शिवपूजापरैः कार्या पवित्रारोहणक्रिया।
आषाढे शुक्लपक्षे वा श्रावणे वा विशेषतः।।
प्रोष्ठमासेऽश्वयुङ्मासे कृष्णपक्षेऽथवा पुनः।
द्वितीयादि चतुर्थ्यादि षष्ठ्यादि च विशेषतः।।
अष्टम्यन्तं प्रकर्तव्यं पवित्रं सर्वसिद्धिदम्।
अष्टम्यादि दशम्यादि द्वादश्यादि च वा पुनः।।
चतुर्दश्यन्तकं कार्या पवित्रारोहणक्रिया।
सप्ताहं चैव पञ्चाहं त्र्याहं वाऽपि कारयेत्।।
सप्तम्यां वा त्रयोदश्यां रेवत्यां कृत्तिकान्विते।
आर्द्रायां रोहिणीयुक्ते कारयेत्तत्पवित्रकम्।। इति।

सिद्धान्तशेखरे -

षष्ठी तृतीया सह सप्तमी च नारायणी चाथ वरास्सपूर्वाः। इति।

नारायणी तिथिः - द्वादशी। तदुक्तं - पञ्चदशतिथीनामपि देवताभिधानं तत्रैव -

अग्न्यात्मभू हैमवतीभवक्त्र व्याळाऽग्नि भू भास्कर शम्भु दुर्गाः।
यमेन्दु गोविन्द मनोभवेशः स्वधाभुजो वासरपाः क्रमाच्च।। इति।

एतच्च पवित्रं पूर्वेद्युरेवाधिवासदेवायाऽऽमन्त्रणपवित्रं दत्वा, परेद्युर्नित्यपूजान्ते शुद्धपवित्रं देयम्। एवमेवाघोरशिवाचार्यैः प्रतिपादितं पद्धत्याम्।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

सुप्रभेदेऽपि -

कृत्वाऽऽङ्कुरार्पणं पूर्वे कर्तव्यमधिवासनम्।। इति।

मोहसूरोत्तरे -

सप्तम्यां वा त्रयोदश्यां सूक्तं गन्धपवित्रकम्।
अष्टम्यां वा चतुर्दश्यां कर्तव्यं शुद्धसंज्ञितम्।। इति।

नियमविधियुतैः - देशिकैरिति शेषः। एतत्पवित्राङ्गभूतनियमस्य कालविशेषो मृगेन्द्रेऽपि प्रतिपादितः। यथा -

स्तुत्वा प्रणम्य नियमं प्रतिज्ञां श्रावयेज्ञनैः।
अनुज्ञातस्तु तामेव निर्वहेदिष्टसिद्धये।।

चतुर्मासं त्रिमासं वा द्विमासं मासमेव वा।
मासार्धं सप्तरात्रं वा पञ्चरात्रं त्र्यहं दिनम्।।
क्रियापर्यवसानं वा विदध्याद्भोजनं तथा।। इति।

श्रीमत्पौष्करेऽपि -

आपत्स्वपि च कर्तव्यं पञ्चारात्रं त्रिरात्रकम्।। इति।

अथ वर्ज्यमासमाह - वर्ज्ययित्वाधिमासं इति। अधिमासलक्षणं **मोहसूरोत्तरे** -

दर्शद्वयं भवेद्यत्र रविसङ्क्रान्तिवर्जितम्।
अधिमासस्स विज्ञेयो विष्णुस्स्वपिति कर्कटे।। इति।

पर्वद्वयमिति पाठेऽपि पर्वशब्देनामावास्यैवोच्यते। अधिमासस्य वर्ज्यत्वमपि **मोहसूरोत्तरे** -

दीक्षादिस्थापनं चैव पवित्रादि, शतक्रतो।
अधिमासे न कुर्वीत यदीच्छेच्छुभमात्मनः।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

तथा **गौरीपवित्रं** विषयीकृत्यान्यदेवानामपि पवित्रारोपणकालोऽशुमत्तन्त्रे प्रतिपादितः। यथा -

अथ गौर्याः पवित्रं च वक्ष्येऽहं तद्दिवाकर।
समयाऽऽचारनिष्ठानां पुंसां भोगापवर्गदम्।।

स्वतः प्रधानादेवी चेत् पृथक्कार्यं पवित्रकम्।
शिवेन सहिता सा चेत् किन्तु तेन सहाचरेत्।।

तपने मिथुनं प्राप्ते द्वादश्यां शुक्लपक्षके।
हरिः शेते ततः कुर्याद्यदा मेषादिराशिषु।।

षट्स्विहात्र भवेद्दर्शद्वयं कर्कटके तदा।
निद्राति स्वतिथौ विष्णुस्तत्स्वापानन्तरं मतम्।।

तत्रास्ति दर्शयुग्मं चेत् श्रावणे मासि तन्नयेत्।
शुक्राद्यस्तमये कुर्यादुत्सवं च पवित्रकम्।।

प्रतिष्ठा नैव कर्तव्या दीक्षा च रविसत्तम।
प्रथमा पावकस्योक्ता द्वितीया ब्रह्मणस्थितिः।।

अम्बिकायास्तृतीया तु चतुर्थी स्याद् गणेशितुः।
शेषस्य पञ्चमी प्रोक्ता षष्ठी स्कन्दस्य कीर्तिता।।

सप्तमी सप्तसप्तेश्च ह्यष्टमूर्तेरथाष्टमी।
दुर्गादेव्यास्तु नवमी यमस्य दशमी तिथिः।।

इन्द्रस्यैकादशी प्रोक्ता द्वादशी कमलापतेः।
त्रयोदशी तु मारस्य शङ्करस्य चतुर्दशी।।

पितॄणां पञ्चदश्येवं पवित्राय प्रकीर्तिताः।
बुभुक्षोः शुक्लपक्षे तु मुमुक्षोः कृष्णपक्षके।।
तिथिष्वेतासु कुर्वीत तत्तद्देवोदितासु च।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

कालोत्तरे -

चतुर्दश्यामथाऽष्टम्यां सर्वसाधारणं स्थितम्।
भौतिकानां विशेषेण शुक्लपक्षे विधीयते।।

अत्र च पवित्रविषये बहूक्तम्। तत्सर्वमघोरशिवाचार्यैः प्रतिपादितम् इति दिक्।

* * * * * *

अथ अनध्ययनकालः किरणागमे एव लिख्यते। **यथा गरुडः -**

अनध्यायस्त्वया देव! सूचितो नोदितो मम।
केषु वाध्ययनं कार्यं केषु वाऽहस्सु नेष्यते।।

श्री भगवानुवाच -

पूर्णा रिक्ताष्टमी भूता चतुर्थी प्रतिपच्च या।
तिथिष्वेतासु कर्तव्ये श्रवणाध्ययने नहि।।
व्यतीपाते च सङ्क्रान्तौ तिसृष्वप्यष्टकासु च।
सन्ध्यास्वशनिनिर्घोषे वह्नेर्दाहे दिशामपि।।
अकस्मात्तापसे सिद्धे मृते महति राजनि।
तारकोल्कानिपाते च धूमकेतोः प्रदर्शने।।
नीहारेऽतिचले वायौ तथाऽकालप्रवर्षणे।
कृकलासाखु मण्डूकमार्जारे चान्तरीकृते।।
अनध्यायो भवेत्सर्वं त्रिरात्रं दान पूजनम्।
चन्द्रार्कग्रहणे तद्वत्तथा चैत्रोत्सवे खग।।
अन्येऽपि क्षणिकाः प्रोक्ताः तच्छृणुष्व समाहितः।
तपस्विजनसम्मर्दे गोगजाश्वप्रमर्दने।।
मृततूर्यध्वनौ युद्धे समीपे स्त्रीप्ररोदने।
दृष्टे नृपे तथाक्रूरे कारुकाणां च दर्शने।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

सुदूरादागते मित्रे दृष्टेऽन्यस्मिंश्च बान्धवे।
क्षणिकानध्ययानाहुः कार्या वार्तान्तरान्ततः।।

अनध्यायो भवेत्पञ्चरात्रं पूतप्ररोपणे ।
अनध्यायोऽखिलो ज्ञेयश्चोद्यस्स्वार्थार्चनादिभिः।। इति।

एवं नित्यकालमभिधाय **नैमित्तिककालं** तावदाह। तत्र प्रथमं मास-पूजाकालः प्रदर्श्यते -

सूक्ष्मस्थूल इति द्विधा निगदितो मासस्तु सौराह्वयः
सूक्ष्मो मेषमुखोऽपरोऽथ कथितो मार्गादिपुष्यादितः।
मासर्क्षे शिवभेऽयने च विषुवे पर्वोपरागद्वये-
पातक्रान्ति-नृपर्क्षकादिषु यजेद् द्रव्यैस्तदुक्तैश्शिवम्।। २०।।

सूक्ष्मस्थूल इतीति। सौराह्वयः - सूर्यसङ्क्रान्तिप्रधानो मासः सूक्ष्मस्थूलभेदेन **द्विधा निगदितः**। आगमैरिति शेषः। आगमादिषु सौरमासस्यैव प्रशस्तत्वात् सौरमास एवात्रोक्तः। तथाचोक्तं **कामिके** -

सौरश्श्रेष्ठ इह प्रोक्तश्चान्द्रो मध्यम इष्यते।
सावनस्त्वधमः प्रोक्तस्तेन कार्यन्तु नेष्यते।। इति।

तथा च भारद्वाजीये -

शशिमासश्च सौरश्च विज्ञेयौ च विशेषतः।
चान्द्रेण व्यवहारार्थं, सौरेण शुभकर्मसु।। इति।

ज्योतिषेऽपि -

मृगादि राशिद्वयभानुयोगात् षट् चर्तवस्स्युश्शिशिरो वसन्तः।
ग्रीष्मश्च वर्षश्च शरच्च तद्वद्धेमन्त नामा कथितस्तु षष्ठः।। इति।

अत एवाघोरशिवाचार्यैरपि सिद्धान्तितो यथा - "अतो मकरादि राशीनां सौरे माघादि संज्ञात्वेन सर्वत्र संश्रवणात्" उत्तरायणसम्भवाना-

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

मृतूनां शिशिरादित्वेन श्रवणात् तेषु शिशिरादयस्त्रयो रवेरुदगयनं, शेषा दक्षिणायनमित्यादि वेदवचनात् "ऋतुस्तैरयनं त्रिभिः" इति निघण्टुकारवचनाच्च, ऋतुमध्येऽयनानुपपत्तेः, संज्ञाशब्दानां रूढितया सिद्धेश्च, माघादिसंज्ञा मकरादि राशिषट्क एवेति निश्चितमिति। तस्मात्सौरमास एव श्रेष्ठः।

तत्र च सूक्ष्म-स्थूल-स्वरूपभेदेन द्वैविध्यमाह। **मेषमुखः।** मेषमास आदिमासः सूक्ष्म इत्युच्यते, अपरः स्थूलमासस्तु मार्गादि - पुष्यादितः - मार्गशीर्षमासादिः पुष्यमासादिः वा। तदुक्तम् **अंशुमत्तन्त्रे -**

मासं द्विविधमाख्यातं स्थूलं सूक्ष्मं दिवाकर।
मार्गशीर्षकमासादि स्थूलमित्यभिधीयते।।
मेषादि-मीनपर्यन्तं सूक्ष्ममेवं प्रकीर्तितम्।
तैष्यादि मार्गपर्यन्तं केचित्पक्षं दिवाकर।। इति।

एवं च सूक्ष्मस्थूलभेदेन द्विविधमासमध्ये स्थूलमासेनैव मासपूजादिकं सर्वं कर्तव्यम्। तथा चोक्तम् **अंशुमत्तन्त्रे** -

सर्वं स्थूलेन कर्तव्यं, स्थूलकालविधिं शृणु।। इति।

सूक्ष्मतन्त्रे च -

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि मासपूजाविधिं परम्।
मासं द्विविधमाख्यातं स्थूलं सूक्ष्ममिति स्मृतम्।।
स्थूलं वै चापमासादि वृश्चिकान्तमिति स्मृतम्।
उदयाद्युदयान्तञ्च यल्लग्नं परिवर्तते।।
तत्सूक्ष्ममिति विज्ञेयं सूक्ष्ममासं प्रभञ्जन।
स्थूले वा सूक्ष्ममासे वा मासपूजा विधीयते।। इति।

अत एवामरकोशकारेण "मार्गशीर्षे सहामार्ग" इत्यारभ्य, "बाहुलोर्जौ कार्तिकिको" इत्यन्तेन स्थूलमास एव प्रतिपादितः।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

तत्रापि कालविशेषमाह। **मासर्क्षे इति** - तत्तन्मासनक्षत्रेषु। मासनक्षत्राणि चन्द्रज्ञाने प्रतिपादितानि। यथा -

चित्रा विशाखा मूलं च चोत्तराषाढमेव च।
श्रविष्ठा प्रोष्ठपाश्विन्यः कृत्तिकार्द्रा पुनर्वसुः।
मघा चोत्तरनक्षत्रं मेषादि द्वादशस्वपि।। इति।

आचार्यैः मासनक्षत्रेषु विशेष उक्तः, यथा -

चित्रादि द्वन्द्वतारैः परिणतशशिगैश्चैत्रमासादिमासाः।
ज्ञेयाः, कन्या तुलाब्जे धृति भरणि कराण्युक्तमेवं क्रमेण।।
मास्यर्के सप्तविंशत्युडुगणमुदितं तेषु यत्पर्वयुक्तम्।
तस्मिन्मासाख्यपूजा विधिवदभिहिता सर्वसम्पत्समृध्यै।। इति।

शिवभे - आर्द्रायाम्, **अयने** - दक्षिणायनोत्तरायणयोः, **विषुवे** - मेषतुलासङ्क्रान्त्योः, **पर्व** - पञ्चसु वा पूर्णिमादर्शयोरेव वा। पञ्चपर्वाणि कालादर्शे -

चतुर्दश्यष्टमी पक्षद्वये दर्शश्च पूर्णिमा।
सङ्क्रान्तिश्चेति पर्वाणि पञ्च प्राहुर्महर्षयः।। इति।

उपरागद्वये - चन्द्रसूर्यग्रहणयोः, **पाते** - व्यतीपाते, **क्रान्तिषु** - मेषादिसङ्क्रान्तिषु, **नृपर्क्षकाणि** - राजजन्मनक्षत्राणि, **आदि** - शब्देन युद्धारम्भादि। एतेषु कालेषु तदुक्तैः - तत्तन्मासोक्तैः, द्रव्यैः - घृतादिभिः शिवं यजेत्। तदुक्तम् **अंशुमति** -

तत्तन्मासर्क्षके कुर्यान्नृपाणां जन्मऋक्षके।
कर्तुर्जन्मदिने वाऽपि चार्द्रायां जन्ममासके।।
अयने विषुवे चैव ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः।
पर्वद्वये च सङ्क्रान्तौ व्यतीपाते दिवाकर।
अयनाद्युक्तकालेषु तन्मासद्रव्यकैर्यजेत्।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

तथा च सूक्ष्मे -

युद्धारम्भावसाने तु ह्ययने विषुवे तथा।
कर्तुर्जन्मानुकूलर्क्षे मासर्क्षे चाऽथ वा पुनः।।
पुण्यकाले विशेषेण मासपूजां प्रकल्पयेत्।। इति।

तत्तन्मासद्रव्याण्यंशुमत्तन्त्रे प्रतिपादितानि। यथा -

मार्गशीर्षे घृतं प्रोक्तं, पुष्ये क्षौद्रं प्रशस्यते।
सघृतं कम्बलं कुम्भे, तपस्ये दधि कीर्तितम्।।
मधुमासे दमनकं माधवे गन्धपूजनम्।
फलपूजा शुक्रमासे, क्षीरेणाऽऽषाढपूजनम्।।
नभोमासे शर्करा च, नभस्येऽपूप पूजनम्।
अन्नपूजा तुलामासे, कार्तिके दीपपूजनम्।।
द्रव्यक्रममिति प्रोक्तं तत्सङ्ख्यां च ततः शृणु।। इत्यादि ।

प्रतिमासं पाद्याद्यष्टविंशत्युपचाराः तत्रैव प्रतिपादिताः। यथा -

पाद्यमाचमनं चार्घ्यं स्नानं वासश्च चन्दनम्।
भूषणं पुष्पकं चैव धूपदीपं निवेदनम्।।
व्यजनं चैव पानीयं मुखवासं तथैव च।
रागं गीतं च नृत्तं च तालं वाद्यक्रमं तथा।।
मन्त्रं पत्रविधानं च मण्डलं कुण्डमेव च।
विश्वधानिश्च समिधो होमश्चैव जपस्तथा।
द्रव्याण्येतानि सर्वाणि वक्ष्येऽहं तु पृथक् पृथक्।। इति।

सूक्ष्मे च -

मार्गशीर्षे घृतं प्रोक्तं, पुष्ये क्षौद्रं प्रशस्यते।
सघृतं कम्बलं माघे, फाल्गुने दधि कीर्तितम्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

चैत्रे दमनकं प्रोक्तं, वैशाखे गन्धपूजनम्।
फलपूजा ज्येष्ठमासे, क्षीरेणाषाढपूजनम्।।
श्रावणे शर्करापूजाऽपूपैः प्रोष्ठपदेऽर्चनम्।
आश्विने त्वन्नपूजा स्याद्दीपदानं च कार्तिके।।
स्थापयेत्तु क्रमेणैव पूजयेन्मूललिङ्गवत्।
पाद्यमाचमनं चार्घं स्नानं वस्त्रं विलेपनम्।।
भूषणं चैव पुष्पं च धूपदीपं निवेदनम्।
वह्नेरायतनं चैव समिदाहुतिकं जपः।।
पानीयं मुखवासं च गेयं नृत्तं च वाद्यकम्।
पत्रं मन्त्रविधानं च कल्पयेत्तान् पृथक् पृथक्।। इति।

घृतादिपूजाफलं च **सूक्ष्मे** -

घृतपूजा तु मोक्षाय, क्षौद्रमायुर्विवर्धनम्।
घृतकम्बलयागश्च क्षेमारोग्यकरो भवेत्।।
दधि पुत्रप्रवृद्धिस्स्याद्दमनं श्रीकरं भवेत्।
सालोक्यं लभते गन्धात्फलमिष्टार्थसिद्धिदम्।।
शत्रुनाशकरं क्षीरं गुडं(ळं) प्रीतिफलप्रदम्।
अपूपं धनलाभार्थमन्नमन्नादिकामदम्।।
ब्रह्महत्यादिदोषघ्नं दीपदानं प्रभञ्जन।। इति।

एवं सामान्यतो मासपूजाकालमभिधाय तिथिद्वयादिजनितविषये तन्निर्णयमाह -

मासेज्या समये द्विवारमुदिते त्वेकत्रमासे द्वयोः
कर्तव्या दिवसद्वये यदि दिवा प्रोक्तातिरिक्ते शुभा।
पूर्वस्मिन्नथ पुण्ययोगसहिते सङ्क्रान्ति-राहूदयौ
त्यक्त्वा पूर्वदिनेऽधिवास्य परतो नित्यार्चनान्ते भवेत्।। २१।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

मासेज्येति। एकत्र मासे - एकस्मिन्नेव मासे, **मासेज्यायाः** - मासपूजायाः, **समये** - मासनक्षत्रादिप्रोक्तकाले, **द्विवारमुदिते** - मासाद्यन्तयोः प्राप्ते सति, **द्वयोः** - उभयोरपि कर्तव्या। तथाचोक्तम् **अंशुमत्तन्त्रे मासपूजापटले**-

अयनाद्युक्तकालेषु तन्मासद्रव्यकैर्यजेत्।
एकमासे द्विनक्षत्रे द्वयोरपि च पूजयेत्।। इति।

ननु उभयस्य अशास्त्रार्थत्वादिति व्रीहि-यव-यागवदन्यतरपक्ष एव स्वीकार्यः, अन्यथा मीमांसाविरोधात् - इति चेत् न। द्वयोरपि च पूजयेदिति शिववाक्येन आवश्यकत्वोक्तेः प्राबल्यात्। दिवसद्वये सति यस्मिन् दिवसे दिवा प्रोक्तकालोऽतिरिक्तः तस्मिन् दिवसे शुभा कार्येत्यर्थः।

द्विवारे खण्डिते ऋक्षे यस्मिन्वारे दिवाधिकम्।
तस्मिन् तीर्थोत्सवं कुर्यात्समे पूर्वं विशिष्यते।।

इति गुणोपसंहारन्यायेन अङ्गीकार्यमिति भावः। अथ **पूर्वस्मिन्दिने पुण्ययोगसहिते** - व्यतीपात पौर्णमास्यादि योगयुक्ते सति तस्य दुर्लभत्वात् पूर्वस्मिन्नेव कार्या। तदुक्तं **कामिके** -

तिथिनक्षत्रसंयोगयुक्तं दुर्लभमुच्यते।। इति।
वारद्वयगते ऋक्षे तिथौ वा योगसम्भवे।। इति च।

सङ्क्रान्ति राहूदयौ सङ्क्रान्तिः मेषादिसङ्क्रान्तिः। **राहूदयः** - सोमसूर्योपरागः, **एतौ त्यक्त्वा** - एतद्द्वयं यस्मिन्दिने सम्भवति तद्दिनं त्यक्त्वा पूर्वत्र चेत् परं ग्राह्यं, परत्र चेत् पूर्वं ग्राह्यमित्यर्थः। तथाचोक्तमाचार्यैः -

जन्मर्क्ष-तीर्थर्क्षक-मासभानि यद्येकमासे पुनरुद्भवन्ति।
पुनर्भवेष्वेव हि कर्म कार्यं, तथैव सङ्क्रान्त्युपरागवर्ज्यम्।। इति।

तयोरपि प्रत्येकं विशेषपूजाकालत्वादिति भावः। अपरिहार्यत्वेन समावेशनिर्णयस्तु उत्तरत्र प्रतिपाद्यते। अथ प्रोक्तकाल एव पूजाप्रकारमाह। **पूर्वदिनेऽधिवास्य** - अधिवासनाख्यं कर्म कृत्वा, अपरेद्युः नित्यपूजान्ते कर्तव्या।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

तदुक्तम् **अंशुमत्तन्त्रे** -

आचार्यश्शिष्यसंयुक्तः स्नानं कृत्वा विचक्षणः।
अहतेनैव वस्त्रेण चाच्छाद्य सुसमाहितः।।

तत्तन्मासोक्तकं द्रव्यं सम्पाद्य विधिवद्बुधः।
निर्दिष्ठदिवसात्पूर्वरात्रौ दीपावसानके।।
यागगेहं प्रविश्याऽथ अधिवासनमारभेत्।। इत्यादि।

अपूपं चन्दनं चैव चाऽन्नं पुष्पं फलं तथा।
सद्योऽधिवासनं कुर्यादन्येषां पूर्वरात्रके।।

किञ्चिदस्मिन्विशेषोऽस्ति शृणुष्व रविसत्तम।
प्रातःसन्ध्यावसाने वा चोपसन्ध्यावसानके।।

अन्नपूजां ततः कृत्वा विधिवद्देशिकोत्तमः।
मध्याह्नयजने काले चान्नलिङ्गं विसर्जयेत्।।

तत्काले स्नपनं कुर्यादन्नलिङ्गं जले क्षिपेत्।
अश्नीयात्कामतो यस्तु रौरवं नरकं व्रजेत्।। इति।

सायाह्नयजने काले चान्नलिङ्गं विसर्जयेत्।। इति च।

* * * * *

एवं मासपूजाकाले प्रतिपादिते तत्तन्मासेषु **नवनैवेद्यादि**विशेषपूजानां कालनिर्णयाय तत्तदागमवचनान्येवोदाह्रियन्ते। तत्र **कालोत्तरे** -

अथातस्सम्प्रवक्ष्यामि नवनैवेद्यलक्षणम्।
कन्याकुम्भकुळीरेषु चापमासे च वर्जयेत्।। इति।

भीमसंहितायाम् -

प्रोष्ठपादे तथा माघे चाषाढे मार्गशीर्षके।
वर्जयेत्तु प्रयत्नेन, शेषाश्च शुभदा स्मृताः।।
प्रशस्तश्शुक्लपक्षस्तु कृष्णपक्षस्तु निन्दितः।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

कालोत्तरे -

सितपक्षे द्वितीया च तृतीया पञ्चमी तथा।
सप्तम्येकादशी चैव दशमी च त्रयोदशी।।

एताश्च तिथयश्शस्ता हस्तश्रवणरेवती।
आदित्यः पुष्य-मैत्राश्वि-चित्रस्त्रीण्युत्तराणि च।।

सोम-प्रजापती, मूल-विशाखा-वसुवारुणाः।
एते च शुभदाः प्रोक्ता, मीनाजाळि कुळीरजाः।।

अशक्यराशयश्चैते, चान्ये सर्वे शुभप्रदाः।
लग्ने च दशमे चैव षष्ठिर्वा चाष्टमेषु च।।

चतुर्थे तु शुभो जीवषष्ठे च दशमे तथा।
एकादशे च दशमे शुभाः शुभकराः स्मृताः।।

षष्ठे च दशमे चैव द्वादशे सप्तमेऽपि च।
मृगाङ्कः शुभदः प्रोक्तो नवमे द्वादशे तथा।।

षष्ठे च दशमे लग्ने सप्तमेऽन्यग्रहाश्च वै।
अशुभास्त्विति विख्यातास्त्वन्येषु शुभदास्स्मृताः।।

बुधभार्गवसोमाख्या वाराश्श्रेष्ठतमास्स्मृताः।
सुमुहूर्तं विनिश्चित्य कारयेदङ्कुरार्पणम्।। इति।

अजिते -

नवनैवेद्यकालस्तु भवेन्मासत्रयेऽपि च।
न तन्माघे तु चेष्टं स्याद्धस्ते च गुरुशुक्रयोः।।

चैत्रफाल्गुनयोश्चाऽपि पूर्वपक्षे शुभे दिने।
शुभर्क्षे शुभयोगे च शुभलग्ने सुरोत्तम।। इति।

* * * * *

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

शिवरात्रिकालमाह - यथा कामिके -

माघमास्यसिते पक्षे विद्यते या चतुर्दशी।
तद्रात्रिश्शिवरात्रिः स्यात्सर्वपुण्यशुभावहा।। इति।

कुमारतन्त्रे -

तन्मासे कृष्णपक्षे तु विद्यते या चतुर्दशी।
तद्रात्रिश्शिवरात्रिस्यात्सर्वपुण्यशुभावहा।।
रात्रौ यामद्वयादर्वाक् घटिकैका महानिशि।
तस्यां चतुर्दशी यस्मिंस्तद्रात्रिश्शिवरात्रिका।।
मुख्या त्रयोदशीमिश्रा, पर्वविद्धाधमा मता।
मध्यमा शिवरात्रिः स्यादहोरात्रं चतुर्दशी।।
तस्यां पूज्यो महादेवस्त्वात्मनो हितकाङ्क्षिभिः।। इति।

ईश्वर उवाच -

कौशिकेदं शतं सत्यं मत्पूजायाश्चतुर्गुणम्।
अप्येकदन्तसेनान्योः पूजया तोषयाम्यहम्।। इति।

चिन्त्यागमे -

एकमासे द्विपक्षे तु चापरे व्रतमाचरेत्।
रात्रौ चैव त्वहोरात्रं कृष्णायान्तु चतुर्दशी।।
भवेद्रात्रौ महादेवि पूजायाञ्चोत्तमोत्तमम्।
दिवा त्रयोदशी युक्तं तद्रात्रौ तु चतुर्दशी।।
भवेद्देवस्य तद्रात्रौ यजनं चोत्तमं भवेत्।
भवेत् त्रयोदशी पूर्वं रात्र्यादौ दशनाडिकाः।।
पश्चाद्विंशतिनाड्यश्च चतुर्दश्यास्तिथेर्भवेत्।
तद्रात्रौ शिवरात्रिः स्यान्मध्यमन्तु शिवप्रिये।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

भवेच्चतुर्दशी पूर्वं रात्रौ विंशति नाडिकाः।
शेषं पर्वयुतं पश्चाद्व्रतं कन्यसमाचरेत्।। इति।

एवं चार्धरात्र एव ब्रह्मविष्ण्वोः कलहनिवारणाय महालिङ्गप्रादुर्भावादर्धरात्रव्यापिनी चतुर्दश्येव ग्राह्या। वृद्धिक्षयवशात् तदभावे प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या। न तु "त्रयोदशी भगाकारा लिङ्गकारा चतुर्दशी" इति च। "दर्शविद्धां विवर्जयेत्" इत्याद्यनेकागमस्मृतिवचनैस्त्रयोदशी विद्धायाः परिग्राह्यत्वोक्तेः अमाविद्धायाः वर्ज्यत्वोक्तेश्च, कथमिदमिति चेत् सत्यम्। अमावेधनिषेधस्य दिनद्वयेप्यर्धरात्रव्याप्तिविषयत्वात्। दिनद्वयेप्यर्धरात्रव्याप्त्यभावे अर्धरात्रवत् प्रदोषव्याप्तेः परमेश्वरस्य नटनसमयत्वेन तद्व्यापिनी ग्राह्या। एवं च न कुत्रापि स्मृत्यागमविरोधः। केचित्तु एकादश्यां दशमीवेधवत् चतुर्दश्यां दर्शवेधमेव न सहन्ते।

स्कान्दे ईशानसंहितायाम् -

तिथ्यन्ते पारणं कुर्याद्बन्धुपुत्रादिसंयुतम्।
एवमेव व्रतं कुर्यात्प्रतिसंवत्सरं व्रती।।

द्वादशं वार्षिकं कुर्याच्चतुर्विंशाब्दिकं तथा।
सर्वान्कामानवाप्नोति [1]प्रकारं वच्मि मानवः।।

तिथ्यन्ते पारणं कुर्याद्दिवा वा यदि वा निशि।
पूर्वेद्युरेकदाऽश्नीयाद्दन्तधावनपूर्वकम्।। इति।

* * * * *

वसन्तपूजाकालमाह -

उत्तरे फाल्गुने मासे सर्वगन्धैश्च पूजयेत्।
विशेषस्नपनोपेतं विशेषयजनान्वितम्।। इति।

अजिते -

वसन्तं तत्प्रवक्ष्यामि समासेन जनार्दन।

१. मानवो वच्मि तद्विधम्

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

मधु-माधवयोर्मासोः पूर्णायामहनि स्मृतम्।।
तस्मिन्काले शुभे लग्ने कारयेद्विधिपूर्वकम्।। इति।

वातुळे -

चैत्र-वैशाखयोर्मासोः त्रयोदश्यां समाचरेत्।
शुक्लपक्षे शुभर्क्षे च सुवारे सुमुहूर्तके।।
प्रतिसंवत्सरं कुर्यादिमं लोकसुखावहम्।। इति।

सूक्ष्मे -

फाल्गुणे चैत्रमासे च वैशाखे च विशेषतः।
नवाहे वाऽथ सप्ताहे पञ्चाहे वा त्र्यहेऽपि वा।।
एकाहे वाऽथ कर्तव्यं वसन्ताख्यं तदुत्सवम्।
तत्तन्मासर्क्षके कुर्याद्वसन्तं चोत्सवं क्रमात्।। इति।

पूरकर्मविधिः कालोत्तरे -

आषाढमासके चैव पूरकर्म समाचरेत्।
राष्ट्रग्रामनृपाणां च त्वायुः-श्री-कीर्ति-सिद्धिदम्।।
पर्वयुक्तं तथोत्कृष्टमपरं मध्यमं भवेत्।
पक्षे वारद्वये प्राप्ते त्वधिकं गृह्य बुद्धिमान्।।
पक्षद्वये समं प्राप्ते ह्यपरं गृह्य देशिकः।
एवमृक्षं गृहीत्वा तु देवीं सम्यक्समाचरेत्।। इति।

कृत्तिकादीपविधिः कामिके -

दीपावळिं प्रवक्ष्यामि शृणुध्वं विप्रसत्तमाः।
मासे तु कृत्तिकाख्ये च नक्षत्रे कृत्तिकाह्वये।।
पूर्णायां वाऽथ तद्योगस्सर्वकामप्रसिद्धये।
रव्यस्तमनवेलायां दीपारोहणमारभेत्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

कर्तुरष्टमराश्यादि लग्नदोषनिरीक्षणम्।
विष्टि वैनाशिकर्क्षादि प्रेक्षणं नाऽत्रसम्मतम्।।
रवेरस्तमयात्पूर्वं यामपादावसानकम्।
कालस्तदूर्ध्वं यामार्धपर्यन्तः काल इष्यते।।
एवं निश्चित्य कालन्तु कारयेदङ्कुरार्पणम्।। इति।

कामिकतन्त्रसारे -

यां तिथिं समनुप्राप्य चोदयं याति भास्करः।
सा तिथिस्सकला शुक्लपक्षे कृष्णे द्विजोत्तमाः।।
यां तिथिं समनुप्राप्य चास्तं यति दिवाकरः।
सा तिथिः सकला ज्ञेया नक्षत्रेऽप्येवमेव तु।।
वृश्चिकस्थे दिवानाथे सप्तमस्थे निशाकरे।
कृत्तिकाधिष्ण्यसंयोगे रात्रौ दीपान् प्रकल्पयेत्।। इति।

रौरवे -

वृश्चिकेऽर्कगते चन्द्रे चाग्निऋक्षसमन्विते।
सम्पूर्णमासि वा रात्रौ कृत्तिकादीपमाचरेत्।। इति।

स्वायम्भुवे -

कृत्तिकाख्ये च मासे तु तदृक्षे तिथिसंयुते।
उत्तमादि त्रयं प्रोक्तं तद्भेदं शृणु सुव्रत।।
तन्मासे चैव कर्तव्यं योगयुक्तं विशेषतः।
एकमासे द्विपक्षे तु पर्वयुक्तं समाचरेत्।।
तस्मिन् पर्वणि तत्रैव कृत्तिकर्क्षयुतं यदि।
तत्र दीपः प्रकर्तव्यो विशेषः कश्चिदस्ति हि।।
वारद्वयगते ऋक्षे तिथौ वा योगसम्भवे।
पर्वयुक्तं विना द्वौ तु चापरे वृतमाचरेत्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

पक्षत्रृक्ष समायुक्तमुत्तमन्तु प्रशस्यते।
मध्यमं वैश्यविज्ञेयं चतुर्थे चाधमं भवेत्।।
एवं क्रमेण कर्तव्यं धनधान्यादिवृद्धिदम्।
सामान्यमुत्तमं प्रोक्तं सर्वप्राणितमोपहम्।। इति।

तत्रैव तिथिनिर्णयप्रकरणे -

कृत्तिका सहिता पूर्णा सुखदा राजराष्ट्रयोः।
भरणीसहिता रोगहरिणी रोहिणी युता।।
सर्वसौख्यकरी ज्ञेया चन्द्रदैवत्य संयुता।
सुभिक्षकारिणी प्रोक्ता फलमेवं प्रकीर्तितम्।।
तस्मात्सर्वप्रधानं स्यात्पर्वयुक्ते निशाकरे।
दीपोत्सवो विधातव्यः पर्वहीने कृते यदि।।
राजराष्ट्राभिचाराय, तस्मात्पर्वणि कारयेत्।। इति।

अजिते -

और्जे मासि च राकायां नक्षत्रे वह्निदैवते।
तस्मिन्प्रदोष काले तु कृत्तिकादीपमाचरेत्।।
केवलं पौर्णमास्यान्तु प्रदोषे वा समाचरेत्।। इति।

आर्द्राव्रतविधिः, यथा **कामिके** तन्त्रसारे -

मार्गशीर्षकमासे तु चार्द्रायां व्रतमाचरेत्।
आर्द्रायां पर्वसंयुक्तमयुक्तं चार्द्रमेव च।।
विशेषेण तु चार्द्रायामुत्तमन्तु प्रचक्षते।
आर्द्रायामष्टनाडीषु ऋक्षान्ते व्रतमाचरेत्।।
अष्टनाडीर्विना ऋक्षे पूर्वाह्ने व्रतमाचरेत्।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

सन्ताने -

मार्गशीर्षे च मासे तु चार्द्रानक्षत्रपूजनम्।
पर्वणा संयुतं योगयुक्तं चेदुत्तमं भवेत्।।
आदित्यास्तमनात्पूर्वं यामं यामार्धमेव वा।
तद्दिनं पर्वसंयुक्तं मध्यमं तदुदाहृतम्।
ऋक्षमस्तमयान्तं हि पर्व वा येन केनचित्।।
अधमं त्विति विख्यातं निश्चित्यैवं प्रकल्पयेत्।
पर्वहीने दिने पूर्णे तदा ऋक्षप्रधानकम्।।
खण्डिते सति नक्षत्रे द्वयोर्नाड्यधिकं भवेत्।
समं चेदपरं ग्राह्यं सर्वमङ्गलकारणम्।। इति।

अंशुमति -

मार्गशीर्षकमासे तु चार्द्रायां पर्वसंयुते।
पर्वयुक्ते वियुक्ते वा चार्द्रायां व्रतमाचरेत्।।
दिनाधिके तथा न्यूने तदृक्षे तु समाचरेत्।
आर्द्रायामष्टनाडिषु ऋक्षान्ते व्रतमाचरेत्।।
अष्टनाडीर्विना ऋक्षं पूर्वाह्ले व्रतमाचरेत्।
यदृक्षमष्टनाड्यूनं तदृक्षं निष्फलं भवेत्।। इति।

स्वायम्भुवे -

मार्गशीर्षकमासे तु चार्द्रायां व्रतमाचरेत्।
आर्द्रायां पर्वयुक्तायां चेदुत्तमन्तु प्रशस्यते।।
पर्वयुक्तं विना चेत्तु चार्द्रा नक्षत्रमेव वा।
एकमासे द्विनक्षत्रे त्वन्त्यर्क्षे व्रतमाचरेत्।।
वारद्वयं च सम्प्राप्य पर्वयुक्तं प्रधानकम्।
आदित्योदयमारभ्य चैकद्वित्रिविनाडिकाः।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

पर्वयुक्तं गृहीत्वा तु तथा ऋक्षान्तमेव हि।
कर्तव्यमष्टनाडी च तद्द्वारं गृह्य बुद्धिमान्।।
अष्टनाडिविहीनं चेत्तत्पूर्वे व्रतमाचरेत्।
तत्पूर्वे पूर्ववत्कुर्यादङ्कुरार्पणमुत्तमम्।।
मृगशीर्षाख्यनक्षत्रे त्वधिवासनमारभेत्।। इति।

सूक्ष्मे -

अथ विघ्नेशयजनं शृणु त्वं तत्प्रभञ्जन।
मार्गशीर्षकमासे तु प्रचेताष्षष्ठिसंयुते।।
षष्ठीयुक्ते वियुक्ते वा तद्दिने व्रतमाचरेत्।
विघ्नेशं पूजयेद्धीमान् गन्धपुष्पादिना सह।। इति।

योगजे -

आर्द्राऋक्षस्य पूर्वे तु वाम्बुयुक्ते वियुक्तके।
दिने च दशमे तस्मात्क्रमेण व्रतमाचरेत्।।

तथा -

चापं प्राप्ते दिवानाथे रौद्रात्पूर्वं दशाह्निके।
षष्ठ्यां वा शतऋक्षे वा विघ्नेशं सम्यगर्चयेत्।। इति।

प्रदोषकालविधिमाह -

यत्र दिवसे निशामुखे रात्र्यादौ त्रयोदशी द्व्येकार्धयामा, द्वियामा, एकयामा, अर्धयामा, ततो हीना वा, द्विघटिकैकघटिका वा, दृश्यते तत्र प्रदोषाख्यकाले पक्षद्वये-शुक्लपक्षकृष्णपक्षयोरपि गिरिशं यजेत्। माघमासे तु शुक्लपक्षे विशेषाद् गिरिशं यजेत्। तदुक्तम् **अंशुमति** -

प्रदोषस्य विधिं वक्ष्ये श्रूयतां रविसत्तम।
सर्वपापहरं पुण्यं सर्वदोषविनाशनम्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

प्रदोषकाले कर्तव्यं यजनं च विशेषतः।
त्रयोदशी दिने सायं क्षीराब्धिमथनोद्भवम्।।
कबळीकृतवान् रौद्रं कालग्निसदृशं विषम्।
देवानां च हितार्थाय वृषमारूह्य सत्वरम्।।
तस्मिन्काले मया पीतं गरलं लोकरक्षया।
करोति मम यः पूजां सर्वपापैः प्रमुच्यते।।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन शिवपूजां समारभेत्।
त्रयोदशीयुतं सायं सर्वदोषापहं स्मृतम्।।
सितासित त्रयोदश्यां यजनं वृषपूर्वकम्।
उदयाद्युदयान्तं च त्रयोदश्युत्तमं भवेत्।।
भास्करोदंयमारभ्य यावदस्तमनान्तकम्।
तद्दिने यजनं कुर्यान्मध्यमं चेति कीर्तितम्।।
सप्तविंशतिनाड्यन्तं यजनं चाधमं भवेत्।
दिवसापरतः कालात् द्व्येकयामा त्रयोदशी।।
अर्धयामा भवेत्सा च द्व्येकनाडी त्रयोदशी।
तद्दिनस्यावसाने तु प्रदोष इति निश्चयः।।
तस्मादह्नोऽष्टमे भागे चाद्ये मध्ये तदन्तके।
दृश्यतेऽत्र त्रयोदश्यां शिवं सम्पूजयेद्बुधः।।
माघे शुक्लत्रयोदश्यामुत्तमोत्तममिष्यते।
तद्दिने यजनं कुर्यात्सर्वमासफलं लभेत्।। इति।

स्वायम्भुवे -

आरभ्यास्तमनं भानोः सत्रिपादत्रिनाडिकाः।
प्रदोष इति निर्दिष्टस्तत्र शम्भुं समर्चयेत्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

रवेरस्तमयादूर्ध्वं त्रयोदश्यधिका यदा।
प्रदोषपूजा तत्रैव कर्तव्या काम्यसिद्धये।। इति।

अंशुमत्तन्त्रे -

वृषादिस्नानपर्यन्तं घटिकैका विधीयते।
नैवेद्याद्युत्सवान्तं च पञ्चनाड्यः प्रकीर्तिताः।।
धूपादिवृषपर्यन्तं त्रिपादं तु विधीयते।
प्रदोषयजनान्ते तु सायरक्षां समाचरेत्।।
एवं यः कुरुते मर्त्यः स पुण्यां गतिमाप्नुयात्।। इति।

* * * * *

अथ गर्भाधानादि षोडशकर्मणां कालमभिधातुं प्रथमं **गर्भाधान-कालमाह** -

सावित्र-वेधो-हरि-वारुणानि-
पौष्णानुराधोत्तर-मारुतानि।
गुर्विन्दु-सौम्योशनसान्तु गर्भा-
धाने प्रशस्तानि दिनांशकादि।। २२।।

सावित्रेति। सावित्रः - हस्तः। **वेधाः** - रोहिणी। **हरिः** - श्रवणम्। **वारुणं** - शतभिषक्। **पौष्णं** - रेवती। **अनूराधा** - प्रसिद्धा। **उत्तरा** - उत्तर-फल्गुन्युत्तराषाढोत्तरप्रोष्ठपदास्तिस्रः। **मारुतः** - स्वाती। एतानि दशनक्षत्राणि **गुर्विन्दुसौम्योशनसां** - बृहस्पतिचन्द्रबुधशुक्राणां। **दिनांशकादि च** - आदि शब्देन द्रेक्काणहोरादयो गृह्यन्ते। एतानि गर्भाधाने प्रशस्तानि ग्राह्याणि। तथाचोक्तं **वीरतन्त्रे गर्भाधानपटले** -

रोहिणी रेवती हस्तश्श्रवणञ्चानुराधकम्।
स्वाती शतभिषक् चैव चोत्तरत्रयमेव च।।
सौम्यजीवसितेन्दूनां द्रेक्काण-दिवसांशकाः।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

राशिविधेस्तत्रानुक्तत्वात् "अनुक्तमन्यतो ग्राह्यम्" इति न्यायेन कालविधानोक्त "हित्वा कर्कटकं नृयुग्ममबलाम्" इति वचनेन कर्कटक-मिथुन-कन्या विहाय, शेषा नवराशयो ग्राह्याः। तिथयश्च रिक्ता वर्जयित्वा अन्ये ग्राह्याः।

अथ पुंसवनकालमाह -

व्यक्ते तु गर्भेऽथ तृतीयमासे पुष्ये हरौ पुंसवनं विदध्यात्।
शुद्धेऽष्टमे, भार्गवजीवसौम्यनिशाकराणामुदये प्रशस्तम्।। २३।।

व्यक्त इति। गर्भे व्यक्ते सति। अथ **तृतीयमासे** - पुंसवनं विदध्यात्, कुर्यात्। अत्र नक्षत्रमाह। **पुष्ये हरौ श्रवणे च। अष्टमे** - अष्टमस्थाने शुद्धे सति च, **भार्गवसौम्यनिशाकरणामुदये** च, **पुंसवनं** विदध्यात्।

नृसिंहस्तु - "छिद्रांश्च पर्व नवमीं हित्वा पुंसवने मताः" इत्युक्तवान्। तत्र अष्टमशुद्धिरप्यपेक्षणीया। तथोक्तं **वसिष्ठेन** -

अष्टमस्था ग्रहास्सर्वे नेष्टास्ते स्युश्शुभाऽशुभाः।
एवं सम्यक् परीक्ष्यैव कुर्यात्पुंसवनक्रियाम्।। इति।

तथाचोक्तं **वीरतन्त्रे** -

अथ पुंसवनं वक्ष्ये शृणु तत्वं तपोधन।
मासद्वयान्ते कर्तव्यं सर्वालङ्कारसंयुतम्।।
पुष्ये वा श्रवणे वाऽपि कुर्यात्पुंसवनं बुधः।
गुरुशुक्रबुधेन्दूनामुदयं शस्तमेव वा।।
चन्द्रोदयं प्रशंसन्ति, ग्रहा नेष्टास्तु चाष्टमे।। इति।

ननु पुंसवने चन्द्रोदयस्य शस्तत्वे रात्रावपि कर्तव्यत्वं प्रतीयते। अतः कथमिदं ज्योतिषाचारविरोधादिति चेत् सत्यम् - आगमवचन बलादेव रात्रावपि कर्तव्यम्। अत एव तस्मिन्नेव प्रकरणे, उत्तरत्र -

ध्रुवं येनेत्यरुन्धत्यामिति ध्रुवं दर्शयेत्ततः।
न दृश्येत तदा विप्र पश्येद्धेम सराजतम्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

इति प्रतिपादितत्वाच्च रात्रावपि कर्तुं शक्यते एव।

विरोधो यत्र दृश्येत ज्योतिषोक्तागमोक्तयोः।
ज्योतिषोक्तं विहायैव ह्यागमोक्तं समाचरेत्।।

इति बोधायनवचनस्य सावकाशत्वम्।

अथ सीमन्तकालमाह -

वेधः पौष्णाऽदिति-मृगशिरो-हस्त-विष्णूत्तरार्ये-
ष्वृक्षेष्वार्यैरिह निगदितं शैवसीमन्तकर्म।
तुर्ये षष्ठेऽपि च शुभतिथौ मासि सिंहाळिवर्ज्ये
लग्ने शुद्धाष्टमयुजि हरावष्टमे विष्णुपूजा।। २४।।

वेध इति। तत्र प्रथमं सीमन्ते नक्षत्राण्याह। **वेधः** - रोहिणी। **पौष्णं**- रेवती। **अदितिः** - पुनर्वसुः। **मृगशिरहस्तौ** - प्रसिद्धौ। **विष्णुः** - श्रवणम्। **उत्तरा** - उत्तरफल्गुन्युत्तराषाढोत्तरप्रोष्ठपदास्तिस्रः। **आर्यः** - पुष्यः। एतेषु दशसु नक्षत्रेषु **शैवसीमन्ताख्यं कर्म आर्यैः** - अभियुक्तैश्शैवाचार्यैः इह। **निगदितं**- उक्तम्।

तथाचोक्तं **वीरतन्त्रे -**

रोहिण्यां चैव पुष्ये च उत्तरेषु पुनर्वसौ।
हस्ते श्रवणरेवत्योर्मृगशीर्षे तथैव च।।
सीमन्तोन्नयनं कुर्याच्छुभांशे शुभलग्नके।। इति।

अथ मासविधिमाह - तुर्ये - चतुर्थे, **षष्ठे वा मासि शुभतिथौ** - रिक्त-पक्षच्छिद्र-दर्शव्यतिरिक्ततिथौ। तथाचोक्तं **वीरतन्त्रे -**

सीमन्तं च प्रवक्ष्यामि शृणुष्व कमलासन।
मासे चतुष्टये प्राप्ते षष्ठे वा मासि कारयेत्।। इति।

अथ लग्नविधिमाह - **सिंहाळिवर्ज्ये - सिंहः** - प्रसिद्धः। **अळिः** - वृश्चिकः। एतदुभयव्यतिरिक्ते। **शुद्धाष्टमयुजि** - अष्टमशुद्धियुक्ते। तदुक्तं **वीरतन्त्रे-**

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

सिंह वृश्चिक वर्ज्ये स्यादष्टमे ग्रहवर्जिते।। इति।

अथ विष्णुबलेः कालमप्यत्रैवाह - "हरावष्टमे विष्णुपूजा" इति। **अष्टमे** - अष्टमे मासि। **हरौ** - श्रवण नक्षत्रे। **विष्णुपूजा** - विष्णुबलिनाम कर्म कार्येति शेषः।

विष्णोर्बलिं च वक्ष्यामि श्रोणायां हि करोति तत्।। इति।

जातकर्म-नामकरणम्

अथ जातकर्मणः जननक्षण एवावश्यकर्तव्यत्वेन तत्कालस्य दुर्निरूपत्वात् तत्कालं सिद्धवत्कृत्य **नामकरणकालमाह** -

जाते पुत्रे प्रमुदितमना जातकर्माऽऽशु कृत्वा
स्वाती श्रोणादिति शतभिषक् सौम्यमूलोत्तरेषु।
आर्ये पौष्णाम्बुजभवकरेष्वादधीत प्रशस्तं
नामाचार्यो विधिवदथवैकादशे द्वादशेऽह्नि।। २५।।

जात इति। पुत्रे जाते - जातमात्रे सति, **प्रमुदितमनाः** - स्वत एव हर्षोन्मेषतरङ्गितान्तःकरणस्सन् पितॄणां बन्धनमोक्षात् वंशाभिवृध्यङ्कुरोत्पादनाच्चेति भावः। **आशु** - तत्क्षण एव, **जातकर्म** कृत्वा, तत्पुण्यकालानन्तरमनुपदमेवाऽशौचस्पर्शादिति भावः। तदुक्तं **वीरतन्त्रे** -

जातकर्म विधिं वक्ष्ये धर्मकामार्थसाधनम्।
अथ जातं कुमारं च दर्शयेद्धृदयेन तु।
अस्त्रेणैव तु मन्त्रेण नाभिं छित्वा विशेषतः।। इत्यादि।

अथ नामकरणनक्षत्राण्याह - **स्वाती** - प्रसिद्धा, **श्रोणा** - श्रवणम्, **अदितिः** - पुनर्वसुः, **शतभिषक्** - प्रसिद्धम्, **सौम्यः** - मृगशिरः, **मूलं** - प्रसिद्धम्, **उत्तरा** - उत्तरफल्गुन्युत्तराषाढोत्तरप्रोष्ठपदास्तिस्रः, **आर्य** - पुष्यः, **पौष्णः** - रेवती, **अम्बुजभवः** - रोहिणी, **करः** - हस्तः। एतेषु त्रयोदश

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

नक्षत्रेषु विधिवत् आगमोक्तक्रियासहितं प्रशस्तम् आगमोक्तं नाम आदधीत कुर्यात्। तदुक्तं **वीरतन्त्रे** -

वक्ष्यामि नामकरणं शृणुत्वं कमलासन।
उत्तरा रेवती हस्त शतभिषङ्मूलपुष्यकम्।।
पुनर्वसु श्रवणं स्वाती रोहिणी मृगशीर्षकम्।
एतानि चैव ऋक्षाणि प्रशस्तं नामकर्मणि।। इति।

पुत्रस्य देवतोद्देशनामकर्म च कारयेत्।

प्रथमं तु महादेवो द्वितीयं तु महेश्वरः।
तृतीयं शङ्करश्चैव चतुर्थं वृषभध्वजः।।
पञ्चमं कृत्तिवासास्तु षष्ठं वै कामनाशनः।
सप्तमं देवदेवेशः श्रीकण्ठश्चाष्टमं स्मृतः।।
नवमं चेश्वरः प्रोक्तो दशमं पार्वतीप्रियः।
रुद्रश्चैकादशं चैव द्वादशं तु शिवः स्मृतः।।
तानि द्वादशनामानि कृत्तिकादिषु बुद्धिमान्।
शिवान्तं मुक्तिनामानि वाचयेदग्निसन्निधौ।। इति।

अपि च तत्रैव -

स्वस्ति मूर्ध्नि च जप्त्वा तु युग्माक्षरं शिवान्तकम्।
शङ्करो मार्गशीर्षे तु पुष्ये शम्भुरिति स्मृतम्।।
माघे महेश्वरो नाम महादेवस्तु फाल्गुणे।
चैत्रे तु स्थाणु नाम स्याद्वैशाखे तु शिवस्तथा।।
ज्येष्ठे पशुपतिर्नाम चाषाढे चोग्रनामकम्।
श्रावणे शर्वनाम स्याद्भाद्रपदे त्रियम्बकः।।
आश्विनो चेश्वरो नाम कार्तिके रुद्रनामकम्।
अथवा सर्वमासेषु गुरोर्नाम तु वाचयेत्।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

सुप्रभेदे कन्यकानामकरणे विशेष उक्तः। यथा -

शिवमन्त्रं समुच्चार्य कन्यायाश्शक्तिनामतः।
अम्बिका पार्वती गौरी भवानी च सुरार्चिता।।
दाक्षायणी हैमवती महादेवी हरप्रिया।
उमा शिवकरी चेति गिरिजा द्वादशैव तु।।
शक्तिनाम इति ख्यातं कृत्तिकादिषु योजयेत्।। इति।

ननु अंशुमत्सूक्ष्मतन्त्रादिषु स्थूलसूक्ष्मभेदेन मासानां मार्गशीर्षप्रभृतित्वेन चैत्रप्रभृतित्वेन सर्वकर्मसु कीर्तनात्, वीरतन्त्रे च मार्गशीर्षादित्वेनैव नामकरणादिनिर्देशात् सुप्रभेदोक्तकृत्तिकादीति वचनं विरुद्धमिति चेत्, न। कृत्तिकादीत्यत्र कृत्तिका आदिः येषामिति अतद्गुणसंविज्ञानबहुव्रीहिणा मार्गशीर्षमेवोक्तमिति न कश्चिद्विरोधः।

एवं नक्षत्रमार्गेण नामकरणकालमभिधाय पक्षान्तरमाह - **अथवेति-** एकादशे द्वादशे वा, **अह्नि** - दिवसे नामकरणं कुर्यात्। तथा च **सुप्रभेदे** -

उत्थापनमिदं प्रोक्तं नामनिर्देशनं शृणु।
एकादशे द्वादशेऽह्नि नामनिर्देशनं क्रमात्।। इति।

एवं नामकरणकालमुक्तम्।

अथ **उपनिष्क्रामणकालमाह** -

अश्विश्रोणाऽदिति-वसुमरुन्मैत्रचित्रोत्तरेन्दु-
ब्राह्मे पौष्णे सवितृवरुणार्येषु निष्क्रामकर्म।
शुद्धे सम्यक् दशमनिलये, सन्मुहूर्ते सुलग्ने-
मासे तुर्ये विधिवदुदितं मङ्गलं बालकानाम्।। २६।।

अश्वीति। उपनिष्क्रामकर्मणः प्रथमं नक्षत्राण्याह - **अश्वी** - प्रसिद्धः, **श्रोणा** - श्रवणम्, **अदितिः** - पुनर्वसुः, **वसु** - श्रविष्ठा, **मरुत्** - स्वाति,

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

मैत्रम् - अनुराधा, **चित्रा** - प्रसिद्धा, **उत्तरा** - उत्तरात्रयम्, **इन्दुः** - मृगशिराः, **ब्रह्मा** - रोहिणी, **पौष्णं** - रेवती, **सवितृ** - हस्तः, **वरुणः** - शतभिषक्, **आर्यः** - पुष्यः। एतेषु षोडशनक्षत्रेषु मङ्गलं निष्क्रामकर्म-उपनिष्क्रामणाख्यं कर्म **बालकानाम् उदितं** - उक्तम्। तथाचोक्तं **वीरतन्त्रे** -

अश्वी मृगशिराश्चैव रेवती च पुनर्वसुः।
श्रवणं च श्रविष्ठा च हस्त स्वात्यनुराधकम्।।
चित्रा तथोत्तराश्चैव शतभिषग्रोहिणी तथा।
पुष्यश्चैव तु नक्षत्रं शस्तं नैष्क्रमणे ततः।। इति।

अथ मासविधिमाह - **तुर्येमासे** - चतुर्थमासे, तदुक्तं तत्रैव -

नैष्क्रामणविधिं वक्ष्ये चतुर्थे मासि चेष्यते।। इति।

अथ मुहूर्तनिर्णयमाह - **सन्मुहूर्ते** - विषमगुळिकादिदोषरहिते, **सुलग्ने**-पापक्रान्ति पापेक्षणादि रहिते लग्ने, **दशमनिलये** - दशमस्थाने सम्यक् शुद्धे। तदप्युक्तं **वीरतन्त्रे** -

दशमस्था ग्रहाः सर्वे नेष्टाश्चैव प्रयत्नतः।
शुभे मुहूर्ते माङ्गल्ये चाग्निमुखं च कारयेत्।। इति।

अथान्नप्राशन कालमाह -

मासे तु षष्ठे महिते मुहूर्ते-
शशाङ्क देवेडित वारुणेषु।
अश्वि-प्रजेशे दशमे विशुद्धे-
ऽन्नप्राशनं कर्म शिशोर्विदध्यात्।। २७।।

मास इति - तत्र प्रथमं मासविधिमाह - मासे तु षष्ठे महिते मुहूर्ते इति। तदुक्तं **सुप्रभेदे** -

षण्मासे शुभनक्षत्रे चान्नप्राशनकर्मकम्।
नोच्छिष्टस्पर्शनं बाले सुमुहूर्ते शुभे दिने।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अथ नक्षत्राण्याह - **शशाङ्कः** - मृगशिराः, **देवेडितः** - पुष्यः, **वारुणं** - शतभिषक्, **अश्वी** - प्रसिद्धं, **प्रजेशः** - रोहिणी। एतेषु पञ्चसु नक्षत्रेषु **अन्नप्राशनं** - अन्नप्राशनाख्यं कर्म शिशोर्विदध्यात्।

तथाचोक्तं **वीरतन्त्रे** -

षष्ठे मासि तु सम्प्राप्ते त्वन्नप्राशनमेव च।
अश्वी मृगशिरश्चैव शतभं रोहिणी तथा।।
पुष्यश्चैव तु नक्षत्रं प्रशस्तं चान्नभोजने।। इति।

अथ शुद्धिस्थानमाह - **दशमे विशुद्धे** - इति। तदुक्तं तत्रैव -

दशमस्था ग्रहास्सर्वे नेष्टा एव प्रयत्नतः इति।

अथ **चौळकालमाह** -

वर्षे तृतीये वसु-पौष्ण-पुष्य-
पुनर्वसू-सौम्य-कराश्विभेषु।
त्वाष्ट्रे-हरावष्टम धाम्नि शुद्धे-
कुर्यात्सनान्दीमुखचौळकर्म।। २८।।

वर्ष इति। तत्र प्रथमं वर्षविधिमाह - **वर्षे तृतीये** इति। तदुक्तं **वीरतन्त्रे-**

चौळकर्मविधिं वक्ष्ये चायुरारोग्यवर्धनम्।
वर्षे तृतीये सम्प्राप्ते शुभनक्षत्रसंयुते।। इति।

तथा **सुप्रभेदे** - त्रिवर्षे शुभनक्षत्रे सुतिथौ चोत्तरायणे। इति।

अथ नक्षत्राण्याह। **वसु** - श्रविष्ठा, **पौष्णः** - रेवती, **पुष्य - पुनर्वसू-** प्रसिद्धौ, **सौम्यं** - मृगशिराः, **करः** - हस्तः, **अश्विभम्** - अश्विनी, **त्वाष्ट्रं-** चित्रा, **हरिः** - श्रवणम्। एतेषु नवनक्षत्रेषु चौळकर्म कुर्यात्। तदुक्तं **वीरतन्त्रे-**

चित्रा श्रविष्ठा हस्ताश्वि रेवती श्रवणं शुभम्।
पुष्यः पुनर्वसुश्चैव मृगशीर्षं तथैव च।।
एते वै शुभदाः प्रोक्ताः..............।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अथ शुद्धिस्थानमाह - **अष्टमधाम्नि शुद्धे** इति। तथाचोक्तं **वीरतन्त्रे- अष्टमे ग्रहवर्जिते** इति।

सनान्दीमुख चौळकर्म - नान्दीमुखं श्राद्धपूर्वकं चौळकर्म कुर्यात्। तच्च पूर्वेद्युरेव कर्तव्यम्। तथाचोक्तं **सुप्रभेदे** -

तद्दिनात्पूर्वदिवसे कृत्वा नान्दीमुखं पुनः।
चौळोपनयने चैव समावर्तनके तथा।।
पाणिग्रहे च तेषां वै पूर्वे नान्दीमुखं स्मृतम्।। इति।

अथ उपनयन कालमाह -

विप्रक्षत्रविशां क्रमेण समये गर्भाष्टमादावृतौ
मध्वाद्ये विधि-मैत्र-वाय्वदितिभ-त्वाष्ट्रेन्दु-सावित्रभे।
कुर्यादुत्तरभत्रये वृषयुगे कन्याकुलीरे धनुः
मीने चाष्टमशुद्धिभाज्युपनयं त्वाषोडशाऽब्दादिकात्।। २९।।

विप्र इति - विप्रक्षत्रविशां ब्राह्मणा-क्षत्रिय-वैश्यानां क्रमेण, **गर्भाष्टमादौ समये** - आदिशब्देन गर्भैकादश गर्भद्वादशौ गृह्येते। तदुक्तं **वीरतन्त्रे**-

उपनीतिं प्रवक्ष्यामि त्वायुरारोग्यवर्धनम्।
गर्भाष्टमे तु विप्राणां राज्ञामेकादशे ततः।।
द्वादशेषु तु वैश्यानामिति ....।।

सुप्रभेदे विशेष उक्तः -

जातसंवत्सरादूर्ध्वे पञ्च षट् सप्तवत्सरे।
अष्टमे वा नवाब्दे वा कर्म ज्ञानस्वरूपकम्।
ब्रह्मवर्चसमायुष्यं श्रीप्रदं च विशेषतः।। इति।

सुप्रभेदे -

विप्रादेश्च प्रकर्तव्यं वसन्ते चोत्तरायणे।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अथ नक्षत्राण्याह - **विधिः** - रोहिणी, **मैत्रम्** - अनूराधा, **वायुः** - स्वाती, **अदितिभं** - पुनर्वसुः, **त्वाष्ट्रं** - चित्रा, **इन्दुः** - मृगशिराः, **सावित्रभं**- हस्तः, **उत्तरभत्रयम्** - उत्तरत्रयम्, एतेषु दशनक्षत्रेषु उपनयनं कुर्यात्। तदुक्तं **वीरतन्त्रे** -

रोहिण्यां हस्तचित्रे च चोत्तरास्वनुराधके।
पुनर्वसुः मृगशिराः स्वाती चैवं प्रकीर्तिताः।। इति।

अथ लग्नविधिमाह - **वृषः** - वृषभः, **युगं** - मिथुनम्, **कन्या** - प्रसिद्धा, **कुळीरः** - कर्कटकः, **धनुर्मीनौ च** - प्रसिद्धौ। एतेषु षड्राशिषु **अष्टमशुद्धि-भाजि** - अष्टमशुद्धियुक्तेषु उपनयनं कर्तव्यम्। तथाचोक्तं **वीरतन्त्रे**-

वृषे च मिथुने चैव कन्यायां कर्कटे तथा।
धनुर्मीनोदये शस्तमष्टमे ग्रहवर्जिते।। इति।

अथ प्रोक्तकालेषु दैववशादिनाऽकरणे कदा कार्यमित्याशङ्क्याह - **आषोडशाब्दादिकात्** इति षोडशवर्षपर्यन्तं ब्राह्मणस्योपनयनकालः। तदप्युक्तं **वीरतन्त्रे** -

षोडशाब्दावधिश्चैव ब्राह्मणानां भवेत्ततः।। इति।

अत्र ब्राह्मणानामिति वचनेन क्षत्रियवैश्ययोः बोधायनोक्तैकविंश-द्वाविंशद्वत्सरौ ग्राह्यौ। ब्राह्मणस्य षोडशवर्षातिक्रमे प्रायश्चित्तं प्रतिपादितम्। **सुप्रभेदे** यथा -

अथवा षोडशाब्दान्तमौपनायनमाचरेत्।
षोडशाब्दादतीते तु ह्योद्दालं व्रतमाचरेत्।।
द्विमासं यावकं भुक्त्वा मासं क्षीरन्तु पाययेत्।
आमिक्षिकामर्धमासं भक्षयेत्तदनिन्दितम्।।
तप्ते पयसि दधि च यत्तु साऽऽमिक्षिका स्मृता।
कृष्णायाः कपिलाया वा चाष्टरात्रं व्रतं त्विह।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MOE

अयाचितं तु षड्रात्रं त्रिरात्रमुदकं तथा।
उपवासमहोरात्रमतीते द्वापरे युगे।।
एकभुक्तं च कर्तव्यमुद्दालकमनुत्तमम्।।
स्नानं वा चाश्वमेधान्ते व्यत्यस्तं मे विनायक।।
गर्भाधानादिकं कर्म पूर्ववत्कारयेत्क्रमात्।। इति।

अथ विवाहकालमाह -

माघ-प्रोष्ठपदातिरिक्तनिखिलामासाः पुना रोहिणी
पौष्ण-त्र्युत्तर-पैत्र-सौम्य-पवनानूराध-हस्तासुराः।
शुद्धे सप्तमधाम्नि, सिंह-यम-गो-कन्या-तुला-कर्कटाः
कोदण्डं घट इत्यतोर्ध्ववदनाश्शस्ता विवाहे बुधैः।। ३०।।

माघेति। तत्र प्रथमं मासविधिमाह - **माघ प्रोष्ठपदातिरिक्तनिखिलाः**- माघभाद्रपदव्यतिरिक्ताः सर्वे मासाः विवाहे शस्ताः। तथोक्तं **सुप्रभेदे -**

सर्वमासे विवाहस्स्यान्माघप्रोष्ठविवर्जिते।। इति।

अथ नक्षत्राण्याह - **रोहिणी** - प्रसिद्धा, **पौष्णः** - रेवती, **त्र्युत्तराः**- उत्तरफल्गुन्युत्तराषाढोत्तरप्रोष्ठपदास्तिस्त्रः, **पैत्रः** - मघा, **सौम्यं** - मृगशिराः, **पवनः** - स्वाती, **अनूराधा हस्तौ च** - प्रसिद्धौ, **असुरः** - मूलम्। एतान्ये-कादशनक्षत्राणि विवाहे ग्राह्याणि। तदुक्तं **वीरतन्त्रे -**

स्वाती मूलानुराधा च मघा मृगशिरास्तथा।
रेवती हस्तरोहिण्यंश्चोत्तरेषु शुभं त्रिषु।। इति।

अथ शुद्धिस्थानमाह - **शुद्धे सप्तमधाम्नि** - इति। तदप्युक्तं **वीरतन्त्रे- सप्तमे ग्रहवर्जिते** इति।

अथ लग्नविधिमाह - **सिंहः** - प्रसिद्धः, **यमः** - मिथुनं, **गो** - वृषः, **कन्यातुलाकर्कटाः** - प्रसिद्धाः, **कोदण्डं** - धनुः, **घटः** - कुम्भः। एतेऽष्टौ राशयश्च ऊर्ध्ववदनाः ऊर्ध्वमुखराशयश्च विवाहे शस्ताः।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

तदुक्तं **कालविधाने** -

श्रेष्ठास्तौलियमाङ्गना घटधनुर्गोकर्कि कण्ठीरवा-
मध्यास्सौम्ययुतास्ततोर्ध्ववदनास्सर्वे विवाहे हिताः।। इति।

ऊर्ध्ववदनलक्षणं तु -

सूर्याधिष्ठितराश्युपक्रमतया यस्तिर्यगूर्ध्वाननम्।। इति।

तत्र आगमेषु राशीनां सम्यगनुक्तत्वात् ज्योतिषोक्ता एव गृहीताः। परस्परविरोधाभावादावश्यकत्वेन **अनुक्तमन्यतो ग्राह्यम्** इत्यागमवचनेन च ग्राह्यत्वात्। परस्परविरोधाभावश्चोपोद्धात एव प्रतिपादितः। दोष एव न तु शास्त्रदोष इति।

अथ **दीक्षाकालमाह** -

शक्तेः पातं विदित्वा गुरुरसकृदथो प्राप्तशिष्यस्य चिह्नैः
प्रोक्तक्षेत्रेषु दीक्षाविधिमिह विदधीतोत्तमे मध्यमे वा।
मासे वेधो मघेन्दु श्रवणकरमरुत्पौष्णमूलोत्तरार्या-
दित्यार्द्रा मित्रभेषु स्थिरयुगभवने नास्ति कालो मुमुक्षोः।। ३१।।

शक्तेरिति। अथोक्तलक्षणो गुरुः, **प्राप्तशिष्यस्य** - शरीरमर्थं प्राणं च सद्गुरुभ्यो निवेदयेत् इति न्यायक्रमेण **प्राप्तशिष्यस्य, चिह्नैः** - स्वेदादिलक्षणैः, **शक्तेः पातं** - शक्तिनिपातं विदित्वा। तथाचोक्तं **सिद्धान्तशेखरे** -

शक्तिपातविभेदानां लक्षणं वक्ष्यते ततः।
अधर्मधर्मयोस्साम्ये जाते शक्तिः पतत्यसौ।।
ज्ञानात्मिका परा शक्तिः शम्भोर्यस्मिन्निपातिता।
तस्यैव क्रियते दीक्षा स मुक्तो नाऽत्र संशयः।।
तत्पातलक्षणं वक्ष्ये तारतम्येन देहिनाम्।
देहपातस्तदा कम्पः परमानन्दहर्षणे।।
स्वेदो रोमाञ्च इत्येते शक्तिपातस्य लक्षणम्।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MO

पुनश्चैतस्य तीव्र-तीव्रतर, मन्द-मन्दतरभेदेन चातुर्विध्यमागमेषु प्रतिपादितम्। ततो दीक्षां कुर्यादिति सम्बन्धः। तत्र प्रथमे देशविशेषमाह - **प्रोक्त क्षेत्रेषु** - आगमैराचार्यैश्च उक्तक्षेत्रेषु। तथा **चिन्त्यविश्वे** -

महेन्द्रे मलये सह्ये पारियात्रे हिमालये।
विन्ध्ये च मन्दरे चैव श्रीगिरौ हिमपर्वते।।
गङ्गातीरे च कालिन्द्यां नर्मदातुङ्गभद्रयोः।
सरस्वत्यां भीमरथ्यां कावेरीकन्यकातटे।।
वारणास्यादि पुण्येषु क्षेत्रदेशेषु वा तथा।
समुद्रगाया नद्याया तीरे शुद्धे महाह्रदे।।
पुष्पोद्यानेऽथवा रम्ये क्षीरवृक्षसमीपतः।
प्रासादे वा मठे चैव श्रोत्रियस्य गृहेऽथवा।।
शुद्धे देशे मनोरम्ये मृत्स्नाधिकतले समे।। इति।

तथा च **पूर्वाचार्यैः** -

उद्यानेषु शिवालयेषु सरितां तीरेषु पद्मालये-
काञ्च्यां व्याघ्रपुरे पयोधिसविधे जल्पेश्वरे पर्वते।
गोकर्णेपि गुरोर्गृहे स्वभवने श्रीकालहस्तीश्वरे-
दीक्षां शक्तिनिपातिनो गुरुवरः कुर्यात् स्थलेशे तथा।।

अथ **मासविधिमाह** -

उत्तमे मध्यमे वा मासे - तदुक्तं कारणे निषेधमुखेन मासविधानम्।

पूर्वाभाद्रपदे माघे चाषाढे मार्गशीर्षके।
दीक्षां न कारयेद्धीमान्, अन्यमासेषु कारयेत्।। इति।

सिद्धान्तशेखरे -

शरत्काले च वैशाखे दीक्षां श्रेष्ठफलप्रदा।
फाल्गुने मार्गशीर्षे च ज्येष्ठे दीक्षा तु मध्यमा।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

आषाढे माघमासे च कनिष्ठा समुदाहृता।
निन्दिता श्रावणे चैत्रे पुष्ये भाद्रपदे तथा।। इति।

लक्ष्मणीयपद्धतौ -

निन्दितेष्वपि मासेषु दीक्षोक्ता ग्रहणे शुभा।
विषुवेऽप्ययनद्वन्द्वेप्याषाढ्यां दमनोत्सवे।।
दीक्षाकार्येषु कालेषु पवित्रे शुक्लपर्वणि।
शुक्लपक्षे शुभा दीक्षा कृष्णेऽप्यापञ्चमीदिनम्।।
चतुर्थी नवमी कृष्णचतुर्दश्यष्टमी तथा।
तिथयोऽशुभदाश्शेषाश्श्रेष्ठाश्शुक्रबृहस्पती।।
बुधश्च शुभदा वाराश्शुभयोगे शुभाः परे।। इति।

वीरतन्त्रे -

द्वितीया पञ्चमी वापि षष्ठी चापि विशेषतः।
द्वादशी वा गृहीतव्या त्रयोदश्यथवा भवेत्।।
एता वै तिथयः प्रोक्ता वारानपि शृणुष्व तु।
सोमश्शुक्रो बुधो जीवो वाराश्श्रेष्ठतमामताः।। इति।

अथ नक्षत्राण्याह। **वेधाः** - रोहिणी, **मघा** - प्रसिद्धा। **इन्दुः** - मृगशिराः। **श्रवणं** - प्रसिद्धम्। **उत्तराः** - उत्तरफल्गुन्युत्तराषाढोत्तरप्रोष्ठपदास्तिस्रः। **आर्यः** - पुष्यः। **आदित्यः** - पुनर्वसुः। **आर्द्रा** - प्रसिद्धा। मित्रम् - अनुराधा। एतेषु पञ्चदशनक्षत्रेषु दीक्षां विदधीत। तथोक्तं कारणे -

पूषा रोहिण्यथाऽऽदित्यः श्रवणाश्चाश्विनी मघा।
सावित्रं त्वाष्ट्रवायव्ये नैरृतं मित्र एव च।।
तिष्यस्त्रीण्युत्तराण्यार्द्रा तथा शिष्यत्रिजन्मकम्।
नक्षत्राणि प्रशस्तानि दीक्षाकर्मणि सूरिभिः।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MC

सिद्धान्तशेखरे -

रोहिणी मृगशीर्षं च मघा पुष्यः पुनर्वसुः।
हस्तस्वात्यनुराधा च श्रवणं रेवती तथा।।
उत्तरत्रितयं मूलं नक्षत्राणि चतुर्दश।
शुभान्येतानि दीक्षायां शुभयोगे शुभं परम्।।

वीरतन्त्रे -

रोहिणी श्रवणार्द्रे च श्रविष्ठा तिस्र उत्तराः।
पुष्यश्शतभिषक्चैव दीक्षानक्षत्रमुच्यते।। इति।

सिद्धान्तशेखरे योगा उक्ताः। यथा -

योगाश्चाष्टादश श्रेष्ठाश्शुभदैश्च स्वनामभिः।। इति।

अथ लग्नविधिमाह। **स्थिरयुगभवने** - इति स्थिरराशौ उभयराशौ च। तदुक्तं **वीरतन्त्रे** -

वृषभं वाऽथ सिंहञ्च वृश्चिकं कुम्भमेव च।
मिथुनं वाऽपि कन्यां वा धनुर्वा मीनमेव वा।
एते च राशयः प्रोक्ताश्चरराशींश्च वर्जयेत्।। इति।

कारणे च -

राशयश्च स्थिराश्श्रेष्ठा मध्यमाश्चोभयात्मकाः।
चराश्च, नैधनस्थाने ग्रहास्सर्वे, विवर्जिताः।। इति।

अत्र आचार्यशिष्ययोरानुकूल्यमप्यपेक्षणीयम्। तदुक्तं **लक्ष्मणीये** -

आचार्य शिष्ययोरानुकूल्यन्तु शुभदं भवेत्।। इति।

शुक्रबृहस्पत्योः केन्द्रगतत्वे बलवत्वे च सकलदोषनिवारकत्वं सिद्धान्तशेखरे प्रत्यपादि। यथा -

शुक्रे लग्नगते प्रौढे केन्द्रस्थे वा बृहस्पतौ।
सर्वे दोषाः शुभं यान्ति शम्भुनैवमुदाहृतम्।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

एवं कालविशेषपरीक्षानियमो बुभुक्षोरेव। मुमुक्षोस्तु कालनियमो नास्तीत्याह। **नास्ति कालो मुमुक्षोः** इति। तथाचोक्तं **सिद्धान्तशेखरे** -

करणानि च लग्नानि योगग्रहबलं तथा।
ज्योतिश्शास्त्रं विदित्वैव दीक्षां कुर्याद्बुभुक्षुषु।।
मुमुक्षोः सर्वदा दीक्षा, कालादिनियमो न हि।। इति।

दीक्षाभेदास्त्वस्माभिः तत्तदधिकार्यनुरोधेन दीक्षामण्डलपद्धतौ सम्यग्विवेचिताः।

अथेत्थं नैमित्तिकभागमभिधाय काम्यभागमभिदधानः **प्रथममुत्सवकालमाह** -

ननु उत्सवस्य नित्यनैमित्तिककाम्यभेदेन त्रैविध्यस्य मूलागमैः पद्धतिकारैश्च प्रतिपादितत्वात् कथं काम्यभागे विवेचनमुचितमेतस्य इति चेत्, उच्यते - नित्यनैमित्तिकोत्सवयोस्तत्तत्कालनिर्णयादेव निर्णयस्य सिद्धत्वात् काम्योत्सवस्यैव पर्यालोचनविषयत्वात् अत्रैव विवेचनमुचितमेतस्य। तथाचोक्तं **योगजे** -

नित्यं नैमित्तिकं काम्यमुत्सवं त्रिविधं स्मृतम्।
नित्यं नित्योत्सवं कुर्यान्नैमित्तिकं विशेषतः।।
यथेष्टं काम्यमित्युक्तं चोत्सवं त्रिविधं भवेत्।। इति।

तत्र तीर्थनिर्णयपूर्वकत्वा**दुत्सव**विधानस्य तन्निश्चयपूर्वकं तावदाह। तथाचोक्तं **कामिके** -

तीर्थमादौ विनिश्चित्य तत्पूर्वे त्रिगुणेऽपि वा।
द्विगुणे तद्दिने वाऽपि ध्वजारोहणमारभेत्।। इति।

मास्येकत्र तु तीर्थभद्वयगतावन्त्यं, सुयोगान्वितं
पूर्वञ्चेदिदमेव वासरयुगप्राप्तेऽधिकं त्वह्नि यत्।
साम्ये पूर्वमथाम्बुधौ तिथिरतोऽन्यत्रर्क्षमित्थं गुरुः
मासर्क्षादि विविच्य तन्नवविधं कुर्यान्महेशोत्सवम्।। ३२।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MC

मास्येकत्र तु इति। एकत्र मासि - एकस्मिन्नेव मासि, **तीर्थभद्वय-गतौ** - तीर्थनक्षत्रद्वयप्राप्तौ सत्याम्, **अन्त्यम्** - अन्त्यर्क्षमेव तीर्थर्क्षं ग्राह्यमिति शेषः। पूर्वं सुयोगान्वितं चेत् सङ्क्रान्त्युपरागव्यतिरिक्तपुण्यकालादि योगयुक्तं चेत्, **इदं** - पूर्वमेव ग्राह्यम्। तदुक्तं **कामिके** -

तीर्थर्क्षद्वयसम्प्राप्तावेकमासे परं वरम्।
तत्रापि योगयुक्तं चेत् पूर्वं सङ्ग्राह्यमेव च।। इति।।

स्वायम्भुवे -

तीर्थनक्षत्रयुग्मे तु मास्येकस्मिन् समागते।
पूर्वं त्यक्त्वा परं ग्राह्यं पूर्वं योगयुतं यदि।।

तत्र तीर्थं विधातव्यम् इति। तथा **ज्योतिषे च** -

जन्मर्क्ष-तीर्थर्क्षगतानि भानि यद्येकमासे पुनरुद्भवन्ति।
पुनर्भवेष्वेव हि तीर्थभं स्यात्तथैव सङ्क्रान्त्युपरागवर्जम्।।

सङ्क्रान्त्युपरागयोरपि प्रत्येकं नैमित्तिकोत्सवकालत्वादिति भावः। यद्यपरिहार्यत्वेन उभयोस्समावेशः तदा तत्कर्तव्यता च मासपूजावसरे प्रतिपादिता। वासरयुगप्राप्ते तीर्थर्क्षे सति **अह्नि** - दिवसे यदधिकं तदेव ग्राह्यम्। साम्ये सति पूर्वमेव ग्राह्यम्। तदुक्तं **कामिके** -

पूर्वाह्णे वाऽपराह्णे वा तिथिऋक्षसमन्विते।
समुद्रे वाऽथ नद्यादौ कार्यं मध्यन्दिने वरम्।।
नक्षत्रमधिकं त्वह्नि सङ्ग्राह्यं तिथिरेव वा।
वारद्वयगते ऋक्षे तिथौ वा योगसम्भवे।। इति।

स्वायम्भुवे च -

तथैव तीर्थनक्षत्रे वारद्वयगते सति।
दिवाधिके प्रकर्तव्यमलं पर्वयुतं यदि।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage·Foundation, Kolkatta and IKS-M

तदेव बलवत्तीर्थश्रेष्ठं मध्याह्नकालगम्।
पूर्वाह्नगं तु मध्यं स्यादधमं त्वपराह्नगम्।।
कालत्रये यदा पर्वयोगस्तत्र विधीयते।
यदृक्षमुदयव्यापि तद्ग्राह्यमुपवासरे।।
सर्वव्रतेषु तीर्थेषु मध्याह्नव्यापि शंसितम्।। इति।

ज्योतिषे च -

द्विवारे खण्डिते ऋक्षे यस्मिन्वारे दिवाधिकम्।
तस्मिन् तीर्थोत्सवं कुर्यात्समे पूर्वं विशिष्यते।। इति।

अथ समुद्रतीर्थविषये तिथिरेव प्रधानतया स्वीकर्तव्येत्याह। **अथाम्बुधौ तिथिः** - इति। अतः समुद्रादस्मादन्यत्र नदीतटाकादौ, **ऋक्षं** - नक्षत्रमेव प्राधान्येनाङ्गीकर्तव्यम्। तथाचोक्तं **कामिके** -

तिथिप्रधानं सामुद्रमन्यदृक्षप्रधानकम्।
तिथिनक्षत्रसंयोगयुक्तं दुर्लभमुच्यते।। इति।

इत्थं गुरुः मासर्क्षादि - तीर्थनक्षत्रं, **विविच्य** - निश्चित्य उत्सवादिकं कुर्यात्। मास-नक्षत्राणि च चन्द्रज्ञाने प्रतिपादितानि यथा -

चित्रा विशाखा मूलं च चोत्तराषाढमेव च।
श्रविष्ठा प्रोष्ठापाश्विन्यः कृत्तिकार्द्रा पुनर्वसुः।
मघा चोत्तरनक्षत्रं मेषादिद्वादशस्वपि।। इति।

मासर्क्षादीत्यादिशब्देन प्रतिमासमार्द्रा - प्रतिष्ठर्क्षादयो ग्राह्याः। तथा च चन्द्रज्ञाने **सर्वमासेषु कर्तव्यमार्द्रातारान्तमेव वा** इति।

भीमसंहितायाम् -

प्रतिमासमथारभ्य तदृक्षे चोत्सवान्तकम्।
प्रतिष्ठोत्सवमेतद्धि तस्मात्प्रत्यब्दमाचरेत्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MC

यजमानस्य नक्षत्रं ग्रामादीनां तथैव च।
लिङ्गस्थापननक्षत्रं तथा चैवाऽयनद्वयम्।।
अमावास्यान्ततीर्थं वा सर्वमासेषु कारयेत्।

सूक्ष्मे -

पर्वयुक्तमयुक्तं वा मासर्क्षन्तु प्रधानकम्।
चतुर्दश्याममायां च षष्ठ्यष्टम्यां विशेषतः।। इति।

चन्द्रज्ञाने -

कृष्णाष्टम्यन्तकं ज्येष्ठं माघे षष्ठ्यन्तकं भवेत्।
अमायां पूर्णिमायां वा चान्यपुण्यदिनेषु वा।।
राज्ञां जन्मदिने युद्धे यजमानस्य जन्मनि।
प्रतिष्ठादिवसे तीर्थं कल्पितं भुक्तिमुक्तिदम्।। इति।

कामिके -

राज्ञां जन्मावसानर्क्षमभिषेकर्क्षमेव वा।
माघमासे तु षष्ठ्यन्तं पर्वान्तं सर्वमासके।।
विषुवायनपर्यन्तं ग्रहणान्तं तु तीर्थभम्।
भूताष्टम्यन्तमन्येषां स्वस्वतिथ्यवसानकम्।। इति।

तत्रैव पुनरुत्सवविषये विशेष उक्तः -

यस्मिन्मासे तु यद्दक्षे पूर्वं तीर्थमनुष्ठितम्।
तस्मिन्मासे तु तद्दक्षे पश्चादपि समाचरेत्।।

इत्थं तीर्थनक्षत्रं निश्चित्य, **नवविधं महेशोत्सवं** कुर्यात्। तथा च

सूक्ष्मे -

शैवं गौणं भौतिकं च भौवनं दैविकं तथा।
पैतृकं चैव कौमारं सावित्रं चान्द्रमेव च।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

शैवमेकाहमित्युक्तं त्र्यहं गौणं तथोच्यते।
पञ्चाहं भौतिकं प्रोक्तं सप्ताहं भौवनं स्मृतम्।।
नवाहं दैविकं प्रोक्तं रुद्राहं पैतृकं स्मृतम्।
त्रयोदशाहं कौमारं पक्षं सावित्रमेव च।।
चान्द्रं सप्तदशाहं स्यादुत्तमादिक्रमात्ततः।
शैवं गौणं भौतिकं च कन्यसत्रयमुच्यते।।
भौवनं दैविकं चैव पैतृकं मध्यमत्रयम्।
कौमारं चैव सावित्रं चान्द्रं वै चोत्तमत्रयम्।।
एवं नवविधः प्रोक्तः उत्सवः क्रमशो बुध।
एतेषां तु क्रमं वक्ष्ये शृणु त्वं तत्प्रभञ्जन।।
वृद्धिदं विजयं सौख्यमेकाहं त्रिविधं स्मृतम्।
तत्पूर्वरात्रिसंयुक्ते सायङ्काले समाचरेत्।।
प्रातःकाले तु तीर्थं स्यादेकाहे तु बलिद्वयम्।
एवं वै वृद्धिदं प्रोक्तं विजयं च ततः शृणु।।
तद्दिनस्य च रात्रौ तु चोत्सवं कारयेत्ततः।
बलिमेकं समापाद्य प्रभाते तीर्थमाचरेत्।।
एवं वै विजयं प्रोक्तं सौख्यकं(दं) च ततः शृणु।
तद्दिनस्य तु पूर्वाह्ने मध्याह्ने वाऽपराह्नके।।
यानमेकं समापाद्य त्वन्ते तीर्थं समाचरेत्।
एकाहं वृद्धिदं च स्यात् त्र्यहं च शृणु सुव्रत।।
निर्दिष्टदिवसात्पूर्वे सायाह्ने तु समारभेत्।
त्रिदिनं चोत्सवं कुर्याद्बलिः कौशिकसंख्यया।।
चतुर्थेऽहनि सम्प्राप्ते प्रभाते तीर्थमाचरेत्।
तद्दिने चास्त्रयागं तु सायाह्नसमये बुधः।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MC

उत्सवं तु समारभ्य बलीनां तु चतुष्टयम्।
तृतीये दिवसे चैव तीर्थकर्म समाचरेत्।।
नित्यपूजावसाने तु त्रिदिनं चोत्सवं कुरु।
त्र्याहेषु च यानान्ते जलक्रीडां समाचरेत्।।
एवं त्र्याहमित्युक्तं, पञ्चाहं च ततः शृणु।
सायङ्काले समारभ्य तत्पूर्वदिवसे युतम्।।
यानं कुर्याद्विशेषेण दशधा बलिमाचरेत्।
षष्टेऽहनि प्रभाते तु तीर्थं कुर्यात्तु देशिकः।।
यथा निर्दिष्टदिवसे सायाह्ने तु समारभेत्।
वसुसङ्ख्या बलिं दद्यात्पञ्चाहे तीर्थमाचरेत्।।
तद्दिनाद्दिवमारभ्य नित्यपूजावसानके।
पञ्चाहे चोत्सवं कुर्याद्यानान्ते तीर्थमाचरेत्।।
एतत्कन्यसमित्युक्तं मध्यमं च ततः शृणु।
यथा निर्दिष्टदिवसात् पूर्वरात्रौ समारभेत्।।
होमं कुर्यात्तु तद्रात्रौ चतुर्दश बलिं चरेत्।
चूर्णोत्सवं चाष्टमेह्नि कौतुकं तीर्थमाचरेत्।।
रात्रौ निर्दिष्टदिवसे चोत्सवं तु समाचरेत्।
होमं बलिं च यानं च तद्रात्रौ कारयेद्बुधः।।
भानुसङ्ख्याबलिं कुर्यात्सप्ताहे तीर्थमाचरेत्।
निर्दिष्टदिवसादि स्यात्पूर्वाह्ने वाऽपराह्णके।।
केवलं भ्रमणं कुर्यादन्ते तीर्थं समाचरेत्।
भौवनं त्विति विख्यातं दैविकं च ततः शृणु।।
निर्दिष्टदिवसात्पूर्वे सायङ्काले समारभेत्।
स्मृतिसङ्ख्या बलिं दद्याद्दशमे तीर्थमाचरेत्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

दैविकं त्विति विख्यातं, पैतृकं च ततः शृणु।
तद्दिनात्पूर्वदिवसे चास्त्रयागं समाचरेत्।।
द्वाविंशतिबलिं कुर्यात्तीर्थं च द्वादशाहके।
वृद्धिदं त्विति विख्यातं, विजयं च ततः शृणु।।
यथा निर्दिष्टदिवसे साये चोत्सवमारभेत्।
रुद्राहे कौतुकं तीर्थं विंशद्वलिमथाचरेत्।।
पूर्वोक्तयानमार्गेण केवलं चोत्सवं कुरु।
ब्राह्मिकं त्विति विख्यातमन्त्ये तीर्थं समाचरेत्।।
मध्यमत्रितयं प्रोक्तं चोत्तमत्रितयं शृणु।
तत्पूर्वदिवसे विद्वानस्त्रयागं समाचरेत्।।
चतुर्दशाहे तीर्थे स्यात् षड्विंशद्वलिमाचरेत्।
एतद्वै वृद्धिदं प्रोक्तं विजयं शृणु सुव्रत।।
तद्दिने चास्त्रयागः स्याच्चतुर्विंशद्वलिं ददेत्।
त्रयोदशाहे तीर्थं स्याद्विजयन्तु प्रकीर्तितम्।।
केवलं भ्रमणं कुर्यादन्ते तीर्थं समाचरेत्।
कौमारं त्विति विख्यातं, सावित्रं च ततः शृणु।।
तत्पूर्वरात्रिमारभ्य त्रिंशद्वलिमथाचरेत्।
षोडशेऽह्नि प्रकर्तव्यं तीर्थकर्म विशेषतः।।
तद्दिने चास्त्रयागः स्यादष्टाविंशद्वलिं ददेत्।
पक्षाहे कौतुकं तीर्थं विजयस्य प्रभञ्जन।।
नित्यपूजावसाने तु यानमेकं समाचरेत्।
तीर्थकर्म तदन्ते तु ब्राह्मिकं त्विति कीर्तितम्।।
सावित्रं त्विति विख्यातं, शृणु चान्द्रं प्रभञ्जन।
तत्पूर्वदिवसे विद्वानस्त्रयागं समाचरेत्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MO

चतुस्त्रिंशद्बलिं दद्यात्तीर्थमष्टादशेऽहनि।
एतद्वै वृद्धिदं प्रोक्तं विजयं च ततः शृणु।।
तद्दिनस्य तु सायान्हे चोत्सवं तु समाचरेत्।
द्वात्रिंशद्बलिदानं च तीर्थं सप्तदशेऽहनि।।
यानमेकं समापाद्य चान्ते तीर्थं समाचरेत्।
ब्रह्मोत्सवमिति प्रोक्तमाद्यन्तं शृणु सुव्रत।। इति।

एवमुत्तमादिभेदेन त्रिविधानां पुनश्च तथैव प्रत्येकं त्रिविधानां नवविधानामुत्सवानां शैवादीनां शैवस्य त्रैविध्यादितरेषां प्रत्येकं द्वैविध्येन च एकविंशतिभेदाः प्रतिपादिताः। पुनश्चोत्सवाङ्गानां त्रैविध्येन नवविधत्वं ध्वजभेर्यङ्कुरादित्वेन च त्रैविध्यं तत्रैव प्रतिपादितम्। तद्यथा -

यानं चावभृतारोहमुत्सवाङ्गं त्रिधा स्मृतम्।
एकैकं त्रिविधं प्रोक्तमादिमध्यावसानकम्।।
उत्सवं त्रिविधं प्रोक्तं ध्वजभेर्यङ्कुरादिकम्।
ध्वजमारोपयेत्पूर्वं पश्चाद्भेरीं तु ताडयेत्।।
अङ्कुराण्यर्पयेत्पूर्वं ध्वजारोहणपूर्वकम्।
भेरीं सन्ताडयेत्पूर्वं ध्वजमारोपयेत्ततः।।
अङ्कुराण्यर्पयेत्पश्चाद्भेरीताडनपूर्वकम्।
अङ्कुराण्यर्पयेत्पूर्वं भेरीघोषस्ततः परम्।।
पताकारोहणं पश्चादङ्कुरार्पणपूर्वकम्।
आद्ये तु त्रितये चैव न ध्वजारोहणक्रिया।।
भौवने दैविके चैव ध्वजारोहणमारभेत्।
नवाहत्रितये वापि सप्ताहत्रितयेऽपि वा।। इति।

कामिके -

ध्वजारोहणपूर्वं स्यादुत्सवं त्रिगुणे मतम्।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

भेरीताडनपूर्वं चेत्तद्दिने द्विगुणे मतम्।।
अङ्कुरार्पणपूर्वं तु तद्दिने कारयेद्बुधः।। इति।

सूक्ष्मे च उपाङ्गक्रियाक्रम उक्तः। तद्यथा -

केत्वङ्कुरस्तु प्रथमं द्वितीयं वृषयागकः।
प्रदक्षिणं तृतीयं स्याच्चतुर्थं दण्डशोधनम्।।
पञ्चमं केतुकर्माख्यं कलशस्नानषष्ठकम्।
सप्तमं दण्डपूजा च त्वष्टमं चास्त्रपूजनम्।।
नवमं भेरियागश्च दशमं देवताह्वयः।
एकादशार्चनं नित्यं द्वादशं तु बलिभ्रमः।।
त्रयोदशं वास्तुशुद्धिस्तत्परं चोत्सवाङ्कुरः।
रक्षाबन्धस्ततः प्रोक्तष्षोडशं यागकर्म तु।।
हुतं सप्तदशं विद्धि बलिक्रममतःपरम्।
एकोनविंशद्यानं स्यात्तत्परं परिवेषकम्।।
नीराजनं त्वेकविंशत्परं नृत्तावलोकनम्।
यात्रार्थस्नपनं पश्चाद्विशेषयजनं परम्।।
तीर्थाङ्कुरः पञ्चविंशः षड्विंशत्तीर्थकौतुकम्।
तीर्थाधिवासनं चैव तीर्थकर्म ततः परम्।।
नवविंशच्चावभृथं त्रिंशत्पूर्णाहुतिस्ततः।
यागकुम्भाभिषेकं च द्वात्रिंशत्स्नपनं परम्।।
महाहव्यादिपूजा च दक्षिणादानमेव च।
अवरोप्य ध्वजं पश्चात्पैशाचाख्यबलिः परम्।।
एवं षट्त्रिंशदंशेन चोत्सवः परिकीर्तितः।
विघ्नेशं पूजयेद्धीमान् क्रियां प्रति क्रियां प्रति।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MO

एवं साङ्गानामनेकविधानामुत्सवानां मध्ये देशकालद्रव्यानुरोधेनान्यतममुत्सवं विदध्यात् इति सङ्क्षेपः।

अथ **स्नपनकालमाह -**

पञ्चम्यां नवमीतिथौ शिवतिथौ, पर्वद्वये सङ्क्रमे
सूर्येन्दुग्रहणेऽयने च विषुवे स्यात्पङ्क्तिवृध्या फलम्।
दीक्षास्थापनसोत्सवाध्वरविधौ सम्प्रोक्षणोत्पातयोः
जन्मर्क्षे मनुसाधनादिषु घटैस्संस्नापयेच्छङ्करम्।। ३३।।

पञ्चम्यामिति। शिवतिथिः - चतुर्दशी पञ्चमी नवमी चतुर्दशीषु पक्षद्वयगतास्वपीत्यर्थः। **पर्वद्वये** - पौर्णमास्यमावास्ययोः, **सङ्क्रमे** - मेषादिसङ्क्रमेषु, **सूर्येन्दुग्रहणे** - चन्द्रसूर्योपरागेषु, **अयने** - कर्कटमकरसङ्क्रान्त्योः, **विषुवे** - मेषतुलसङ्क्रान्त्योः, एतेषु कालेषु **शङ्करं घटैः** पञ्चनवादि सङ्ख्याकैः कलशैः संस्नापयेत्। तत्फलन्तु क्रमात् **पङ्क्तिवृध्या** - दशवृध्या भवति। पुनः कालविशेषमाह। **दीक्षा** - समयविशेषनिर्वाणादयः, **स्थापनं** - शिवलिङ्गादिस्थापनम्, **उत्सवः** - शैवादिनवविधोत्सवः, **अध्वरविधिः** - अग्निष्टोमादिः, **सम्प्रोक्षणम्** - आवर्तनावर्तादि, **उत्पातः** - अतिवृष्ट्यनावृष्टिभूमिकम्पादिः, **जन्मर्क्षे** - यजमानजन्मनक्षत्रे, **मनुसाधनं** - मन्त्रपुरश्चरणादिकम् आदिशब्देन राजाभिषेकमङ्गलादि। एतेषु च कालेषु शङ्करं स्नापयेत्।

तदुक्तं **सुप्रभेदे** -

पञ्चम्यां च नवम्यां च चतुर्दश्यां च पर्वणोः।
सङ्क्रान्तौ विषुवे चैव त्वयने ग्रहणे तथा।।
पञ्चम्याद्युपरागान्तं दशवृध्युत्तरं फलम्।
दीक्षान्ते च प्रतिष्ठान्ते प्रोक्षणे चोत्सवान्तके।।
यागान्ते च सुनक्षत्रे कृत्तिकादीपकर्मणि।
कर्तव्यं जन्मनक्षत्रे मङ्गले मन्त्रसाधने।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

राजाभिषेकसमये मरणान्तेऽथ जन्मनि।
अतिवृष्टावनावृष्टौ दुर्भिक्षे दुर्निमित्तिके।।
भूमिकम्पे दिशां दाहे ज्वरमार्यादिपीडने।
सर्वरोगसमुत्पन्ने शत्रुभिः पीडनेऽपि च।
प्रायश्चित्तादिकालेषु शिवं संस्नापयेद्गुरुः।। इति।

भीमसंहितायाम् -

अयने विषुवे चैव ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः।
षडशीति मुखे सर्वसङ्क्रान्तौ चोत्सवान्तके।। इति।

अजिते -

पवित्रादौ प्रतिष्ठायां कृत्तिकादीपरोहणे।
नवनैवेद्यकाले तु घृतस्नानोत्तरे तथा।
प्रायश्चित्तेषु सर्वेषु जीर्णोद्धारविधौ तथा।। इति।

तथा **सिद्धान्तशेखरे** -

स्नपनस्य विधिं वक्ष्ये शिवसिद्धान्तचोदितम्।
त्रिविधं तत्समुद्दिष्टं प्रत्येकं त्रिविधं पुनः।।
पञ्चभिर्नवभिर्हीनं पञ्चविंशतिकुम्भकैः।
मध्यमेकोनपञ्चाशदेकाशीतिघटं तथा।।
अष्टोत्तरशतं श्रेष्ठं द्विशतं षोडशाधिकम्।
अष्टोत्तरसहस्रार्धं सहस्रं नवधोदितम्।।
नित्ये नैमित्तिके काम्ये क्रमात् तत्त्रितयं मतम्।
अष्टम्यां च चतुर्दश्यां पञ्चम्यां सोमवासरे।।
दर्शे च पूर्णमासे च सङ्क्रान्तौ ग्रहणे तथा।
पुण्यकालेषु सर्वेषु पवित्रे दमनोत्सवे।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MC

प्रतिष्ठायां चतुर्थेऽह्नि मासे पूर्वे च वत्सरे।
कर्तुर्नृपस्य जन्मर्क्षे युद्धोद्योगे जये सति।।
पट्टाभिषेकसमये दीक्षायामभिषेचने।
अनावृष्टौ ज्वरे चैव दुष्टग्रहनिपीडिते।।
प्रायश्चित्ते तथोत्पाते घृतकम्बलकादिषु।
शान्तिकर्मणि सर्वत्र माङ्गल्ये मन्त्रसाधने।।
एवमादिषु कालेषु विदध्यात्स्नपनं बुधः।। इति।

स्नपनक्रियाप्रकारस्त्वस्माभिः स्नपनपद्धतौ सम्यक् प्रतिपादितस्तत एवावधार्यः।

अथ **शीतकुम्भविधिकालमाह** -

दुर्भिक्षे दुर्निमित्ते ज्वरमुखजभये मारिकायाः प्रवृत्तौ
भूकम्पे दिग्विदाहादिषु विजयविधौ वर्षहेतोस्तपस्ये।
चैत्रे वैशाखमासे नृपतिजननभे मासऋक्षे च दर्शे
पञ्चम्यादौ च शीतांशु-कवि-गुरुदिनेष्वाचरेच्छीतकुम्भम्।। ३४।।

दुर्भिक्ष इति। दुर्भिक्षे - क्षामादिसमये, **दुर्निमित्ते** - दुःखहेतुभूत-शकुनादि दर्शने, **ज्वरमुखजभये** - ज्वरादिजनितभये, आदिशब्देन अपस्मार-मसूरि(चि)कादौ, **मारिकायाः प्रवृत्तौ** - माहामार्याख्यरोगोद्भवे, **भूकम्पे दिग्विदाहादिषु** - उत्पातेष्विति शेषः, **विजयविधौ** - शत्रुविजयविषये, **वर्ष-हेतोः** - वृष्टिनिमित्तं, एतेषु कालेषु शीतकुम्भमाचरेत्। तथा चोक्तं सूक्ष्मे -

शीतकुम्भविधिं वक्ष्ये शृणु त्वं तत्प्रभञ्जन।
वर्षार्थं च जयार्थं च विशेषाज्ज्वरनाशनम्।।
दुर्भिक्षे दुर्निमित्ते च महामारीप्रवर्तने।
भूमिकम्पे दिशां दाहे प्रतिसूर्यप्रदर्शने।।
एवमादिषु कालेषु शीतकुम्भं समाचरेत्।। इति।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

योगजे -

अथ वक्ष्ये विशेषेण शीतकुम्भविधिक्रमम्।
ज्वराऽपस्मारनाशाय मसूर्यामुष्णदाहके।।
सर्वरोगविनाशाय वर्षार्थं च प्रकल्पयेत्।। इति।

अजिते -

शीतकुम्भविधिं वक्ष्ये शृणु देवारिसूदन।
दिव्यान्तरिक्षभौमानामद्भुतानां विनाशनम्।
ज्वरमारीप्रशमनमनावृष्टिहरं परम्।। इत्यादि।

अथ मासविधिमाह -

तपस्ये - फाल्गुने चैत्रे वैशाखे मासे च, **नृपतिजनन भे** - राज्ञां जन्मनक्षत्रे, **मास ऋक्षे** - चित्रादि मासनक्षत्रे। अथ तिथिविधिमाह - **दर्शे पञ्चम्यादौ** आदि शब्देन चतुर्दश्याम्। अथ वाराण्याह - **शीतांशु कवि गुरु-दिनेषु** - सोम-शुक्र-बृहस्पतिवासरेषु शीतकुम्भमाचरेत्। तथा चोक्तं **सूक्ष्मे** -

चैत्रमासे च वैशाखे फाल्गुने वा विशेषतः।
राज्ञां च जन्मनक्षत्रे मासऋक्षेऽथवा पुनः।।
चतुर्दश्याममायां च पञ्चम्यां वा विशेषतः।
अथ शुक्रेन्दुवारेषु गुरुवारे समाचरेत्।। इति।

अथ जन्मनक्षत्रपूजाकालमाह -

भानावुत्तरदिग्गते शुभतिथौ क्रूरापमृत्योर्जये
शत्रूपद्रवनाशने ग्रहजये सर्वेष्टसिद्धावपि।
राज्ञां जन्मदिनेऽभिषेकसमयेऽप्यायोधनाद्यन्तयोः
सद्योगैर्युतवासरेषु रचयेज्जन्मर्क्षपूजां गुरुः।। ३५।।

भानाविति। उत्तरदिग्गते - उत्तरायणगते, **भानौ** - सूर्ये, **शुभतिथौ**-शुभदिवसे, **क्रूरापमृत्योर्जये** - दारुणापमृत्युनाशने, **शत्रूपद्रवनाशने** - शत्रु-

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MO

पीडापरिहारे, **ग्रहजये** - भूतप्रेतादिदुष्टनिग्रहे, **सर्वेष्टसिद्धौ** -अपि, **राज्ञां जन्मदिने** - जन्मनक्षत्रे, **अभिषेकसमये** - पट्टाभिषेकसमये, **आयोधनाद्यन्तयोः** - युद्धारम्भावसानयोः, **सद्योगैः** - व्यतीपातादि पुण्यकालैः, **युतवासरेषु** - युक्तिदिनेषु, एतेषु कालेषु गुरुः जन्मर्क्षपूजां रचयेत्। तदुक्तम् **अंशुमत्तन्त्रे** -

अतः परं प्रवक्ष्यामि जन्मर्क्षस्य विधिक्रमम्।
उत्तरायणकालेषु शुभवारे समाचरेत्।।
सर्वशत्रुक्षयकरं सर्वोपद्रवनाशनम्।
अकालमृत्युशमनं दुष्टग्रहविनाशनम्।
राजाभिषेकसमये तस्य जन्मदिनेऽपि वा।।
रणारम्भेऽवसाने वा योगयुक्तदिनेऽपि वा।
जन्मर्क्षयजनं कार्यं सर्वाभीष्टसमृद्धये।। इति।

एतदनुष्ठानप्रकारश्च तत्रैव द्रष्टव्यः।

अथ वारपूजाकालमाह -

वर्षार्थेऽप्यमृत्युनाशनिविधौ मारीविनाशे तथा
स्याद्दुष्टग्रहपीडने, जयविधौ भीमस्य शत्रोरपि।
राज्ञां शत्रुजये ज्वरादिशमने ग्रामादिशान्तौ तथा
कर्तुर्वाञ्छितसिद्धये समुदितं वारार्चनं त्वागमे।। ३६।।

वर्षार्थे इति। वर्षाद्यर्थेषु - वारार्चनं वारपूजा, **आगमे** - समुदितम्। तथा चोक्तम् **अंशुमत्तन्त्रे** -

वारपूजाविधिं वक्ष्ये श्रूयतां रविसत्तम।
अपमृत्युविनाशार्थं महामारीविनाशनम्।।
वर्षार्थं च जयार्थं च ग्रहपीडादिनाशनम्।
ग्रामशान्तिकरं प्रोक्तं नृपाणां विजयो भवेत्।।
कर्तुर्वाञ्छाफलं सिध्येद् वारपूजाफलं त्विदम्।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

सौरवारं समारभ्य मन्दवारान्तमाचरेत्।।
प्रातःसन्ध्यार्चानान्ते तु कर्तव्यं वारपूजनम्।। इति।

एतदनुष्ठानप्रकारश्च तत्रैव प्रतिपादितः।

अथ **नक्षत्रपूजाकालमाह -**

राजाभिषेकसमये नृपजन्मऋक्षे
मध्येऽप्युपान्तिमतिथावपि पक्षयुग्मे।
युद्धावसानसमयेऽप्यथ योगयुक्ते
नक्षत्रयाग उदितस्सकलार्थसिद्ध्यै।। ३७।।

राजाभिषेकेति। पक्षयुग्मे - शुक्लपक्षकृष्णपक्षयोः, **मध्ये** - अष्टम्याम्, **उपान्तिमतिथौ** - चतुर्दश्यां, **योगयुक्ते** - पुण्यकालादियोगयुक्ते, एतेषु कालेषु, **सकलार्थसिध्यै नक्षत्रयाग उदितः** - नक्षत्रयजनं कर्तव्यम्। तथा चोक्तम् **अंशुमत्तन्त्रे** -

वक्ष्ये नक्षत्रयजनं श्रूयतां रविसत्तम।
महाभूतप्रशमनं परसेनापलायनम्।।
सर्वशत्रुक्षयकरं सकलाभीष्टसिद्धिदम्।
अकालमृत्युशमनमवग्रहविनाशनम्।।
राजाभिषेकसमये तस्य जन्मदिनेऽपि वा।
चतुर्दश्यामथाष्टम्यां पक्षयोरुभयोरपि।।
रणानामवसाने वा योगयुक्तदिनेऽथ वा।
नक्षत्रयजनं कार्यं सकलाभीष्टसिद्धये।।

तत्प्रकारस्तत्रैव प्रतिपादितः।

अथ **भद्रपूजाकालमाह -**

मासे सर्वत्र भूमीपतिजननदिने मासऋक्षेषु चार्द्रा-
शोणर्क्षे पर्वयुग्मे हिमरुचिं तपनोपप्लवे सङ्क्रमेषु।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MO

अष्टम्यां पर्वपूर्वेऽयन विषुवयुगे पुण्यकालेन्यतो वा
प्राग्रात्रावाधिवास्यामलविधिनियतो भद्रपूजां विदध्यात्।। ३८।।

मासेति। मासे सर्वत्र - सर्वेषु मासेषु, **भूमीपतिजननदिने** - राजजन्मनक्षत्रेषु, **आर्द्राश्रवणयोः पर्वयुग्मे** - पूर्णिमामावास्ययोः, **हिमरुचितपनोपप्लवे** - चन्द्रसूर्योपरागयोः, **सङ्क्रमेषु** - मेषादिद्वादशसङ्क्रान्तिषु, **अष्टम्यां**-पक्षमध्ये, **पर्वपूर्वे** - चतुर्दश्याम्, **अयनविषुवयुगे** - दक्षिणायनोत्तरायणयोः मेषतुलासङ्क्रान्त्योः, **अन्यतः पुण्यकाले** - अन्येषु पुण्यकालेष्वपि, **अमलविधिनियतः** गुरुरिति शेषः। **प्राग्रात्रौ** - पूर्वरात्रावेव, **अधिवास्य** - अधिवासनकर्म कृत्वा, भद्रपूजां विदध्यात्। तथा चोक्तम् **अंशुमत्तन्त्रे -**

भद्रपूजां प्रवक्ष्यामि श्रूयतां रविसत्तम।
आयुरारोग्यजयदं पुष्टिश्रीकीर्तिवर्धनम्।।
सर्वमङ्गलमाङ्गल्यं सर्वाभीष्टफलप्रदम्।
अकालमृत्युशमनमपस्मारविमोचनम्।।
लोके दुर्भिक्षनाशः स्यात्तद्ग्रामे तु विशेषतः।
वर्षार्थं च जयार्थं च राज्ञां चैव विशेषतः।।
कर्तुरायुष्करं चैव सर्वसम्पत्सुखावहम्।
भद्रपूजां तु यः कुर्यात् सकलं भद्रमश्नुते।।
सर्वमासेषु कर्तव्यं राज्ञां जन्मदिनेऽपि वा।
तत्तन्मासर्क्षके वापि आर्द्रायां श्रवणेऽपि वा।।
पर्वद्वये च सङ्क्रान्तौ ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः।
अष्टम्यां वा चतुर्दश्यामयने विषुवे तथा।।
यजमानेच्छया वापि पुण्यकाले विशेषतः।
निश्चित्य दिवसात्पूर्वरात्रौ दीपावसानके।। इत्यादि।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

अथ **च्छन्नपूजाकालमाह -**

मासे सर्वत्र, वारास्सितशनितपनाः श्रेष्ठमध्याधमाः स्युः
मध्योपान्त्ये तृतीयातिथिरपि नवमी दर्श एते तु वर्ज्याः।
कर्तुर्जन्मानुकूलर्क्षदिवस उदयात्सत्रिपादत्रिणाड्यां
प्रातर्नित्यार्चनान्तेऽभिमत गणपतेश्छन्नपूजां विदध्यात्।। ३९।।

मासेति। मासे सर्वत्र - मास इति सर्व मासेषु, **सित शनि तपना वाराः** - शुक्रशनैश्चरभानुवाराः क्रमेण, **श्रेष्ठमध्याधमाः** - उत्तममध्यमाधमाः स्युः। अथ वर्ज्यतिथिमुखेन तिथिविधमाह - **मध्योपान्त्ये** - अष्टमीचतुर्दश्यौ, **तृतीया नवमी दर्शः -** एते च वर्ज्याः स्युः। अन्ये ग्राह्या इत्यर्थः। **कर्तुः जन्मानुकूलर्क्षदिवसे** - सम्पत्क्षेमसाधकमैत्रपरममैत्रदिनेषु, **उदयात्** - सूर्योदयात्, **सत्रिपाद त्रिणाड्यां, प्रातर्नित्यार्चनान्ते** - प्रातःकाल पूजानन्तरम्, **अभिमत गणपतेः** - षोडशगणपतीनां मध्ये स्वेष्टमूर्तेः, छन्नपूजां कुर्यात्।

तदुक्तम् **अंशुमत्तन्त्रे -**

छन्नपूजाविधिं वक्ष्ये विघ्नेशस्य विशेषतः।
आयुरारोग्यजयदं पुत्रपौत्रविवर्धनम्।।
सर्वकामप्रसिध्यर्थं सार्वभौमत्वदायकम्।
परसंहार एव स्यात्कर्तुरायुष्करं परम्।।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन छन्नपूजां समाचरेत्।
सर्वमासेषु कर्तव्यं यजमानेच्छया सह।।
उत्तमं शुक्रवारं तु मध्यमं सौरिवारकम्।
अधमं चार्कवारन्तु अन्यवाराणि वर्जयेत्।।
नवमी तु तृतीया च अष्टमी च चतुर्दशी।
तिथीनामधमाः प्रोक्ताः अमावास्यां च वर्जयेत्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

C-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-MC

कर्तृर्जन्मानुकूलं च कालनिर्णयमेव च।
ग्रामादिस्थापने मूर्तिविशेषाच्छङ्करालये।।
स्वतन्त्रं परिवारं वा विघ्नेशयजनं परम्।
भास्करोदयमारभ्य त्रिपादेन त्रिनाडिका।।
नित्यपूजाऽवसाने तु छन्नपूजां समाचरेत्।
बालश्च भक्तो वीरश्च शक्तिश्च ध्वजपिङ्गलौ।।
उच्छिष्टरक्तौ क्षिप्रश्च हेरम्बो लक्ष्मिपूर्वकः।
विजयो नृत्त ऊर्ध्वश्च महाहारिद्रनामकौ।।
षोडशानां गणेशानां नामैवं परिकीर्तितम्।
विप्रादिशूद्रपर्यन्तं मूर्तिभेदस्स उच्यते।।
बालादियुगमूर्तिस्तु भूसुराणां विधीयते।
इतराण्येवमेवं स्यात् भूपादीनां विशेषतः।।

अथ **क्षीरस्नानमाह** -

युद्धारम्भे शत्रुसम्पीडने वाऽ-
नावृष्ट्यादावुष्णमारी प्रवृत्तौ।
रोगोत्पत्तौ चाचरेदागमोक्तं-
क्षीरस्नानं देशिकश्शङ्करस्य।। ४०।।

आगमोक्तं क्षीरस्नानमाचरेत्। तदुक्तं **वीरतन्त्रे** पितामहः -

कीदृशानि विधानानि क्षीरस्नानस्य शङ्कर।
एतत्सर्वं समासेन वक्तुमर्हसि मे प्रभो।।

ईश्वरः -

तत्सर्वं क्रमशो वक्ष्ये श्रूयतां चतुरानन।
अनावृष्ट्यादिकालेषु ज्वरमारीप्रवर्तने।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

महारोगसमुत्पत्तौ युद्धारम्भे तथैव च।
शत्रुभिः पीडने काले क्षीरस्नानं विधीयते।
उत्तमं कापिलं क्षीरं..................।। इत्यादि।

अथ **घटस्नानकालमाह** -

राज्ञाभिषेक-जननर्क्षयुतेऽपि काले
चाद्यन्तयोरपि युधो, भजनादिकाले।
अन्यत्र मङ्गलदिनेऽपि च पूर्वसन्ध्यां
कृत्वा चरेत्परशिवस्य घटाभिषेकम्।। ४१।।

राज्ञेति। राज्ञः अभिषेकजननर्क्षयुते - पट्टाभिषेकनक्षत्रयुक्ते जन्मनक्षत्रयुक्ते वा काले, **युधः** - यद्धस्य आद्यन्तयोश्च, **भजनादिकाले** - दीक्षापूर्वकं प्रथमं शिवार्चनादिस्वीकारकाले, **अन्यत्र मङ्गलदिने** - अन्येषु मङ्गलकालेषु वा, **पूर्वसन्ध्यां कृत्वा** - प्रातःकालपूजानन्तरं, परशिवस्य घटाभिषेकाख्यं कर्म कुर्यात्।

तदुक्तं **सूक्ष्मे** -

घटस्नानं प्रवक्ष्यामि शृण त्वं तत्प्रभञ्जन।
सर्वरोगविनाशार्थं महामारीविनाशनम्।।

अपमृत्युविनाशार्थं राष्ट्रदुर्भिक्षनाशनम्।
जयार्थं चैव श्रेयोऽर्थं सर्वसिद्धिकरं शुभम्।
नृपाणां जन्मनक्षत्रे अभिषेकर्क्ष एव वा।।

भजनारम्भसमये युद्धारम्भावसानके।
अन्यस्मिन्मङ्गले काले यथा कर्तुर्मनोरमे।।

निश्चित्य दिवसात्पूर्वे भूसुरान् भोजयेत्ततः।
तद्दिने चैव कर्तव्यं पूर्वसन्ध्यावसानके।। इत्यादि।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

अथ **घृतधारा कालमाह -**

स्यादाश्विनप्रभृति मासचतुष्टयेऽपि
मासर्क्ष-जन्मदिनयोरपि पुण्यकाले।
अत्यद्भुतेऽद्भुतदिनेऽसितपक्षमध्ये
धारा घृतस्य विधिवद् गिरिशे विधेया।। ४२।।

स्यादिति। आश्विनप्रभृतिमासचतुष्टये - आश्वयुज-कार्तिक-मार्गशीर्ष-पुष्यमासेषु, **मासर्क्षजन्मदिनयोः** - मासनक्षत्रजन्मनक्षत्रयोः, **पुण्यकाले** - अयनविषुवोपरागादिषु, **अत्यद्भुते** - महाद्भुते, **अद्भुतदिनेषु** - केवलाद्भुतदिनेषु, **असितपक्षमध्ये** - कृष्णाष्टम्याम्, एतेषु कालेषु **गिरिशे** - परमेश्वरे, **घृतधारा** - घृतधाराख्यं कर्म विधेया स्यात्।

तदुक्तं **सूक्ष्मे -**

घृतधाराविधिं वक्ष्ये शृणु त्वं तत्प्रभञ्जन।
श्रीकरं विजयं पुण्यमायुरारोग्यवर्धनम्।।

अपमृत्युविनाशार्थं सर्वशत्रुनिवारणम्।
वर्षार्थं च जयार्थं च ज्वरापस्मारनाशनम्।।

सर्वरोगविनाशार्थं महापातकनाशनम्।
अयने विषुवे चैव ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः।।

पुष्यमासेऽश्वयुङ्मासे धनुर्मासे च कार्तिके।
मासनक्षत्रजन्मर्क्षे शान्त्यह्नि पुण्यऋक्षके।।

महाद्भूतेऽद्भते चैव कृष्णाष्टम्यां विशेषतः।
एवमादिषु कालेषु घृतधारां समाचरेत्।। इति।

अथ **अष्टमीपूजाकालमाह -**

कृष्णाष्टमी तु परया यदि पूर्वया वा
विद्धा शिवस्य यजने निशि पूर्वयाम्मे।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

ग्राह्यैव साम्यविषये सति पूर्वविद्धा
मासेषु मार्गमुखतस्त्रिपुरां जयान्ते।। ४३।।

कृष्णाष्टमीति। कृष्णाष्टमी - कृष्णपक्षाष्टमी, **निशि पूर्वयामे - परया** - नवम्या वा, **पूर्वया** - सप्तम्या वा, **विद्धा** - यदि सैव शिवस्य, **यजने** - पूजायां **ग्राह्या**। **साम्यविषये** - दिवसद्वयेऽपि, निशिपूर्वयामयोस्समा चेत्, **पूर्वविद्धैव** - सप्तमीविद्धैव ग्राह्या। तत्र न्यूनाधिकपक्षे अधिकैव ग्राह्येति भावः। इयं च पूजा सर्वमासेषु कर्तव्या। तत्राप्यारम्भनियममप्याह, **मार्गमुखतः**- मार्गशीर्षमारभ्य चाष्टमीपूजायाः कारणमाह। **त्रिपुरां** - पुरत्रयस्य, **जयान्ते** - विजयावसानविषये। तथाचोक्तम् **अंशुमत्तन्त्रे** -

अष्टम्याराधनं वक्ष्ये श्रूयतां रविसत्तम।
सर्वलोकहितं पुण्यं सर्वैश्वर्यप्रदायकम्।।
इष्टकाम्यार्थसिध्यर्थं भोगमोक्षप्रदायकम्।
सर्वशत्रुक्षयकरं सर्वपापविनाशनम्।।
व्रतानामुत्तमं ज्ञेयं कृष्णाष्टम्यां यजेच्छिवम्।
मार्गशीर्षकमासे तु कृष्णपक्षेऽष्टमीतिथौ।।
पुरत्रयजयान्ते तु उष्णशान्त्यर्थकारणम्।
रात्रौ प्रथमयामे तु सर्वदेवैस्सुपूजितम्।।
कपिलाया घृतेनैव क्षीरेणैवाभिषेचयेत्।
स्तुत्वा तु द्वादशाख्याभिः सम्पूज्य परमेश्वरम्।।
एवं क्रमेण सम्पूज्य कृष्णाष्टम्यां महाव्रतम्।
अहोरात्राष्टमी मुख्या, परविद्धा च मध्यमा।।
पूर्वविद्धाऽधमा प्रोक्ता चाष्टम्यां शिवमर्चयेत्।
प्रदोषे च कलामात्रमष्टमी सम्प्रगृह्यताम्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

एकमासे द्विपक्षे तु चाष्टमी सम्प्रशस्यते।
तन्मासमधिकं चोक्त्वा द्विपक्षे च शिवं यजेत्।।
यन्मासे चाष्टमी हीना तन्मासादूर्ध्वमासके।
स्वतिथिद्वयसम्प्राप्ते हीनमासार्धकं यजेत्।।
पूर्वे तु चापराष्टम्यामपरे पूर्वमर्चयेत्।
अस्तमयं समारभ्य सार्धेन सप्तनाडिका।।
पूर्वया परया विद्धा चाष्टमी दृश्यते यदि।
तस्यां प्रथमयामे तु चाष्टम्यां हि महाव्रतम्।।
पूर्वविद्धैव कर्तव्या बुधैः कृष्णाष्टमी तिथिः।
सायं सन्ध्यार्चनायुक्तं घृतस्नानं विशेषतः।। इत्यादि।

अथ **मौक्तिकग्रहणकालमाह** -

चैत्रे चोर्जतपस्ययोरथ सिते पक्षे नवम्यादि षट्
कृष्णे चेच्चतुरस्तिथीन् भृगुमुखं त्यक्त्वा च वारत्रयम्।
वेधः पुष्यमघोत्तराश्विसवितृश्रोणासु योगे शुभे
मेषे कर्क्यलिसिंहभेषु च घटे कुर्वीत मुक्ताग्रहम्।। ४४।।

चैत्रेति। तत्र प्रथमं मासविधिमाह - **चैत्रे** - चैत्रमासे, **ऊर्ज तपस्ययोः**- कार्तिकफाल्गुनमासयोः। अथ तिथिवारौ निषेधमुखेनाह - **सिते पक्षे** - शुक्लपक्षे, **नवम्यादिषट् तिथीन्** - नवम्यष्टमी चतुर्थी द्वितीया तृतीया पर्वाख्याः षट् तिथीः, **कृष्णे** चेत् - कृष्णपक्षे चेत्, **चतुरस्तिथीन्** - अष्टमीनवमीत्रयोदश्यमावस्याख्याः, **भृगुमुखं वारत्रयं च** - शुक्रशनैश्चरादित्यवारांश्च, **त्यक्त्वा** - अन्ये ग्राह्या इत्यर्थः। अथ नक्षत्राण्याह - **वेधः** - रोहिणी, **पुष्य** - प्रसिद्धः, **मघा** - प्रसिद्धा, **उत्तर** - उत्तरफल्गुन्युत्तराषाढोत्तरप्रोष्ठपदास्तिस्रः, **अश्वि** - अश्विनी, **सवितृ** - हस्तः, **श्रोणा** - श्रवणम्। एतेषु नवनक्षत्रेषु। अथ योगविधिमाह - **योगे शुभे** - शुभयोगे आगमोक्त वज्राद्यष्टादश योगेषु। लग्नान्याह-

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

मेषे, कर्कि - कर्कटकः, **अळि** - वृश्चिकः, **सिंहं** - सिंहलग्नं, **घटः** - कुम्भः। एतेषु पञ्चसु राशिषु मुक्ताग्रहं - मौक्तिकग्रहणाख्यं कर्म कुर्वीत।

तथाचोक्तं **सूक्ष्मे** -

मौक्तिकग्रहणं वक्ष्ये श्रूयतां तत्प्रभञ्जन।
फाल्गुने चैत्रमासे वा कार्तिके वाऽपरेपि च।।

पूर्वपक्षे प्रशस्तं हि चापरे वा प्रकीर्तितम्।
पूर्वपक्षे गृहीतं चेदष्टमीं नवमीं तथा।।

द्वितीयां च तृतीयां च चतुर्थीं पर्व एव च।
वर्जयेत्तु प्रयत्नेन शेषं सङ्गृह्य बुद्धिमान्।
कृष्णपक्षे गहीतं चेत् षष्ठीं चैकादशीं तथा।।

अष्टमीं नवमीं चैव दर्शञ्चैव त्रयोदशीम्।
वर्जयेत्तु प्रयत्नेन, अन्ये च तिथयो मताः।।

अथवान्यप्रकारेण ऋक्षेण ग्रहणं मतम्।
आश्वयुग्रोहिणी चैव पुष्यञ्च मघमेव च।।
उत्तरत्रितयं चैव हस्तश्रवणमेव च।।

एतदृक्षं गृहीतव्यमन्यदृक्षन्तु कन्यसम्।
शुक्रवारं च मन्दं च आदित्यं वर्जयेत्क्रमात्।।

वज्रसिद्धिस्तथाचैव परिघश्शिव एव च।
सिद्धस्साध्यश्शुभश्शुभ्रो ब्राह्मो माहेन्द्र एव च।।

आयुष्मान् प्रीतिरेवञ्च सौभाग्यं शोभनस्तथा।
धृतिश्शूलं च कर्तव्यं गण्डो वृद्धिरिहोच्यते।।

एते च शुभदाः प्रोक्ताश्चान्ययोगांश्च वर्जयेत्।
मेषश्च कर्कटश्चैव सिंहो वृश्चिक एव च।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

कुम्भश्चैव शुभा ज्ञेयाश्चान्यराशींश्च वर्जयेत्।
एवं कालविधानज्ञस्तत्काल इदमारभेत्।।
निश्चित्य दिवसात्पूर्वे प्रातः सन्ध्यावसानके। इत्यादि।

अथ मृगमदाभिषेककालमाह -

राजर्क्षे षडशीतिके शिवहरि ब्रह्मर्क्षकेष्वष्टमी
दर्शाऽऽदित्यशशिग्रहेषु च तथा चैत्रे तु चित्रर्क्षके।
फाल्गुन्यामपि फाल्गुने मृगमदैस्स्नानं शिवस्योदितं
सर्वाभीष्ठफलप्रदं विजयदं सर्वाध्वरेज्याफलम्।। ४५।।

राजर्क्षेति। राजर्क्षे - राज्ञां जन्मनक्षत्रे, **षडशीतिके** - मिथुन-कन्या-धनुर्मीनमासादिमदिवसेषु। तदुक्तं **निश्वासकारिकायाम्** -

मिथुनं कन्यका चैव धनुर्मीनं तथैव च।
षडशीतिमुखान्येवमपराः परिकीर्तिताः।।

शिवहरिब्रह्मर्क्षकेषु - आर्द्रा-श्रवण-रोहिणीषु, **अष्टमी-दर्शाऽऽदित्य-शशिग्रहेषु च चैत्रे तु** - चित्रर्क्षके-चैत्रमासे चित्रानक्षत्रे तथा **फाल्गुनमासि फल्गुनी नक्षत्रे** - एतेषु कालेषु शिवस्य मृगमदैस्स्नानमुदितम् आगमैरितिशेषः। तत्फलान्याह **सर्वाभीष्टफलप्रदं विजयदं सर्वाध्वरेज्याफलम्** सकलयजन-फलप्रदं च भवति। तथा चोक्तम् **अंशुमत्तन्त्रे** -

वक्ष्ये मृगमदस्नानं श्रूयतां रविसत्तम।
कीर्तिदं विजयं पुण्यमारोग्यश्रीप्रदं ततः।।
सर्वदानफलं चैव सर्वयज्ञेषु यत्फलम्।
सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वदेवार्चनं तु यत्।।
तत्फलं कोटिगुणितं स्नानं मृगमदेन तु।
फाल्गुने मासि फल्गुन्यां चित्रायां चैत्रमासके।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

नृपजन्मर्क्षके वापि षडशीतिमुखेष्वपि।
ब्रह्मविष्णुशिवर्क्षेषु चामावास्याष्टमी तथा।।
ग्रहणादि महाकाले कस्तूरी स्नानमाचरेत्।। इति।

अथ शङ्खाभिषेककालमाह -

ईशस्यामृतसिद्धयोगदिवसे दर्शे रवेः सङ्क्रमे
जन्मर्क्षेऽपि च पक्षमध्यमतिथौ शैवे तिथौ देशिकः।
शङ्खैरुत्तममध्यमाधममुखैरेकोनपञ्चाशता
सर्वेष्टाय शतेन वा दशशतैर्वा स्नापयेच्छङ्करम्।। ४६।।

ईशस्येति। स्पष्टोऽर्थः। तथाचोक्तम् **अंशुमत्तन्त्रे** -

शङ्खाभिषेचनं वक्ष्ये श्रूयतां रविसत्तम।
आयुश्री-मृत्युजयदं, व्याधिनाशं, रिपुक्षयम्।।
धर्मार्थकाममोक्षार्थं पुत्रपौत्रविवर्धनम्।
शान्तिकं पौष्टिकं प्रोक्तं सर्वपापविनाशनम्।।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन शङ्खतोयाभिषेचनम्।
रोहिण्यां शनिसंयोगे, गुरुपुष्ये तथैव च।।
आदित्यहस्तसंयुक्ते, भृगु-रेवति-संयुते।
कुजाश्विनीसमायुक्ते, बुधानूराध एव च।।
सोमवैष्णवसंयुक्ते यजमानानुकूलतः।
अष्टम्यां च चतुर्दश्याममायामपि सङ्क्रमे।
यजमानस्य जन्मर्क्षे कुर्याच्छङ्खाभिषेचनम्।।
शङ्खं त्रिविधमित्युक्तं पुमान्नारी नपुंसकम्।
मूलस्थूलं भवेन्नारी चाग्रस्थूलं नपुंसकम्।।
मूलमग्रसमं चैव पुंलिङ्गमिति निश्चितम्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

शङ्खं चतुर्विधं ज्ञेयं ब्राह्मणादिक्रमेण तु।
लघुश्चाळिकसद्भावं दीर्घाग्रं पृष्ठतस्समम्।।
उदरं पूर्णयित्वा तु ब्राह्मशङ्खमिहोच्यते।।
क्षत्रियं शङ्खमेवं च ईषत्पीतप्रभं तथा।
मूलं दीर्घं लघुश्चैव वैश्यशङ्खमिति स्मृतम्।।
शूद्रशङ्खं लघुश्चैव दीर्घाग्रं ह्रस्वपृष्टकम्।।
शङ्खलक्षणमित्युक्तं शङ्खोद्भवमतःपरम्।
ताम्रपर्ण्युद्भवं शङ्खं उत्तमं चेति कीर्तितम्।।
गङ्गायां मध्यमं चैव नर्मदायान्तु कन्यसम्।
एवं त्रिविधमित्युक्तं शङ्खरूपमिहोच्यते।।
दक्षिणावर्त शङ्खन्तु जातिश्रेष्ठमिहोच्यते।
तच्छङ्खं मध्यमे स्थाप्य अन्यांश्च परितो न्यसेत्।।
पूर्वोक्तलक्षणं चैव चाढकेनैव पूरयेत्।
तदर्धं मध्यमं चैव तदर्धमधमं भवेत्।।
दक्षिणावर्तकं शङ्खं स्वप्रमाणं विधीयते।
पुच्छाग्रे हेमरत्नादि भूषितं जातिसुन्दरम्।।
सहस्रशङ्खं संस्थाप्य उत्तमं चेति कीर्तितम्।
शङ्खानां शतसङ्ख्यानां स्थापनं च क्रमेण तु।।
शङ्खमेकोन पञ्चाशत्कन्यसं चैवमेव च।। इत्यादि।

अथ काम्यार्थपूजाकालमाह -

रोहिण्यामनिलोत्तरेषु गुरुभे हस्ते च मैत्रर्क्षके
सोमादित्य बुधासुरेडित दिनेष्वादित्य सोमग्रहे।
पञ्चम्यामथ पर्वणोश्च भजने मासर्क्षमासान्तयोः
पक्षोपान्तिम मध्ययोरयनयोः काम्यार्थपूजां चरेत्।। ४७।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

रोहिण्यामिति। तत्र प्रथमं नक्षत्राण्याह - **रोहिण्याम्, अनिल..** - स्वात्यां, **उत्तर..** - उत्तरत्रितये, **गुरुभे** - पुष्ये, **हस्ते, मैत्रर्क्षके** - अनूराधायाम्, **सोमादित्यबुधासुरेडितदिनेषु - असुरेडितः** - शुक्रः, **आदित्यसोमग्रहे** - सूर्यचन्द्रोपरागयोः, **भजने** - दीक्षापूर्वकप्रथमशिवपूजासमये, **मासर्क्ष** - चित्रादि द्वादशनक्षत्राणि, **मासान्त** - मासान्तदिवसाः। एतेषु, अपि च **पक्षोपान्तिम मध्ययोः** - चतुर्दश्यष्टम्योः, **अयनयोः** - मकरकर्कटसङ्क्रान्त्योः, एतेषु कालेषु **काम्यार्थपूजां चरेत्।** तथा चोक्तम् **अंशुमत्तन्त्रे** -

काम्यार्थयजनं वक्ष्ये श्रूयतां रविसत्तम।
आयुः श्रीकीर्तिजयदं व्याधिनाशं रिपुक्षयम्।।
अपमृत्युविनाशार्थं सर्वपापक्षयावहम्।
इष्टकाम्यार्थसिध्यर्थं पूजाकालविधिं शृणु।।
रोहिण्यनिलपुष्यर्क्षे हस्तोत्तरेषु-मित्रभे।
रविवारे सोमवारे तथैव बुधशुक्रयोः।।
अयने विषुवे चैव ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः।
अष्टम्यां च चतुर्दश्यां पञ्चम्याञ्च द्विपर्वणि।।
कर्तुस्तु जन्मनक्षत्रे भजने मासऋक्षके।
मासान्ते सङ्क्रमे वापि अन्यपुण्यदिनेऽपि वा।। इत्यादि।

अथ मुकुटारोपणकालमाह -

याते तथोदगयनं द्युमणौ तु, राज-
ग्रामानुकूल यजमान शिवर्क्षकेषु।
आद्यन्तयोरपि युधो मुकुटं शिवाय
दद्याद्दिनेषु महितेषु सिते च पक्षे।। ४८।।

यात इति। द्युमणौ - सूर्ये, **उदगयनं याते** - उत्तरायणं गते सति, **राजग्रामानुकूलयजमान-शिवर्क्षकेषु** - राजानुकूलऋक्षे ग्रामानुकूलऋक्षे,

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

यजमान जन्मर्क्षे, **शिवऋक्षे** - आर्द्रायां च, **युधः** - युद्धस्य, **आद्यन्तयोश्च, महितेषु**- प्रशस्तेषु दिनेषु, **सितपक्षे** - शुक्लपक्षे, शिवाय मुकुटं दद्यात्। तदुक्तं **सूक्ष्मे** -

मुकुटारोहणं वक्ष्ये शृणु त्वं तत्प्रभञ्जन।
आयुरारोग्यफलदं पुत्रपौत्रप्रवर्धनम्।।
सर्वसिद्धिकरं पुण्यं शत्रुनाशकरं परम्।
उत्तरायणकाले तु शुक्लपक्षे शुभे दिने।।
राजग्रामानुकूलर्क्षे देवनक्षत्रकेऽपि वा।
युद्धारम्भावसाने वा यजमानदिनेऽपि वा।।
मुकुटारोपणं कुर्याद्विधानेन च बुद्धिमान्।। इति।

मुकुटलक्षणं च तत्रैव प्रतिपादितम्। यथा -

मुकुटस्य विधिं वक्ष्ये शृणु त्वं तत्सदागते।
तल्लक्षणं त्रिधा प्रोक्तं किरीटं च करण्डकम्।।
जटामुकुटमेतेषु जटामुकुटलक्षणम्।
वक्ष्यते निष्कलस्यापि सकलस्य च साम्प्रतम्।।
स्वर्णसङ्ख्याविधानं च श्रेष्ठमध्याधमक्रमात्।
त्रिसहस्रं सत्रिशतं सत्रित्रिंशतिनिष्ककम्।।
त्रिगुञ्जैस्त्रिशतं सत्रित्रिंशन्निष्कं त्रिगुञ्जयुक्।
सत्रिंशच्छतनिष्कन्तु त्रिगुञ्जैश्शिवमौलिषु।।
शतं विना च तन्मानं सोमस्कन्दादिमौलिषु।
तन्मानं द्विगुणं वाऽथ त्रिगुणं वा विधीयते।।
तत्तत्सङ्ख्याविधानेन शुद्धजम्बूनदं ग्रहेत्।। इत्यादि।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

शैवव्रतविशेषाः

अथ षट्सहस्रकालोत्तरप्रतिपादिताः केचन काम्यव्रतविशेषकालाः सङ्क्षिप्य लिख्यन्ते। तत्र यथा -

भूतपतिव्रतम्

फाल्गुने चैव भूतायां तस्माद्भूतपतिं यजेत्।
अष्टम्यां च चतुर्दश्यां वृतान्येव कृतानि तु।।

स्कन्दव्रतम्

चैत्रशुक्लात्समारभ्य कर्तव्यमधुनोच्यते।
उपोष्य शुचिना षष्ठ्यां विशेषात्षण्मुखं यजेत्।।

मातृव्रतम्

चैत्रशुक्लनवम्यां तु मातृव्रतं समाचरेत्।
चतुष्षष्टिस्तु सम्पूज्या भैरवेण समन्विताः।।
नवम्यां पूजयेद्यस्तु मासि चाश्वयुजे तथा।
अखण्डितप्रभावस्तु भवेद्वै नात्रसंशयः।।

अनङ्गव्रतम्

चैत्रशुक्लत्रयोदश्यां अनङ्गं तु पटे लिखेत्।
पुष्पमण्टपमध्ये तु रम्योद्याने तु पूजयेत्।।
पुमान् कामितमाप्नोति सर्वस्यैव प्रियो भवेत्।
सौभाग्यं प्राप्नुयान्नारी इहलोके परत्र च।।
मासि मासि यजेद्वाथ यथाऽनुक्रमयोगतः।
मासि भाद्रपदे यत्नादनङ्गं पूजयेत्सदा।।

गौरीव्रतम्

गौरीव्रतमथो वक्ष्ये स्त्रीणां सौभाग्यवर्धनम्।
चैत्रशुक्लतृतीयायां गौरीव्रतं समाचरेत्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

सूर्यव्रतम्

अथ वक्ष्ये विशेषेण सूर्यव्रतमनुत्तमम्।
नक्षत्रतिथियोगं च ग्रहयोगमथ शृणु।।
अष्टम्यां च चतुर्दश्यां पक्षयोरुभयोरपि।
अश्विनी-रोहिणी-पुष्य-मघास्तिस्रस्तथोत्तराः।।
श्रवणं रेवती चैव यदा भवति षण्मुख।
भास्करश्चन्द्र आदित्यः कविस्सोमसुतो गुरुः।।
नक्षत्रानुक्रमेणैव यदि स्युस्तिथयः शृणु।
अश्विनीत्यादि वारेषु यदि शुक्लचतुर्दशी।।
तस्यां विशेषतः कार्यं शिवस्य परमात्मनः।
अङ्गमार्गं रोचनाय रतेः पुष्पैः प्रपूजयेत्।। इत्यादि।

अथ चन्द्रव्रतम्

अष्टम्यां रोहिणी स्यात्तु तदा चन्द्रव्रतं चरेत्।
शिवं सम्पूज्य विधिवत् स्नानैः पञ्चामृतादिभिः।।
विलेपनं तु चन्द्रेण चन्दनेन तु वाहितम्।। इत्यादि।

भूमिव्रतम्

शुक्लपक्षे चतुर्दश्यां यदि तिष्यार्कसम्भवः।
पूजयेत्पूर्वविधिना चोपवासेन शूलिनम्।।
कुङ्कुमैश्चाङ्गरागैस्तु गन्धपुष्पैः प्रपूजयेत्।
पायसं सघृतं देयं प्रस्थमात्रप्रमाणतः।।
भूमिदानं प्रकर्तव्यं शिवभक्ताय यत्नतः।
अनेन व्रतमुख्येन पृथ्वीशत्वमवाप्नुयात्।
एतद्भूमिव्रतं नाम पृथ्वीपालस्तु कारयेत्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

देवव्रतम्

बृहस्पतिमघायोगश्चतुर्दश्यां यदा भवेत्।
उपोष्य पूजयेत्तस्यां देवदेवं महेश्वरम्।।
महास्नानप्रकारेण महावर्तीपुरस्सरम्।
अङ्गारकं चन्दनेन शुक्लपुष्पैः प्रपूजयेत्।।
धूपं तु चलनं देयं लघुना चन्द्रसम्मितम्।
सितवस्त्राणि चाश्वं च प्राचार्याय प्रदापयेत्।।
जातीफलैः प्राशनं च रात्रौ जागरणं हितम्।
एतद्देवव्रतं नाम आयुः श्रीकीर्तिवर्धनम्।।

राजराजेश्वरव्रतम्

बुधे स्वात्यात्मको योगः यदाष्टम्यां प्रजायते।
उपोषितस्तु विधिना महास्नानपुरस्सरम्।।
पूजयेत्तु विरूपाक्षमङ्गारकं च तत्समम्।। इत्यादि।
राजराजेश्वरपदं प्राप्नुयाद्रोमहर्षणम्।
राजराजेश्वरं तेन व्रतमेतत्प्रकाशितम्।।

महाव्रतम्

शुक्लश्रवणयोगस्तु यदाष्टम्यां प्रजायते।
चतुर्दश्यामथो वत्स महाव्रतं समाचरेत्।।
उपोषितस्तु विधिना महास्नानं समाचरेत्।। इत्यादि।
पितॄन् पितामहं चैव तथैव प्रपितामहान्।
पुत्रान् पौत्रान् प्रपौत्रांश्च शिवलोकं नयेत्फलम्।
इदं महाव्रतं तस्मात्कर्तव्यं पृथिवीश्वरैः।।

विश्वरूपव्रतम्

रेवतीचन्द्रयोगस्तु सिताष्टम्यां यदा भवेत्।
भूतायां वा महासेन! तदा व्रतमिदं शृणु।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

यान् यान् कामयते मन्त्री तांस्तान् कामानवाप्नुयात्।
विश्वरूपमिदं तेन व्रतमेतदुदाहृतम्।
कुशोदकप्राशनं च रात्रौ जागरणं ततः।। इत्यादि।
नक्षत्रतिथियोगेन तिथीनां ग्रहयोगतः।
पुनरेव प्रवक्ष्यामि व्रतानि तु यथास्थितम्।।

पुत्रव्रतम्

रोहिण्यां चाष्टमीयोगो यदा भवति तत्ततः।
विशेषपूजा कर्तव्या पुत्रकामैः प्रयत्नतः।।

सर्वकामव्रतम्

पुष्यशुक्लचतुर्दश्यां गुरुयोगो यदा भवेत्।
अथवा सोमसंयोगे विशेषात्पूज्यशङ्करम्।।
पायसं घृतसम्मिश्रं शिवाय विनिवेदयेत्।
धूपदीपोपहाराद्यैः पूर्ववत्पूजयेच्छिवम्।
प्राशनं तु घृतं कार्यं सर्वकामप्रदं व्रतम्।।

शिवव्रतम्

आदित्यरेवती योगश्चतुर्दश्यां यदा भवेत्।
अष्टम्यां वा महायोगाच्छिवं सम्पूज्य पूर्ववत्।।

चन्द्रव्रतम्

अष्टमी मृगसंयोगात्तदा चन्द्रव्रतं चरेत्।
प्रागुक्तेन विधानेन शिवं सम्पूज्य यत्नतः।।
दधिक्षीरं तु नैवेद्यं प्राशनं क्षीरमेव च।
कीर्तिमारोग्यमैश्वर्यं प्राप्नुयान्नानृतं वचः।।

भौमव्रतम्

अश्विनी भौमसंयोगश्चतुर्दश्यां यदा भवेत्।
अष्टम्यां रोहिणीयोगे तदा भौमव्रतं चरेत्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

सम्पूज्य परया भक्त्या शिवं पञ्चोपचारतः।
रक्तोत्पलप्राशनं च साम्राज्यं प्राप्नुयात्सुत।।

बुधव्रतम्

रोहिणीबुधसंयोगश्चतुर्दश्यां यदा भवेत्।
अष्टम्यां वा महासेन! बुधव्रतं समाचरेत्।।

शिवः पूज्यो विधानेन महास्नानपुरस्सरम्।
महावर्तिसमोपेतं प्राशनं पायसं घृतम्।।
पुत्रार्थदारपशवो वर्धन्ते तस्य नान्यथा।

गुरुव्रतम्

रेवती गुरुसंयोगश्चतुर्दश्यां यदा भवेत्।
अष्टम्यां तिष्यसंयोगाद् गुरुव्रतं समाचेरत्।।
प्राशनं कपिलाज्यं तु ब्राह्मीरससमन्वितम्।
वागीशत्वमवाप्नोति घृतस्यास्य प्रभावतः।।

शुक्रव्रतम्

श्रवणं भार्गवयुतं चतुर्दश्यां यदा भवेत्।
शुक्रव्रतं तदा सिद्धं पुनर्वस्वष्टमी यदा।।
सम्पूज्य परमेशानं यथा विभवविस्तरैः।
प्राशनं मधुनैवात्र महाधनमवाप्नुयात्।।

शनिव्रतम्

भरणीशनियोगस्तु चतुर्दश्यां यदा भवेत्।
अग्नियोगस्तथाष्टम्यां तदा व्रतमिदं चरेत्।।

---

१. विरुद्धश्शोभनो

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

शिवं सम्पूज्य विधिवत्प्राशनं दधि एव च।
शनिरेकादशस्थो हि फलं यच्छति शोभनम्।।
विरुद्धोऽपि शुभो वत्स[1] तदर्थं तु व्रतं चरेत्।
हेमयुग्मं प्रवालं च काकरं शुद्धमेव च।।
शङ्खं सतारं लोहं च क्रमाद्यत्नेन दापयेत्।
यथासम्भवतो वत्स! आचार्याय प्रदापयेत्।।

।। इति ग्रहव्रतप्रकरणम्।।

।। अथ कृष्णाष्टमी व्रतारम्भः।।

कार्तिकेयः

व्रतानि सविशेषाणि मासि मासि वद प्रभो।
यावद्वै वत्सरं कृत्स्नं प्राणिनां स्नेहवत्सलम्।।

ईश्वरः

कृष्णाष्टम्यां मार्गशीर्षे नक्तभोजी यदा भवेत्।
शङ्करं नाम वै रुद्रं भवान्या सह पूजयेत्।।
ईश्वरं बिन्दुना देवीं महाशङ्करनामतः।
स्वमन्त्रोपरि पूजां तु विशेषेण तु कारयेत्।।
अप्तोर्यामस्य यज्ञस्य फलं शतगुणं लभेत्।
गोमूत्रं चुलुकं पीत्वा हविष्यान्नं तु कारयेत्।।
शम्भुरुद्रं च शर्वाण्या पौषे सम्पूज्य पूजयेत्।
शिवभक्तांस्तु सम्पूज्य कृष्णाष्टम्यां शिखिध्वज।।
आचार्यपूजां निर्वत्य गोघृतं त्रिफलं पिबेत्।
हविष्यान्नं ततो भुक्त्वा वाजपेयफलं लभेत्।।
माघे मासीश्वरं नाम कृष्णाष्टम्यां प्रपूजयेत्।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

अम्बिकासहसंयुक्तं पूर्ववन्मन्त्रसंयुतम्।।
शैवाचार्यान् पूजयित्वा क्षीरं प्राश्य फलत्रयम्।
गोमेधशतपुण्यं तु प्राप्नुयाद्विधिना सुत।।
फाल्गुनस्याऽसिताष्टम्यां महादेवं समर्चयेत्।
मालिन्या तु समायुक्तं नित्यकृत्यादनन्तरम्।।
शिवभक्ताय भूर्देया तिलानां प्राशनं शुभम्।
राजसूयायुतफलं लभेरन् शिवयोगिनः।।
चैत्रे स्थाणुं मृडानीं च कृष्णाष्टम्यां प्रपूजयेत्।
सुवर्णकृतभूषाद्यैः वित्तशाठ्यं विना सुत।।
ईषद्दग्धं (?) यवं प्राश्यमश्वमेधायुतं फलम्।
वैशाखे शिवनामानं शक्त्या सह यदार्चयेत्।।
पूर्वोक्तेन विधानेन शिवभक्तं तदार्चयेत्।
कुशोदकं च सम्प्राश्य नरमेधायुतं फलम्।।
ज्येष्ठे पशुपतिं पूज्य पार्वत्या सहितं तदा।
नित्यं निर्वृत्य तत्रैव सम्पूज्य विधिना सुत।।
गोविषाणोदकं प्राश्य गोमेधफलमाप्नुयात्।
आषाढे चोग्ररुद्रं तु मनोन्मन्या सहार्चयेत्।।
कुशोदकं तु सम्प्राश्य राजसूयफलं लभेत्।
श्रावणे शर्वनामानं वामाशक्त्या सहार्चयेत्।।
पद्मोदकं तु सम्प्राश्य सर्वयज्ञफलं लभेत्।
मासि भाद्रपदेऽष्टम्यां त्र्यम्बकं नाम पूजयेत्।।
ज्येष्ठाशक्तिसमायुक्तं प्रागुक्तेन विधानतः।
प्राशयेद्बिल्वपत्रं तु गुरुपूजादनन्तरम्।।
सम्यक्क्रतुशतं तेन कृतं भवति नान्यथा।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

मासि चाश्वयुजे पूज्य ईश्वरं कान्तया सह।।
रत्नोदकेन सम्प्राश्य पौण्डरीकायुतं लभेत्।
कार्तिके मदनारातिं मनोन्मन्या सहार्चयेत्।।
गुरुं सम्पूज्य विधिवत्प्राशयेच्च गवां दधि।
अग्निष्टोमायुतं तेन इष्टं भवति षण्मुख।।
वर्षान्ते भोजयेद्विप्रान् शिवभक्तिपरायणान्।
भूमिकुञ्जरयानैश्च रत्नद्रविणविस्तरैः।।
पूजयेत्परया भक्त्या व्रतानां यो गुरुर्भवेत्।
वित्तशाठ्यान्महासेन न तत्फलमवाप्नुयात्।।

।। इति कृष्णाष्टमीव्रतम्।।

पिष्टव्रतम्

पौषमासे तु सम्प्राप्ते पक्षयोरुभयोस्सुत।
चतुर्दश्यामथाष्टम्यां पौर्णमास्यामथापि वा।।
नित्यं निर्वृत्य विधिवत्ततः काम्यं समाचरेत्।
विशेषपूजा तत्रैव कर्तव्या शुद्धचेतसा।।
नैवेद्यं यावकप्रस्थं खण्डक्षीराज्यसंस्कृतम्।
रुद्रसख्यांस्तु वै विप्रान् भोजयेच्चैव रक्षयेत्।।
वितस्तिमात्रां प्रकृतिं यवपिष्टविनिर्मिताम्।
सशृङ्गखुरलाङ्गूलां कृतभूषां तु कारयेत्।।
शिवाय तु प्रदातव्या व्रतस्य गुरवे ततः।
सुवाहनसमायुक्ता व्रतपुण्यमतः शृणु।।
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानैस्सार्वकामिकैः।
रुद्रवृन्दसमाकीर्णैः रुद्रकन्या समावृतैः।।
वृषभस्यन्दनैर्युक्तो नानागीतरवान्वितः।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

त्रिस्सप्तकुलसंयुक्तो यात्यसौ यत्र शङ्करः।।
यावत्तद्रोम सङ्ख्यातं तत्प्रसूतिकुलेष्वपि।
तावद्युगसहस्राणि रुद्रलोके महीयते।।
सामीप्यं तु समासाद्य सायुज्यं यान्ति चान्ततः।
अनेन विधिना माघे प्रस्थपिष्टमयं यवैः।।
समाप्य च विधानेन चक्रवर्तिपदं लभेत्।
फाल्गुने तु तथा वज्रं निवेद्य तत्फलं लभेत्।।
चैत्रे शक्तिं पिष्टमयीं निवेद्य च शिवाग्रतः।
स मुञ्चति ब्रह्महत्यां शिवलोकमवाप्नुयात्।।
वैशाखे मासि दण्डास्त्रं शिवस्याग्रे निवेदयेत्।
हस्तार्धपिष्टजं कार्यं पूजान्ते तु निवेदयेत्।।
मुच्यते पञ्चपापेभ्यो रुद्रलोके महीयते।
ज्येष्ठे पिष्टमयं खड्गं शिवाय विनिवेदयेत्।।
मुच्यते स कृतघ्नत्वाद्रुद्रलोकं च गच्छति।
आषाढे पिष्टजं पाशं शिवाय विनिवेदयेत्।।
मुच्यते दुष्कृतैस्सर्वैरिह जन्मनि सञ्चितैः।
ध्वजं पिष्टमयं यस्तु शिवस्याग्रे निवेदयेत्।।
श्रावणे तु विधानेन सोऽक्षयं मोक्षमाप्नुयात्।
मासि भाद्रपदे यस्तु गदां पिष्टमयीं ददेत्।।
निधीशत्वं तु सम्प्राप्य शिवलोके महीयते।
मासि चाश्वयुजे शूलं हस्तार्धं पिष्टसम्भवम्।।
शिवाय पुरतो देयं भ्रूणहत्यां व्यपोहति।
कार्तिके तु यदा चक्रं शिवस्याग्रे निवेदयेत्।।
सप्तजन्म कृतं पापं दहत्यग्निरिवेन्धनम्।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

मासे वै मार्गशीर्षे तु कमलं पिष्टसम्भवम्।।
शिवाय विधिना देयं सर्वैश्वर्यमवाप्नुयात्।
सर्वेषां चैव नक्तं तु व्रतानां कीर्तितं मया।।
नित्यपूजां तु निर्वर्त्य काम्यपूजां तु कारयेत्।
दरिद्राणामनाथानां व्रतानि शृणु लेशतः।।
कार्तिकं तु समारभ्य एकभक्तं तु कारयेत्।
यावदाश्वयुजान्तं तु तस्य पुण्यफलं शृणु।।
दिव्यं वर्षशतं सार्धं रुद्रलोके महीयते।
कार्तिकं तु समारभ्य यावदाश्वयुजावधि।।
सन्ध्याकाले चरेन्मौनं यावत्तारानुवीक्षणम्।
प्रयाति रुद्रलोकं तु देहान्ते बन्धुभिस्सह।।
मोदते तत्र भुवने दिव्यं वर्षायुतत्रयम्।
तदन्ते प्राप्नुयाद्योगं शिवत्वेन ध्रुवं यजेत्।।
कार्तिकं तु समारभ्य यस्तु नक्तेन वर्तते।
यावदाश्वयुजान्तं तु तस्य पुण्यफलं शृणु।।
वर्षायुतयुतं तत्र रुद्रलोके वसत्यलम्।
तदन्ते ज्ञान योगेन सर्वैश्वर्यफलं लभेत्।।
कार्तिके.........................रेत्।
निराहारमथो मौनं प्रतिमासं तमावधि।।
रुद्रलोके वसेत्सोऽपि ब्रह्मणां मनुसङ्ख्यया।
उभयोश्च चतुर्दश्यां निराहारेण वर्तते।।
कार्तिकं तु समारभ्य यावदाश्वयुजावधि।
रुद्रलोके.......................श्शिवम्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

कार्तिकं तु समारभ्य यावत्संवत्सरावधि।
शुक्लाष्टम्यां सोपवासं तस्य पुण्यफलं शृणु।।
रुद्रलोके वसेत्सोऽपि यावदिन्द्राश्चतुर्दश।।

केदारव्रतमाह कामिके -

अथ वक्ष्ये विशेषेण केदारव्रतमुत्तमम्।
कन्यायामर्कसञ्चारे, मलमासादि वर्जयेत्।।
प्रोष्ठपद्यास्सिते काले विद्यते या चतुर्दशी।
तद्दिने च व्रतं कुर्यात्केदारं चेति कीर्तितम्।।
पर्वयुक्तं वियुक्तं वा व्रतानामुत्तमोत्तमम्।
सद्यः फलमवाप्नोति गौतमेन प्रचोदितम्।।
मध्याह्ने च यथाप्राप्तं तद्दिने शिवमर्चयेत्।
तेन प्रीतेन मनसा गौरीकोपश्च शाम्यति।।
प्रोष्ठपत्पूर्वफल्गुन्यां केदारं चेति कीर्तितम्।
चतुर्दशी समायुक्तं गौरीव्रतमनुत्तमम्।।
पुत्रं पौत्रं च लभते आयुःकीर्तिविवर्धनम्।
ज्ञानवैराग्यसिध्यर्थं सोऽन्ते शिवपदं व्रजेत्।।
एवं वै कृष्णपक्षे तु योऽष्टम्यन्तं व्रतं चरेत्।
........................तस्माच्छतगुणं फलम्।।
एवं कृष्णचतुर्दश्यां फलं तु सितवद्भवेत्।
द्वाभ्यां सहस्रगुणितं फलं प्राप्नोति मानवः।।
मासि मासि व्रतं कार्यं प्रयत्नाच्छिवमिच्छता।
फलं वाप्य..................................।।
कुङ्कुमागरुताम्बूलश्चन्द्रमासनवाहनम्।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

तत्र चाभरणं रम्यं शय्यां वा मनसेप्सितम्।।
मासि मासि शिवस्याग्रे न्यस्तव्यं शिवमिच्छता।
अक्षय्यतामवाप्नोति यावद्ब्रह्मा दिशो दश।।
व्रतं कृत्वा फलं यस्तु शिवाय विनिवेदयेत्।
.......................शाश्वतं तेन चाप्यते।।

।। इति व्रतविशेषकालः।।

इत्थं कामिक-कारणाऽजितमुखानामथ्य शैवागमा-
म्भोराशीन् व्यरचि क्रियापटुधियां प्रीत्यै सुराणामिव।
हृद्यं कालविवेचनामृतमिदं संलब्धमेतत्सदा-
माभूत्तैरसुरैरिवातिकुटिलैर्दोषैकदृग्भिः खलैः।। ४९।।

।। इति श्री निगमज्ञानशिवाचार्यविरचितश्शैवकालविवेकः समाप्तः।।

व्याख्या -

अरुणगिरिमहेशाशेषशैवागमेक्षा
विमलतरमनीषोन्मेषभाषाविशेषः।
ललितपदनिगुम्भेष्वेक एव श्रुतोऽसा-
विति गणपतिभट्टस्सादरं व्याख्यदेनम्।।

।। इति श्रीवत्सकुलतिलक गणपतिभट्टविरचिता
शैवकालविवेकव्याख्या समाप्ता।।

।। ओम् शम्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

अनुबन्धः

।। देशकालाधिकारः ।।

ईशानशिवगुरुदेवपद्धतौ सिद्धान्तसारे **क्रियापादे षड्विंशे पटले -**

अथ लिङ्गप्रतिष्ठायै प्रासादकरणं प्रति।
कर्षणादि क्रियाचक्रं ज्ञेयं तल्लिख्यतेऽधुना।।

गुणवद्देशकालाप्तिरवेक्ष्यास्मिन् विशेषतः।
सुक्षेत्रे चोदिते काले बीजमुप्तं हि रोहति।।

जलसेकादिभिः कृत्यैरभीष्टफलदं च तत्।
कर्षणादि क्रियासिद्धे प्रासादे लक्षणान्विते।।

विशिष्टदेशे काले च विधिनैव प्रतिष्ठिते।
लिङ्गे करोति सान्निध्यं शिवः कर्तुश्च भूतये।।

अत्रोत्तरायणः कालो नियतः कर्षणादिके।
मासाश्चानधिकाः पक्षः शुक्लस्तु तिथयः शुभाः।।

पर्वरिक्ताष्टमी विष्टिप्रतिपद्वर्जितास्तु याः।
करणानि विना विष्टिं शकुनिं च चतुष्पदम्।।

नागकिंस्तुघ्नकौ हित्वा शस्तानि सुखदानि च।
चन्द्रज्ञगुरुशुक्राणां वारा द्रेक्काणकांशकाः।।

शस्ता गुरुज्ञकाव्यानां होराश्चोदयदृष्टयः।
पापानामंशदिवसद्रेक्काणोदयदृष्टयः।।

होराश्चाशोभनाः सर्वे ग्रहास्त्वायगताः शुभाः।
त्रिषष्ठाय गताः पापाः शस्ता नेष्टास्ततोऽन्यतः।।

षट्सप्तदशगः शुक्रो नेष्टोऽन्यत्र शुभावहः।
सर्वेऽप्यष्टमगानेष्टाः शुक्रस्तत्रापि शोभनः।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

द्वितीयपञ्चगश्चन्द्रो ज्ञः सप्तनवपञ्चगः।
द्विसप्तपञ्चनवमे गुरुश्चैते शुभावहाः।।
सौम्यादित्याश्वितिष्याणि हस्तपौष्णे त्रिरुत्तराः।
रोहिणी श्रवणं स्वाती मैत्रं चेष्टानि भानि वै।।
ग्रहमुक्तं ग्रहयुतं ग्रहेणाकाङ्क्षितं त्यजेत्।।

तद्यथा - उल्कापातं सूर्यात् दशमे नक्षत्रे भूकम्पः। सप्तमे ब्रह्मदण्डः। पञ्चदशे मोघम्। एकविंशके शुक्रात् सप्तमे नक्षत्रे मृत्युः। राहोरेकादशे च। शनैश्चरयुक्तनक्षत्रात् दशमषष्ठविंशतिभानि च खण्डनक्षत्राणि वर्ज्यानि। भ्रुधादष्टममष्टादशकं चतुर्विंशे त्रिकं च महाकण्टकाख्यानि। भौमात् पञ्चमसप्तम-नवमचतुर्दशत्रिकभानि ज्वालाग्नि, गुरोर्नवमं रोगाख्यं च वर्ज्यम्। अपि च -

अश्वे चित्रे च रोहिण्यां धनिष्ठायां तथोत्तरे।
अर्कादियोगो दग्धाख्यो ज्येष्ठायां चापि पूषभे।।

द्वादश्येकादशी तद्वत् पञ्चमी च द्वितीयया।
षष्ठ्यष्टमी च नवमी दग्धाः सूर्यादिभिर्युताः।।

अनूराधा वैश्वदेवं शतभाश्वीन्दुसर्पभम्।
हस्तं चार्कादिसंयोगान्मृत्युयोगा भवन्ति हि।।

मघा विशाखाऽथार्द्रा च मूला शतभिषक् तथा।
रोहिणी चोत्तराषाढा विषयोगास्त्विनादिभिः।।

अर्केऽग्नि पञ्चमीयोगः सोमे चित्राद्वितीयया।
भौमे च रोहिणी पूर्णा बुधे याम्येन सप्तमी।।

गुरौ ज्येष्ठा प्रतिपदं शुक्रे षष्ठी च वैष्णवम्।
शनौ पौष्णाष्टमी योगो मृतयोगस्त्यजेदिमान्।।

प्राजापत्यं तृतीयायां सौम्यं षष्ठ्यां तु तिष्यभम्।
दशम्यां द्वादशी मैत्रं पञ्चम्यां श्रवणं तथा।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

सप्तम्यां पौष्णभं याम्यमष्टम्यां चोग्रसंज्ञिताः।
चित्रा विशाखा चाग्रेयमजैकपदवैष्णवे।।
शतोडुमच्चाहिर्बुध्न्यमश्विना भरणी तथा।
रोहिण्यार्द्रादितीशानि शून्यान्यृक्षाण्यजादिषु।।
मासेष्वेतानि वर्ज्यानि क्रमात् द्वादश भान्यपि।
निष्कम्भशूलगण्डाश्चाप्यतिगण्डोऽथ वज्रकम्।।
व्याघताश्चैषु योगेषु त्रिपञ्चर्तुरसैर्मितम्।
नवापि नव हित्वैत्षां घटिकाः शुभदाः पराः।।
विष्कम्भशूलयोरादौ मध्ये गण्डातिगण्डयोः।
व्याघातवज्रयोरन्ते त्यजेदुक्तास्तु नाडिकाः।।
व्यतीपातञ्च परिघं वैधृतिं चाखिलं त्यजेत्।
यावदर्कारयोर्मूलं मूलात् तत्संख्यतारकम्।।
दग्धं च कण्टकं स्थूणं प्रतिष्ठादिषु वर्जयेत्।
सर्पाश्वि पित्र्यपौष्णानि ज्येष्ठा मूलं परस्परम्।।
याम्याहिर्बुध्निमैत्राणि पुष्य पूर्वाप्यभान्यपि।
श्रोणा प्रजेशशतभहस्तार्द्रास्वातयो मिथः।।
पादभं पादभाविद्धमर्धर्क्षं चार्धभाहतम्।
ग्रहैरेषु स्थितैरेषां वेधं ज्ञात्वा विवर्जयेत्।।
नाना योगे यथासङ्ख्यं पक्षयोस्तिथियोजिते।
मुनिसंख्या विभक्तेऽस्मिन् ज्ञेयाः श्रीदिवसादयः।।
श्रीदिवसः कलिदिवसो नान्दीदिवसश्च कालकर्णी च।
जयदिवसो वधदिवसो धनार्णवश्चैव सप्तैते।।
कलिश्च कालकर्णी च वधसंज्ञश्च वर्जितः।
यमो नागः मनः पारं खलश्चेति प्रसंख्यया।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

नन्दादिषु क्रमान्नाडीस्तिथिरूपाह्वयास्त्यजेत्।
हारी सानुर्मयो नेत्रं सूनुर्मौनी कपिः पटुः।।
हरो हरी नरः संज्ञा मान्यो मृत्युः पटुर्नरिः।
मग्ना सेनामयास्थेयं योग्या संज्ञार्थिनां मृदः।।
दूरे जरामुनिश्चेति ऋक्षरूपांश्च वर्जयेत्।।

अश्विन्यादिषु नक्षत्रेषु वाक्यसंख्यघटिकान्ते घटिका द्वयं वर्ज्यम्।

घटिकाद्वयमृक्षान्ते दिनान्ते पञ्चनाडिकाः।
मासान्ते द्विदिनमं त्याज्यमयनान्ते दिनत्रयम्।।
पक्षं संवत्सरान्ते च प्रतिष्ठादिषु वर्जयेत्।
नागोनाभिर्वरः कोपो नीलो नीरं नगो नरः।।
अरं दया खरः क्रूरः पापो भूयो नयो भयम्।
नारी प्रिया नरो नीप्रं नारं देयं द्वयो हयः।।
वारं दिशा वरश्चेति प्रोक्ताः स्युर्विषनाडिकाः।
कृत्तिकादिषु वाक्यान्ते चतस्रो नाडिकास्त्यजेत्।।

अर्धप्रहारमपि वेसरमन्दगीतैः, शम्भुर्गुरुः पथितनैर्यमकण्टकं च।
साक्षाच्छिवं गुरुपदैर्गुळिकं च विद्यात्, सूर्यादि वारदिवसाष्टमभागयुक्त्या।

ब्रह्माण्याद्यास्तु योगिन्यः पार्थरम्भाम्बुशान्तिदैः।
वेद्याः प्रागादि ख्यादि वह्निदुर्गादिकं तिथौ।।
भूपरिग्रहयात्रादौ शिलास्वीकरणादिषु।
योगिन्यभिमुखं यात्रां परिहृत्य व्रजेत्सदा।।
अमावास्यादिकानां तु तिथीनां दशकत्रिके।
तिथयो नन्ददिक्संख्यास्त्वाकाशं च रसातलम्।।
आकाशे चापि पाताले शुभकर्म न कारयेत्।
दोषानेतांस्तथान्यांश्च ज्योतिःशास्त्रविनिश्चितान्।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

पञ्चदोषांश्च चक्रार्धं षडशीतिमुखं तथा।
ग्रहणे विषुवे तद्वत् संक्रान्तीश्चायने त्यजेत्।।
सर्वदोषवियुक्तं तु स्वतो न सुलभं दिनम्।
लग्नं वातो बहुगुणं स्वल्पदोषं समाश्रयेत्।।
दोषाणां शतसाहस्रं लग्नस्थः शमयेद्गुरुः।
शुक्रः पञ्चसहस्राणि बुधः पञ्चशतानि च।।
तस्माच्छुभे बलवति लग्नस्थे कर्षणादिकम्।
कुर्यात्स्थानविवृध्यर्थं कर्तुः कारयितुस्तथा।।
सम्भवे शुभयोगानां कुर्वीत स्थापनादिकम्।
मूलं द्वितीया चार्केण श्रोणा प्रतिपदिन्दुना।।
कुजे तृतीयाहिर्बुध्न्यं कृत्तिकासु बुधेऽष्टमी।
गुरावदितिपञ्चम्यौ चतुर्थ्यां भृगुफल्गुनी।।
शनिः स्वातिश्च सप्तम्यां योगाः स्युरमृताः शुभाः।
हस्तसौम्याश्विमैत्राणि पुष्यं पौष्णं च रोहिणी।।
सूर्यादिवारसंयुक्ताः सिद्धयोगाः शुभाः स्मृताः।।

उक्तं चान्यैः -

ज्वलनपवनचित्रा रेवतीवारुणानां
फणिहरनिर्ऋतीनामेकमेकं क्रमेण।
यदि रविकुजयोर्वा योगमभ्येति नन्दा
स भवति परयोगः कर्मणां सिद्धिहेतुः।। इति।

तस्माच्चोदित-मासपक्षतिथि-करणनक्ष-त्रवारदिवस-योगशुभग्रहांशक होराद्रेक्काण-निरीक्षणोदयानां समस्तानां व्यस्तानां वा यथासम्भवं गुणवति काले कर्षणादीनि प्रतिष्ठान्तं कर्माणि विदध्यात्।

।। इति देशकालाधिकारः।।

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection

CC-0. In Public Domain. Digitization by Agam Nigam. Funding Tattva Heritage Foundation, Kolkatta and IKS-M

9 789381 887677 >

Printed at : Prajasakti Daily Printing Press, Tirupati

Center for Shaiva Studies, Pondicherry Collection